

Slovenská reč — časopis Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied pre výskum a kultúru slovenského jazyka. Vychodí šesťkrát za rok. — Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Rediguje redakčná rada. Hlavný redaktor a zodpovedný zástupca univ. doc. dr. Eugen Jóna. — Predplatné na XX. ročník Kčs 18.—, jednotlivé čísla po Kčs 3.—. Predplácanie časopisu možno zastaviť len koncom kalendárneho roku. — Účet Štátnej banky československej č. 39-161-0582. — Príspevky a recenzné výťažky pre redakciu posielajte na adresu: Redakcia časopisu Slovenská reč v Bratislave, Klemensova 27. — Tlačia Severoslovenské tlačiarne, n. p., Martin. Novinové výplatné povolené Poštovým úradom Bratislava 2 pod číslom 231 — prepr. 1955. Dohľadací poštový úrad Bratislava 2 a Martin 1.

OBSAH

Peciar Š., O homonymite neohybných slov — — — — —	337
Oravec J., Súčasný stav väzieb pri slovese žiadať (si) a pri jeho odvo-	
deninách — — — — —	343
Schnek R., K morfológickým kategóriám mužských podstatných mien	351
Marsinová M., Tvorenie činiteľských mien na -teľ — — — — —	357
Uhlár V., O kontamináciách typu „lepšie sa mi páči“ — — — — —	359
Polák V., Niekoľko poznámok o etymologickom slovníku slovenského	
jazyka — — — — —	361

Diskusie

Dvonč L., Horecký J., Ešte o termínoch slovákum — slovenikum	368
Wunder R., Poliklinika alebo „polyklinika“? — — — — —	372

Posudky a zprávy

E. M. Galkinová-Fedoruková, Jazyk ako spoločenský jav (Jazyk kak ob-	
ščestvennoje javlenije), Malíková O. — — — — —	373
Doc. Dr. Alois Gregor, Mluvnice spisovné slovenštiny, Marsinová M.	374
O návrhu pravidiel ruského pravopisu, Peciar Š. — — — — —	376
Zpráva o činnosti Ústavu slovenského jazyka SAV za r. 1954 a za prvý	
polrok 1955, Peciar Š. — — — — —	377
Akademik Géza Bárczi v Bratislave, Hayeková M. — — — — —	380

Rozličnosti

Helsinki — gen. pl. Helsínk, či Helsiniek?, Dvonč L. — — — — —	380
Deka, str. neskl.?, Dvonč L. — — — — —	381
K významu príslovky naskutku, Horák G. — — — — —	381
Vydostať (sa)?, Horák G. — — — — —	382
Olovrant — svačina — nešpor, Habovštiak A. — — — — —	383
Prehánky — prehánky?, Oravec J. — — — — —	383
Metonymia — metonymia?, Vokál F. — — — — —	384
Rok, gen. sing. roka/roku, Dvonč L. — — — — —	384
Skloňovanie cudzích krstných mien na -o, Oravec J. — — — — —	385
Nina Otkalenko — Nina Otkalenková?, Oravec J. — — — — —	386
Index k XX. ročníku Slovenskej reči — — — — —	387
Obsah XX. ročníka Slovenskej reči — — — — —	395

ŠTEFAN PECIAR

O HOMONYMITE NEOHYBNÝCH SLOV

Práce na „zostavovaní“ slovníkov, hoci ide na prvý pohľad o číro praktickú činnosť, boli a vždy budú pre skutočného odborníka, t. j. lingvisticky školeného lexikografa, prameňom nových teoretických poznatkov, tým cennejších, že ich lexikograf získava štúdiom veľkého množstva jazykových faktov, bohatého jazykového materiálu.

Jednou z otázok, ktoré priamo nastoľuje práca na slovníku, je otázka homonymie. Lebo práve lexikograf, ktorý v slovníku z praktických príčin usporaduje slová v abecednom poradí, stretne sa najskôr — a to nezriedka — s dvojicami, niekedy aj s väčším počtom takých slov, ktorých hlásková podoba je totožná, ktoré znejú celkom rovnako, ale pritom vyjadrujú pojmy natoľko odlišné, že si túto odlišnosť každý hovoriaci ľahko uvedomí a obyčajne chápe takéto slová nie ako totožné, ale ako osobitné, samostatné lexikálne jednotky. Sotva kto by pokladal za to isté slovo napr. *čelo* (predná časť hlavy) a *čelo* (hudobný nástroj) alebo *pero* (vtáčie), *pero* (na písanie) a *pero* (pružina) alebo *tlačíť* (napr. o topánke) a *tlačíť* (v tlačiarňi). Ide tu zrejme o významove vzdialené, často navzájom nesúvisiace slová, majúce rovnakú zvukovú podobu. Takéto slová nazývame súzvučnými slovami čiže homonymami.

Homonymá niekedy vznikajú pri odvodzovaní slov. Napr. *oberačka* je jednak dejové podstatné meno (znamená „oberanie“), jednak činiteľské meno (znamená „ženu, ktorá oberá“). Obe sú odvodené od slovesného kmeňa *obera-ť*, lenže prvé (dejové) je utvorené priamo od slovesného kmeňa *obera-* príponou *-čka*, kým v druhom ide o tzv. prechýľovaciú príponu *-ka*, ktorou je utvorené podst. meno žen. rodu od podst. mena muž. rodu *oberač*, odvodeného zasa príponou *-č* od slovesného základu *obera-*. A práve tento rozličný morfematický sklad oboch slov (*obera-čka* — *oberač-ka*) je popri významovom rozdieli neklamným dôkazom, že ide o dve osobitné slová. Podobne aj homonymné odvodené slovesá *dospievať* (nedokonavý vid k *dospieť*) a *dospievať* (dokonavý vid k *spievať* s významom „dokončiť spev, prestať spievať“) sa odlišujú nielen významom a vidom, ale aj morfematickým skladom (*do-spie-va-ť* k *dospieť* proti *do-spiev-a-ť* k *spievať*).

Homonymá môžu byť úplné (ak sa zhodujú vo všetkých tvaroch) alebo čiastočné (ak sa zhodujú len v niektorých tvaroch, kým v iných sa odlišujú). Tento druhý typ homonym nazývajú v sovietskych prácach homoformami. Sú to také dvojice slov ako *mať* (podst. meno) a *mať* (sloveso), *biť* (bije) a *byť* (som, pomocné sloveso a spona), *postoj* (podst. meno) a *postoj* (rozk. spôsob slovesa *postáť*) ap.

Komplikovanejšie sú prípady, v ktorých ide o slová toho istého pôvodu, ale roz-

líšené gramaticky, pričom ich lexikálny význam je veľmi blízky, často temer totožný. Napr. slovo *večer* v spojeniach *dnešný večer* a *dnes večer* sa z významovej stránky odlišuje vlastne len tým, že v prvom prípade (pri podst. mene *večer*) je príslušný obsah spredmetnený, kým v druhom prípade (pri príslovke *večer*) je ten istý obsah vyjadrený ako okolnosť. Táto skutočnosť má, pravda, rozhodujúci význam pre zaradenie oboch slov do gramatickej stavby jazyka. Spredmetnený pojem vstupuje v jazykovom vyjadrovaní do iných vzťahov ako okolnosť. Podstatné meno na vyjadrenie rozličných vzťahov dostáva rozličné tvary, kým príslovka vyjadruje okolnosť alebo určenie bez obmieňania svojej podoby. A práve svojím gramatickým zaradením, svojimi gramatickými vlastnosťami odlišuje sa podstatné meno *večer* natoľko od príslovky *večer*, že ich pokladáme za homonymné slová. Podobne sú homonymami podst. meno *teplo* a príslovka *teplo*, slovesný tvar *hádam* a modálna časť *hádam*, príčastia *ranený*, *cestujúci*, *pracujúci*, *domáci* a spodstatnené príčastia *ranený*, *cestujúci*, *pracujúci*, *domáca*, tvar príd. mena *výchovný* a spodstatnené príd. meno *výchovné*; zámeno *čo* a spojka, resp. časť *čo*, podst. meno *buch* i citoslovce *buch* a pod.

Sporná je otázka, či treba pokladať za homonymá slová typu *čistič* (1. človek, ktorý niečo čistí, 2. stroj alebo prístroj, ktorý niečo čistí). Lexikálny význam je tu vlastne totožný: „kto (alebo čo) čistí“.¹

Zdalo by sa, že zo slov jednotného pôvodu možno za homonymá vyhlásiť všetky také dvojice slov, ktorých každý člen patrí do iného slovného druhu. Nemožno tu však zachádzať do krajnosti. Bolo by napr. zbytočné pokladať za homonymné slová všetky spodstatnené prídavné mená, ktorých je veľké množstvo, keďže temer každé adjektívum možno substantivizovať (napr. *chromý*, *krivý*, *slepý*, *mladý*, *biely*, *červený*, *čierny*, *jednooký* a pod.). Taktiež by nebolo správne deliť na dve homonymá napr. slová *jeden*, *druhý*, i keď sa používajú jednak ako číslovky, jednak ako zámená (*jedni hovoria tak, druhí ináč*).

Otázka homonymity neohybných, najmä tzv. gramatických slov je dosiaľ preskúmaná omnoho menej ako homonymita ohybných slov. Ťažkosť je tu najmä v tom, že neohybné slová, okrem prísloviek a citosloviec, nemajú samy osebe plný lexikálny význam, ale vyjadrujú rozličné gramatické vzťahy. Treba sa teda pýtať, či rozličné gramatické funkcie neohybných slov máme považovať za homonymá, alebo práve len za rozličné gramatické funkcie („významy“) toho istého slova.

Je až nápadné, že všetky známe štúdie o homonymii sa obmedzujú na skúmanie homonymie plnovýznamových slov a nevšímajú si vôbec alebo skoro vôbec otázku homonymie gramatických slov.² Túto otázku neriešil ani akademik Vinogradov, ktorý venoval osobitnú štúdiu gramatickej homonymii.³ Rozoberá v nej podrobne

¹ Vzhľadom na to, že v slovenčine majú životné a neživotné podst. mená muž. rodu markantné rozdiely v skloňovaní, bude chystaný Slovník slovenského jazyka uvádzať slová tohto typu (napr. *triedič*) ako homonymá, t. j. ako dve heslá. Podobne sa budú ako homonymá uvádzať slová typu *kohút*, *kohútik* (1. samec kurovitých vtákov a 2. technické zariadenie). V menšom slovníku by bolo možné úspornejšie riešenie.

² Tak napr. v štúdiách B. Trnku (*O homonymii, její terapii a profylaxii*, Chlumskeho sborník, ČMF 1931, 14 n. a *Bemerkungen zur Homonymie*, TCLP IV, 152 n.) nenachádzame ani zmienku o homonymii gramatických slov. Ani najnovší príspevok prof. E. M. Galkinovej — Fedorukovej (*K voprosu ob omonimach v russkom jazyke*, Russkij jazyk v škole 1954, č. 3, 14 n.) nezaujíma stanovisko k tejto otázke.

³ Prof. V. V. Vinogradov, *O grammatičeskoj omonimii v sovremennom russkom jazyke*, Russkij jazyk v škole 1940, č. 1, 1 n.

rozličné prípady gramatickej, t. j. morfolologickej homonymie, ale o homonymii gramatických slov má iba niekoľko všeobecných poznámok v poslednej časti svojej štúdie.⁴

V slovenskej jazykovednej literatúre máme dosiaľ o neohybných slovách málo teoretických prác. Najpodrobnejšie sa problematikou neohybných slov zaoberal Ľubomír Ďurovič.⁵ Išlo mu predovšetkým o presnejšie vymedzenie pojmu prísloviek, ktorý sa v slovenskej gramatickej praxi chápal príliš široko. Ďurovič, opierajúc sa najmä o práce niektorých sovietskych jazykovedcov a o názory svojho učiteľa prof. Isačenka, vyčlenil z pojmu prísloviek niekoľko typov neohybných slov, a to: tzv. predikatívy, napr. *treba, možno, vidno, (je mi) zima, (je) tma* ap., tzv. modálne slová, napr. *pravda, hádam, iste, veru, ozaj, žiaľbohu*, rozličné častice, napr. *iba, len, už, temer, vôbec, ešte, zároveň, potom, prisviedčacie* a popieracie slová (*áno, nie, dobre*), číslovky typu *dvojnásobne, dvojmo, trojmo*, niektoré predložky a predložkové výrazy (*okolo, mimo; počínajúc, končiac*) a niektoré spojkové výrazy (*po prvé, po druhé, ďalej, naopak*).

Vo svojej štúdii dotkol sa Ľ. Ďurovič i otázky homonymity neohybných slov. Vyslovuje sa jednoznačne v tom zmysle, že za homonymá treba pokladať všetky také slová, ktoré vo vete môžu fungovať ako rozličné časti reči, pričom za osobitné časti reči pokladá okrem tradičných slovných druhov i „predikatívy“, „modálne slová“ a častice. Napr. slovo *dobre* pokladá Ďurovič za tri osobitné homonymné slová: príslovku *dobre* (*dobre sa učíť*), „predikatív“ *dobre* (*je mi dobre*) a prisviedčiacu časticu *dobre* (*Príď zajtra k nám! — Dobre, prídem.*).⁶ Výraz *očividne* vo vete *Chlapec očividne rástol* pokladá Ďurovič za iné slovo (príslovku) ako ten istý výraz vo vete *To je očividne lož* (modálne slovo). Podobne aj pri príslovkách *okolo, vedľa, mimo, blízko, neďaleko*, ktoré môžu figurovať aj ako predložky (*okolo domu, vedľa mňa, mimo cieľa, blízko školy, neďaleko mesta*), hovorí Ďurovič o homonymite. Za dve homonymné slová pokladá i príslovku *ako* a spojku *ako*.

Neskôr Ďurovič zaujal miernejšie stanovisko v otázke homonymnosti neohybných slov. (Porov. napr. citovaný príspevok o slove *dobre*.) V referáte prednese-

⁴ Hovorí tam: „Gramatická homonymia, ktorá sa navonok prejavuje len v rozličných syntaktických funkciách, veľmi často nevedie k rozpadnutiu slova na homonymá, na rôzne slová; ináč povedané: v lexikálnom systéme jedného slova pri tzv. nesklonných slovách je možné homonymické spojenie gramaticky rozdielných foriem a kategórií. Jedno a to isté slovo sa niekedy vyskytuje v takých gramatických funkciách, ktoré sú natoľko vzdialené, že ich treba uznať vzhľadom na ich podstatu za homonymné.“

„Pravda, tu všetko závisí od charakteru spojenia alebo stretnutia lexikálnych významov s gramatickými, od toho, či lexikálne a gramatické významy navzájom súhlasia, alebo sa úplne rozchádzajú.“

Sémantický objem takýchto slov — konštatuje akademik Vinogradov v závere — „je natoľko široký, že sa tu gramatická homonymia stáva iba prostriedkom významovej diferenciácie foriem jedného slova a východiskom pre rozvinutie a rozšírenie jeho lexikálnych významov.“

⁵ K otázke neohybných častí reči v slovenčine, Jazykovedný sborník SAVU IV, 1950, 113 n.

⁶ O slove *dobre* písal Ďurovič ešte raz v osobitnom príspevku: *Dobre*, Slovenská reč XVI, 1950—51, str. 239 n. V tomto príspevku Ďurovič už nehovorí o troch homonymách, ale o rozličných funkciách slova *dobre*, pričom toto slovo v rozličných funkciách patrí do rozličných častí reči.

nom na lexikografickej konferencii v Bratislave v júni 1952 vo svojej definícii homoným Ďurovič zahrnuje síce do tohto pojmu i slová, ktoré sa rozlišujú len gramaticky,⁷ ale otázku homonymnosti neohybných slov pokladá za nevyriešenú. Ďalej výslovne konštatuje, že „v oblasti neohybných častí reči treba za rozhodujúceho činiteľa pri určovaní homonymity pokladať význam. Tam, kde lexikálny význam daných slov je zreteľne rôzny, pôjde rozhodne o homonymá, avšak tam, kde napriek príslušnosti do rôznych častí reči pôjde o ten istý význam, bude asi správnejšie hovoriť o jednej lexéme, snád' s rôznymi gramatickými významami“ (tamže, 74). Tak napr. slovo *vedľa*, ktoré funguje aj ako predložka aj ako príslovka, pokladá tu Ďurovič — i keď s istými rozpakmi — skôr za jedno slovo ako za dve homonymá. Naproti tomu za dve homonymá pokladá napr. slovká *možno* (1. častica alebo modálne slovo, 2. spojka) a *sotva* (1. príslovka, 2. spojka).⁸

V tradičnom chápaní, ako ukazuje školská definícia homoným, základným kritériom pri určovaní homonymity je význam slov, a to lexikálny význam. Ďurovič a Blanár popri lexikálnych homonymách vo vlastnom zmysle uznávajú zrejme i homonymá „gramatické“, i keď sami tento termín nepoužívajú. Termínom „gramatické homonymá“ bolo by možné označiť všetky také prípady, kde ide len o rozličné syntaktické (teda gramatické) funkcie takých slov, ktoré alebo vôbec nemajú lexikálny význam (tzv. gramatické slová), alebo majú význam len veľmi všeobecný (napr. zámenné príslovky), takže tu vôbec nemôže ísť o rozlíšenie lexikálneho významu. Je však otázka, či je vôbec odôvodnené v takýchto prípadoch hovoriť o homonymite.

Pravda, i v oblasti gramatiky, v morfológii hovorievame o homonymite niektorých koncoviek. Napr. tvar *kost-i* vyjadruje päť gramatických vzťahov. Koncovka gen., dat., lok., sg. a nom., ak. pl. je tu homonymná: -i. Podobne aj v náuke o odvodzovaní slov hovorievame o homonymných príponách. Napr. prípona *-ka* má jednak význam zdobňovací (porov. *lavica* — *lavička*, *hlava* — *hlávka*), jednak význam prechýľovací (porov. *učiteľ* — *učiteľka*, *žiak* — *žiačka*). Tak isto aj niektoré iné prípony majú viac významov (porov. rozličné významy prípony *-ok* v slovách *kvietok*, *hlások*, *kúsok*, *krúžok* a *piatok*, *sviatok*, *prostriedok*, *výrobok* a pod.). Zriedkavejšie sa hovorí o homonymite predpôn. Tu obyčajne hovoríme o rozličných významoch nejakej predpony. Napr. predpona *na-* vyjadruje 1. veľkú mieru deja (*narobiť* — *narobiť sa*, *nasporiť* — *nasporiť sa*), 2. malú mieru deja (*nalomiť*, *nakloniť sa*), 3. výsledok alebo cieľ deja (*najesť sa*, *napiť sa*, *naučiť sa*), 4. vykonávanie alebo vykonanie deja na povrchu alebo zhora (*nakladať*, *naklásať*, *nalepovať*, *nalepiť*, *nasypať*, *nasýpať*), 5. dokončenie deja v čisto vidovom význame (*písať* — *napísať*, *kresliť* — *nakresliť*). Predpona *roz-* vyjadruje 1. rozdelenie, rozkladanie na časti (*roztrhať* — *rozlámať* — *rozbiť*), 2. smerovanie deja na rozličné strany (*rozfúkať*, *rozviať*, *rozísť sa*), 3. začiatok deja (*rozplakať sa*, *rozbehnúť sa*) atď. Vo všetkých takýchto prípadoch hovoríme o rozličných významoch tej istej predpony *na-*, *roz-*, *do-* ap., nie o niekoľkých homonymných predponách *na-*, *roz-*, *do-* ap., i keď sú jednotlivé významy často od seba hodne vzdialené.

⁷ Homonymá sú teda dve alebo viac slov, ktoré sa skladajú z totožných fonematických radov, ale líšia sa významove, gramaticky, alebo i významove i gramaticky. Lexikografický zborník, Bratislava 1953, 66.

⁸ V diskusii o tejto otázke vyslovil sa V. Blanár za väčšiu „dôslednosť“ v chápaní homonymity neohybných slov, a to v tom zmysle, že i prípady typu *vedľa* treba pokladať za dve homonymá (Lexikografický zborník, 81).

Ako vidieť, v chápaní otázky homonymity slovotvorných a tvarotvorných prostriedkov niet jednotného kritéria. Pri koncovkách možno o homonymite hovoriť vzhľadom na to, že mnohé z takých koncoviek, ktoré dnes vyjadrujú rozličné gramatické vzťahy, neboli pôvodne totožné. Tak napr. pri vzore *košť* je koncovka *-i* v rozličných pádoch rozličného hláskoslovného pôvodu. Tak isto koncovka *-om* v inštr. sg. muž. a str. rodu znela pôvodne (napr. ešte v staroslovienčine) ináč ako *-om* v dat. pl. Ide tu teda o obdobný prípad ako pri najpriehľadnejšom type lexikálnej homonymity, kde pôvodne odlišné slová hláskoslovným vývojom splynuli, ale ich významový rozdiel sa zachoval (porov. napr. homonymitu kmeňov *žen-* v slove *žena* a v prítomnom čase slovesa *hnať* — *žen-ie*).

Nie je ľahké viesť presnú hranicu medzi rovnozvučnosťou (homonymiou) a mnohovýznamovosťou (polysémiou). Vo vývoji jazyka sa oba javy často navzájom preplietajú. Máme pri tzv. gramatických slovách hovoriť o rovnozvučnosti alebo skôr o mnohovýznamovosti?

Nejde tu vlastne v pravom zmysle ani o jeden z týchto javov, pretože oba predpokladajú významové rozdiely. Gramatické slová však nemajú lexikálny význam, preto pri nich nemôže ísť ani o významové rozdiely. Ide o používanie gramatických slov v rozličných gramatických funkciách. Možno tu teda hovoriť o osobitnom druhu homonymity, o gramatických homonymách? Bolo by to možné vtedy, keby išlo o slová rozličného pôvodu (obdobne ako je to pri koncovkách). Ale všetky gramatické slová, ktoré majú rozličné funkcie, vyznačujú sa práve spoločným pôvodom. Rovnaké znenie a spoločný pôvod stotožňuje vo vedomí hovoriacich také gramatické slová ako *a*, *i*, *aby*, *ako*, *len*. ap., i keď ich používame v rozličných gramatických funkciách. Rovnaké znenie a spoločný pôvod i pri rozličných funkciách gramatických slov udržujú v našom vedomí ich totožnosť. Ide tu teda skôr o paralelu k mnohovýznamovosti slov než o paralelu k rovnozvučnosti rôznych slov. Je tu, pravda, celkom iná situácia ako pri slovách plnovýznamových, kde veľmi vzdialené významy môžu mať za následok rozštiepenie pôvodne jednotného slova na dve, prípadne i viac homonym (porov. *pero* vtáčie a *pero* na písanie). Pri ohybných slovách ešte k tomu pristupuje možnosť rozličného ohýbania. Rozdiely v ohýbaní vedú vždy prv alebo neskôr k rozštiepeniu slova na homonymá. Pri neohybných slovách tejto možnosti niet.

Dospeli sme k záveru, že používanie gramatických slov v rozličných funkciách nemožno stotožňovať s pojmom homonymity u plnovýznamových slov. U gramatických slov možno hovoriť o homonymite iba vtedy, keď ide o slová nielen rozličných funkcií, ale aj rozličného pôvodu. Napr. častica *zo* (*zo päť*) je naozaj iné slovo ako predložka *zo* (*zo školy*), pretože tu ide od pôvodu o rôzne slová.

Všimnime si, aká je lexikografická prax v rozličných slovníkoch pri spracúvaní gramatických alebo vôbec neohybných slov. Ľahko možno zistiť, že tu slovníky postupujú veľmi nejednotne. Nejednotnosť možno nájsť dokonca aj v tom istom slovníku. Napr. najnovší sovietsky praktický slovník ruského jazyka S. I. Ožegova⁹ uvádza ako tri heslá spojku *a*, časticu *a*, citoslovce *a* a taktiež spojku *i*, časticu *i*, citoslovce *i*. Naproti tomu slovo *kak*, ktoré je v ruštine príslovkou, spojkou i časticou, spracúva ako jedno slovo s rozličnými gramatickými funkciami („významami“). Podobne spracúva v jednom hesle spojku i časticu *čtoby/čtob* (= *aby*), príslovku i časticu *už*, príslovku i časticu *ješčo* (=ešte) atď.

Príruční slovník jazyka českého ešte nerozlišuje spojky a častice, preto grama-

⁹ *Slovar russkogo jazyka*, Moskva 1952.

tické slovká *a*, *i* uvádza len ako spojky a ako osobitné heslá uvádza citoslovčia *a*, *á*; *i*, *í*. Ako jedno heslo je prirodzene spracovaná i spojka *aby* i príslovky (v našom ponímaní častice) *ještě*, *již* ap. Slovká *jak* a *jako* sú spracované ako dve heslá (podľa dvojakej zvukovej podoby), pričom pod heslom *jak* sa spracúva funkcia príslovky i spojky, pod heslom *jako* len funkcia spojky.

Zhodne s *Príručným slovníkom* spracúva neohybné slová Trávníček *Slovník jazyka českého*. Rozdiel je pri slove *jako*, ktoré Trávníček pokladá za príslovku. Pri slove *jak* uvádza aj Trávníček funkciu príslovky i spojky.

V ukázkovom zošite chystaného *Slovníka jazyka českého*¹⁰ sa uvádza spojka *a* a častica *a* ako dve osobitné heslá a citoslovce *a*, *á* ako tretie heslo, teda zhodne s Ožegovovým slovníkom.

V chystanom slovníku slovenského jazyka nemienime príliš rozbiť neohybné slová na homonymá. Prirodzene, že pri všetkých neohybných slovách nemožno postupovať podľa jednotnej šablóny. Ináč treba postupovať pri slovách bez lexikálneho významu, pri tzv. gramatických slovách, ináč pri neohybných slovách s lexikálnym významom (príslovky a citoslovčia) a zasa ináč v takých prípadoch, kde sa slová spoločného pôvodu a so spoločným základným lexikálnym významom rozštiepili na dve samostatné slová, z ktorých jedno je ohybné, druhé neohybné (napr. podst. meno *večer* a príslovka *večer*).

Pri gramatických slovách, ako sú predložky, spojky a častice spravidla nebudeme rozlišovať homonymá. Slová, ktoré sa používajú ako spojky aj ako častice (napr. *a*, *i*, *aby*, *ešte*), spracujeme v jednom hesle, pričom rozličné gramatické funkcie vyznačíme číslovaním, označením slovného druhu a výkladom. Celkom vzácny je príklad homonymity spomenutej častice *zo* a predložky *zo*, kde ide o slová rôzneho pôvodu.

Podobne ako pri spojkách a časticiach budeme postupovať pri slovách typu *vedľa*, *okolo*, *mimo*, i keď je tu iný dôvod ako v predchádzajúcom prípade. Slová *okolo*, *mimo*, *vedľa*, *vnútri*, *uprostred* ap. majú totiž lexikálny význam nielen ako príslovky, ale aj ako druhotné predložky. Tento zhodný lexikálny význam a formálna nemennosť (neohybnosť) slov uvedeného typu nedovoľuje ich rozbiť na homonymá.

Iná je situácia v prípadoch typu *večer*, *ráno*, kde je síce tiež spoločný základný lexikálny význam, ale kde došlo k zreteľnému rozštiepeniu morfológickému na sklonné substantíva *večer*, *ráno* a nesklonné príslovky *večer*, *ráno*. Tu ide nepochybne o homonymá a v našom slovníku to budú dve samostatné heslá.

Inej povahy sú však prípady typu *zima*, *tma*, *hanba*, *škoda*, *hriech* ap., v ktorých podstatné meno môže nadobudnúť význam vetnej príslovky, nazývanej niektorými jazykovedcami predikatívom. Otázka existencie predikatívov ako osobitnej časti reči je však v slovenčine prinajmenšom sporná. Niet pochybnosti, že slová *zima*, *tma*, *hanba*, *žiaľ* ap. ostávajú v našom vedomí tými istými slovami, či ich použijeme vo vete ako predmet alebo ako prísudok. Je zaujímavé, že napr. slovo *teplo*, použité vo vete ako prísudok (*dnes je teplo*), hodnotíme bez váhania ako príslovku, kým slovo *zima*, použité v tej istej funkcii (*dnes je zima*), hodnotíme ako podstatné meno. Možno to vysvetliť jednak ich formou (*zima* je typická forma nominatívu sg. žen. rodu a vôbec nepripomína formou príslovku, kým *teplo* je typická forma príslovky, i keď tú istú formu majú aj mnohé podst. mená stred.

¹⁰ Pripravil Ústav pro jazyk český ČSAV a vydalo Nakladatelství ČSAV, Praha 1953.

rodu), jednak rozličným pôvodom oboch slov (*teplo* je najprv príslovka a až sekundárne podstatné meno, kým *zima* naopak je pôvodne podstatné meno a až sekundárne sa stáva vetnou príslovkou). Slová uvedeného typu budeme v našom slovníku spracúvať v jednom hesle, pričom vždy uvedieme aj ich osobitné použitie vo funkcii vetnej príslovky. Prirodzene, slovo *žiať* vo funkcii modálnej častice (častejšia je tu podoba *bohužiaľ*) uvedieme ako osobitné heslo, kým použitie vo funkcii vetnej príslovky bude súčiastkou podst. mena *žiať*.

Osobitným slovným druhom, odlišným svojou expresívnou povahou od všetkých ostatných slovných druhov, sú citoslovčia. S príslovkami majú spoločné iba to, že sú neohybné a že majú istý lexikálny význam. Expresívny charakter, ako i to, že nevstupujú do syntaktických vzťahov vo vete, odlišuje však citoslovčia od prísloviek veľmi podstatne. Citoslovčia sa zreteľne odlišujú aj od ostatných neohybných slov. Preto je odôvodnené uvádzať v slovníku citoslovce vždy ako osobitné heslo, a to i vtedy, keď je homonymné s inými slovnými druhmi, či s ohybnými, alebo neohybnými (porov napr. citoslovčia *a*, *i*, *cap* ap.). V tomto bode postupujú jednotne azda všetky slovníky.

V závere našej úvahy o otázke homonymity neohybných slov možno konštatovať, že ide o otázku veľmi zložitú a dosiaľ málo preskúmanú. To sa odráža aj v nejednotnom spôsobe spracovania neohybných slov s rozličnými gramatickými funkciami v slovníkoch. Hlavným cieľom tejto úvahy bolo prispieť k objasneniu rozdielu medzi tradičným pojmom lexikálnej homonymity a typickou vlastnosťou niektorých neohybných, najmä gramatických slov, ktorá sa prejavuje v tom, že tieto slová môžu figurovať ako rôzne slovné druhy.

JÁN ORAVEC

SÚČASNÝ STAV VÄZIEB PRI SLOVESE *žiadať* (*si*) A PRI JEHO ODVODENINÁCH

Sloveso *žiadať* z väzbovej stránky prekonalo v našom jazyku pozoruhodný vývoj. Pôvodne sa viazal k nemu predmet v genitíve (tzv. cieľový genitív). Doklady na túto väzbu nájdeme v listinných pamiatkach. Napr. *Muoy Pan geho Mylost roskazal mne zebych wassey Mylosty pisal, strany Gedney pol boczky piua, zebyste gemu zgednaly za penize, czoby dobre bolo, neb velmy z a d a l e w o c k e h o p i u a...* (Stanislav, Po stopách predkov, str. 130, list Jana Batyza Šebastianovi Kronerovi z 30. XI. 1592.)

Takú istú väzbu mali aj odvodeniny slovesa *žiadať* (*si*), *zažiadať* (*si*), *požiadať*, *požadovať*, *vyžiadať* (*si*), *vyžadovať* (*si*).

Dnešný stav vyzerá inakšie.

Väzby slovesa *žiadať* (*si*).

Základná, bezpríznaková väzba pri slovese *žiadať* (*si*) je väzba s predmetom v akuzative. Väzba je celkom pevná, nik v nej nerobí chyby. Používa sa vo všetkých štýloch jazyka od uzákonenia spisovnej slovenčiny. Napr.:

Ale žiadal si ešte, po nešťastí, obvyklé bolestné. (Fr. Kráľ) — Keďže obchod žiada pupene sušené, treba ich sušiť veľmi starostlivo, pomaly. (Slov. lieč. rastliny I) — No nežiadam si tvoje radosti. (Sládkovič)

O životnosti akuzatívnej väzby svedčí aj fakt, že ju majú preklady a noviny, ktoré sa musia často robiť narýchlo. Napr.:

Majú právo žiadať devalváciu franku... (Claude, Marshalov plán) — Pravda, čudné by bolo žiadať v také časy, ako sú naše, od ľudí jasnosť. (Dostojevskij)

Dôkazom pevnosti akuzatívnej väzby sú aj predmety vyjadrené zámenom (ukazovacím, vzťažným a i.), ktoré citlivejšie reagujú na zmenu väzieb než ostatné predmety. Napr.:

Prečo mu nevravíte, keď to od vás žiada? (Fr. Kráľ) — Tu nájdete, čo si žiadate. (Kukučín) — Hútal si Kováč a prisľúbil paničke, čo žiadala... (povesti) — Vnučku by vďačne vydala do Borievkov, aj žiada to, aby ju vzali. (Timrava) — Uvidíš, že je to dobrý pán a dá, čo len žiadať budeš... (Kalinčiak)

Aj záporné tvary *nežiadať (si)* majú dnes akuzatívnu väzbu. Napr.:

Čo si nežiadaš, to sa ti najskôr pridá! (príslovie) — Cučzie nežiada, svoje neopustí! (príslovie) — Nežiadam si za to nič, žiadnu odmenu... (Chrobák) — Len odo mňa to, prosím vás, nežiadajte... (Jilemnický)¹

Akuzatívnu väzbu nijako neovplyvňuje zvrtné zámeno *si* (*žiadať si*), ani ďalšie väzby, ktorými sloveso *žiadať* obrastá, napr. *žiadať (si) niečo od niekoho* (nesprávne: „žiada niečo po niekom al. na niekom“). Príklady:

Bola to zriedkavá žena, ktorá nehovorila ani vtedy, keď to od nej žiadali. (Ondrejov) — Nim by získala všetko, čo môže žena žiadať od muža. (Jégé) — Dnes mnohé národy žiadajú od svojich umelcov diela národného charakteru a koloritu. (Elán XIV)

Jediný doklad na genitívnu väzbu sme našli u Hviezdoslava (Herodes a Herodias, vyd. 1909, str. 74): Ako mne známo, *žiada si tvojej rady*.

K ďalším väzbám slovesa *žiadať (si)* patria:

1. väzba s neurčitkom slovesa, napr.:

On si tak žiadal pracovať pre ľud, ktorý tak vrele miloval. (Vansová) — Veľmi si žiadal doma umrieť. (úzus);

2. väzba s vedľajšou vetou, ktorú uvádza spojka *aby*. Takéto vety sú synonymné s neurčitkom (*žiadal ješť — žiadal, aby mu dali ješť*). Napr.:

Keď utekal šírym poľom, žiadal si, aby bol čím skorej v meste... (Jégé) — Ja viem, že by si zas žiadal, aby ti všetko prinavrátil. (Kukučín)

Vedľajšia veta dopĺňa význam slovesa *žiadať (si)* aj vtedy, keď už má pri sebe akuzatívny predmet (obyčajne osobný, *žiadať niekoho, aby...*) alebo predmet v predložkovom genitíve (*žiadať od niekoho, aby...*), prípadne aj spolu s akuzatívnym zámenným predmetom (*žiadať od niekoho to, aby...*). Napr.:

Radcovia vás dôrazne žiadajú, aby ste ich prepustili na slobodu. (SP LX) Nik nemôže žiadať od päť a dvadsať sedliakov, aby nezaspali... (Kalinčiak) — Žiadali sme ho (starého otca) sami, aby zostal doma... (Tajovský)

¹ U klasikov, ktorí používajú záporový genitív v omnoho väčšom rozsahu než sa používa dnes, býva záporový genitív čiastočne aj pri slovese *nežiadať (si)*, napr.: *Desiatky nežiadam, ale čosi by vám odkúpil*. (Kukučín)

— Tolstoj... žiadal od žiakov len to, aby prežívali spolu s ním priebeh deja. (Slov. učiteľ XXIII);

3. väzba s predložkovým akuzatívom: *žiadať o niečo*. Je to ďalšia väzba, ktorá sa často vyskytuje spolu s priamym predmetom: *žiadať niekoho o niečo*. Lexikálne je obmedzená: takýmto predmetom obyčajne bývajú dejové abstraktá (*posmoc, vyjadrenie, podpora, privolenie* atď.). Mená konkrétnych vecí bývajú takýmto predmetmi len v ustálených spojeniach, alebo keď majú prenesený význam napr. *žiadať dievčinu o ruku*). Príklady:

Osoby podliehajúce brannej povinnosti musia *žiadať o povolenie* k sobášu. (Pravda, 1947) — *Žiadame o vysvetlenie, prečo nás pán mešťanosta väzní?* (SP LX) — *Užská žiada o zmiernenie rany...* (Rapant) — *Opätovne sme žiadali o súhlas.* (Slov. včelár) — *Mohla síce aj žena žiadať o rozvod...* (Okál)

Aj táto väzba je synonymná s neurčitkom (*žiadal o potrestanie vinníkov* — *žiadal potrestať vinníkov*), ale vždy sa nedá vhodne nahradiť neurčitkom (*žiadať o radu*).

Sloveso *žiadať si* používame aj absolútne (bez predmetu). Napr.:

Ale čo ako si žiadal, ani raz nepozrela naň. (Kukučín) — Gertrúda, neodvracaj sa, urobím všetko, *žiadať*, rozkazuj... (I. Stodola) — *Dobre, dobre, všetko bude, ako si žiadaš.* (Čajak)

Väzby slovesa *žiadať sa*.

Sloveso *žiadať sa* nájdeme aj v dvojčlenných vetách, ale zväčša sa vyskytuje v jednočlenných (neosobných) vetách.

V dvojčlenných vetách s prísudkovým slovesom *žiadať sa* je podmetom meno, ktoré pri nezvratnom *žiadať* bolo priamym predmetom, napr.:

Súpis pamiatok *žiadal sa* na každom kroku. (Historický sbor. III) — *Žiadalo sa* tam stredoškolské vzdelanie. (úzus)

V jednočlenných vetách má sloveso *žiadať sa* väzbu s genitívom a súčasne iný význam. Nevyjadruje uvedomené vôľové chcenie, ale potrebu. Napr.:

Núkate kýšku len, keď smotany sa *žiada*. (Rázusová-Martáková) — *Prekonáva všetko, akoby sa jej veľmi žiadalo* poláskania... (Jilemnický) — *Mne sa ani nežiadalo* Magduškinej zábavy a pálenky. (Chrobák)

Vzdialenejšie väzby ostávajú pri slovese *žiadať sa* tie isté ako pri nezvratnom slovese *žiadať*:

1. väzba s predložkovým genitívom *žiadať sa od niekoho*:

Úspornosť sa *žiada od nás* na každom kroku, (Prelom I) — *Od každého sa žiada* dôkladná práca. (úzus);

2. väzba s neurčitkom len v jednočlenných vetách:

Žiadalo sa im vidieť a mať medzi sebou Pannu Zázračnicu. (Tatarka) — *Nám sa žiadalo* prísť za horúca... (Kukučín) — *Žiadalo sa* mi vidieť aspoň kúšik z mesta. (Jesenský) — *Bozkávať s nimi sa mi nežiadalo*, ani s macochou nie... (Jégé) — *Dievčatku sa* v takých chvíľach nijako nežiadalo byť vonku. (Jančová);

3. väzba s vedľajšou vetou:

Nebolo pauly ani na chvíľočku, a mne sa tak *žiadalo*, aby zatíchla (streľba)

aspoň na chvíľočku. (Jesenský) — Z času na čas **žiada sa**, aby sme v našich rozhovoroch obrátili pozornosť tiež k župám... (Budavateľ II)

Väzby odvodenín.

K odvodeninám slovesa *žiadať (si)* patria: *zažiadať (si)*, *požiadať* — *požadovať*, *vyžiadať (si)* — *vyžadovať (si)*.²

Zažiadať.

Sloveso *zažiadať* vzniklo zo slovesa *žiadať* pridaním gramatickej predpony *za-*. Tak sa zo základného nedokonavého trvacieho slovesa stalo dokonavé počínacie sloveso, ale vecný význam sa nezmenil. Dosvedčujú to aj väzby tým, že zostávajú také isté ako pri slovese *žiadať*, ibaže niektoré sa viac využívajú.

Akuzatívna väzba:

Čo by bol (syn) **zažiadal** mesiac z neba, i ten by mu bol azda doniesol Mojžík... (Timrava) — Čo oko uvidí, to srdce **zažiada**. (príslovie)

Väzba s neurčitkom:

Nikto ho neodhovárať, keď on sám **zažiadal** si vyspovedať sa. (Kukučín)

Väzba *zažiadať o niečo* sa upotrebuje častejšie než pri základnom slovese *žiadať o niečo*:

Možno, **zažiadam** o koncesiu... (Kukučín) — Pokojne môžete **zažiadať** o vydanie živnostenského listu. (Živnosť V) — Obíďme zelený úver a **zažiadajme** o štátnu subvenciu. (Gabaj)

Zvratné *zažiadať sa* v pomere k základnému slovesu používa sa viac v jednočlenných vetách (neosobných) než v dvojčlenných. Vyjadruje mimovoľné, neúmyselné chcenie, potrebu.

Príklady na dvojčlenné vety:

Zažiadala sa mi tá zlatá sloboda. (S. Chalupka) — Nájdeš v nich všetko, čo sa ti **zažiadá**... (Kukučín)

Príklady na jednočlenné vety (väzba s genitívom):

Teraz bola tu medzi ľuďmi, lebo sa jej **zažiadalo** spoločnosti. (Švantner) — **Zažiadalo sa** mu vtedy šašlyka, pálenky a piva... (Jilemnický)

Väzba s neurčitkom:

Tak sa potom podvečer **zažiada** aj oddýchnuť. (Čajak) — A teraz **zažiada sa** mi omočiť si doň hlavu. (Tajovský) — Na druhý deň sa mi **zažiadalo** vody sa napiť. (Kukučín)

Neurčitok možno z takýchto väzieb aj vynechať, takže potom zostane pri slovese *zažiadať sa* predmet alebo príslovkové určenie, ktoré tvorilo sklad s vypusteným neurčitkom. Napr.:

² Nebudeme sa zaoberať odvodeninami ako *dožadovať sa*, ktoré sa vyskytujú vo zvratnej forme (používajú sa vždy s genitívom, nemôžu sa viazať s akuzatívom), lebo väzbové nejasnosti sú len pri nezvratných odvodeninách, alebo pri takých, ktoré sa vyskytujú vo zvratnej forme i v nezvratnej podobe.

Zažiadalo sa mu vody (napíť). — Jánovi Hollému zažiadalo sa (ísť) na odpočinok. (Škultéty)

Väzba s vedľajšou vetou:

Zažiadalo sa jej, aby sa Karman nahneval a znosil ju. (Timrava)

Požiadať — požadovať.

Sloveso *požiadať* vzniklo zo základného slovesa *iridaním* gramatickej predpony *po-*, ktorá nemení lexikálny význam slovesa *žiadať*, ale mení vid (z nedokonavého na dokonavý). V slovese *požadovať* odvodenom od *požiadať* sa mení len vid, a to z dokonavého na nedokonavý, ale pôvodný lexikálny význam v ňom zostáva.

Pre túto príčinu zostávajú pri slovesách *požiadať* — *požadovať* tie isté väzby ako pri slovese *žiadať*. Väzbové pomery sa aj kvantitatívne (čo do rozsahu výskytu) len málo odlišujú.

Základná väzba je s akuzatívom. Napr.:

Ale po svadbe on bude *požadovať* poslušnosť. (Šoltésová) — Grófka sa osvedčila, že to jej česť a povinnosť vlastenecká *požaduje*. (Palárik) — Ale, mama, i filozofia *požaduje* istú náladu. (I. Stodola)

V našom slovníkovom materiáli sa našiel jeden doklad na väzbu s genitívom: Bitka *požaduje* krvavých obetí (Hrušovský, Zo svetovej vojny, 200). Ide tu o partitívny genitív, t. j. o význam „bitka *požaduje* mnoho krvavých obetí“, ale i tak jasne vidno, ako genitívna väzba úplne zastarala.

Ďalšie väzby ostávajú bezo zmeny:

Väzba *požiadať niečo od niekoho*:

A i od nás *požaduje* podobnú šetrnosť. (Šoltésová) — Čo by len všetko od práčky *nepožadovali*. (Jilemnický)

Väzba s vedľajšou vetou:

Timotej *požadoval* od chudých kravičiek, aby mu jachali ako bujné tátoše. (Gabaj) — Vás *požiadali*, aby ste nášho Šteška urobili vicišpánom. (Kalinčiak) — A *požadoval* majstra Elígia, aby ponáhlal sa s kúvaním. (Sokol, 1867)

3. Väzba *požiadať niekoho o niečo*, prípadne *do niečoho*:

Príde ho *požiadať* o ruku jeho dcéry. (Chrobák) — Stolica *požiadala* mesto B. Bystricu o drevo. (SNN, 1845) — Zápotočný *požiada* rodičov o jej ruku... (Figuli) — *Požiadalo* o kľúče od garáže. (Tatarka) — *Požiadalo* do tanca Dianu. (Jégé)

Pri slovese *požadovať* je bežná väzba *požadovať niečo od niekoho*; nepoužíva sa väzba „*požadovať niekoho o niečo*“.

Vyžiadať (si) — vyžadovať (si).

Väzby dvojice *vyžiadať (si)* — *vyžadovať (si)* sa kvalitatívne nelíšia od väzieb základného slovesa *žiadať (si)* alebo od sloves *požiadať* — *požadovať*. Rozdiel je len v tom, že popri akuzatívnej väzbe sa genitívna väzba v dokladoch vyskytuje viac než pri slovese *žiadať*. Ale i tak doklady na genitív v pomere k dokladom na akuzatív sú v mizivej menšine (tvoria asi jednu tridsatinu).

Akuzatívne väzby sa vyskytujú neobmedzene vo všetkých štýloch spisovného jazyka:

V umeleckom štýle:

Skúsení ľudia hovoria, že láska vraj vyžaduje obete. (Kukučín) — Táto vec vyžadovala zrelé rozmyslenie. (Vansová) — Ruky mala útle, ... bez tej sedliackej hranatosti, ktorú vyžaduje ťažká roľnícka práca. (Urban) — Janko si vyžiadal kúsok tenkej doštičky. (Zúbek)

V praktickom odbornom štýle:

Veľké obete si choroba vyžaduje ešte dnes. (Stodola) — Kukurica vyžaduje také isté ošetrovanie ako cukrovka. (Roľ. noviny) — Pôdu vyžaduje slnečnú a chránenú proti vetrom. (Slov. lieč. rastliny) — Zlé kone vyžadujú ostrý a energický postup. (Hovorka) — Výroba... vyžaduje ustavičnú kontrolu. (Technik III) — Avšak nielen boj za zvrhnutie nadvlády kapitalistov vyžadoval takú organizovanú stranu. (Strana a jej úloha pri budovaní socializmu) — Vyžiadaajte si cenník. (Hospod. čítanka)

V teoretickom odbornom štýle:

Detské hry... nevyžadujú od detí nijakú zvláštnu námahu. (Slov. vlastiveda II) — Nadrealistická poézia vyžaduje predovšetkým optické vnímanie. (Sen a skutočnosť) — Generálny prokurátor si môže vyžiadať od ktoréhokoľvek súdu spisy o právoplatne skončenom konaní. (Obč. súd. poriadok)

Väzba s genitívom sa v súčasnej krásnej literatúre nevyskytuje. U klasikov sa nájdú popri pravidelnom používaní akuzatívu ojedinelé zvyšky genitívnej väzby. Sú to zväčša prípady, v ktorých ide aj o partitívnosť, teda genitív tu ostáva aj z tohto dôvodu. Napr.: *To vyžaduje času* = mnoho času (Jesenský, Malomestské rozprávky, 1909). V takýchto prípadoch nemožno genitívnu väzbu odmietat, i keď niekedy znie archaicky. Podobá sa väzbám typu *to potrebuje času*.

Ojedinelé prípady genitívu sa uchovali popri akuzatíve aj v takých prípadoch, kde predmetom je abstraktné meno alebo meno veci, nie meno osoby. Napr.:

Moja náuka sa ti protiví, lebo vyžaduje pokory. (Kukučín) — Jeho tvrdá hlava vyžadovala mäkkejšie ruky... (Jilemnický) = predmetom je síce konkrétum, ale v prenesenom význame.

Dnes i v takýchto prípadoch používa sa akuzatív. Napr. *Námet, ktorého ohnískom je matka...*, *vyžaduje od umelca nielen mimoriadny básnický talent a rutinu, lež i morálnu a sociálnu zodpovednosť človeka.* (Elán XIV)

V odbornom štýle sa sem-tam stretneme s takýmto genitívom aj dnes, napr.: Sadlové zemiaky si vyžadujú osobitnej starostlivosti (Budovateľ V). Správnejšia je väzba *vyžadujú si osobitnú starostlivosť*.

Genitív sa drží len vplyvom toho, čo sme vyššie uviedli, ale aj vplyvom takých prípadov, kde sa predmet vyjadruje spojením: príslovka miery (al. číslovka) + meno veci v genitíve: *vyžadoval mnoho námahy, trochu usilovnosti, veľa pozornosti* atď. Napr.:

— ...sedávajú pri takejto robote, vyžadujúcej viacej svetla... (Hečko)

— ...sedávajú pri takejto robote, vyžadujúcej viacej svetla... (Hečko)

V podstate ide však o akuzatívne väzby, ako nám to ukazujú prípady, v ktorých sa miera vyjadruje podstatným menom, nie príslovkou alebo číslovkou, napr.: Prechod k plánovitému hospodárstvu *vyžadoval* aj celý rad organizačných opatrení. (Výstavba Slovenska 3). V takto vymedzenom rozsahu pripúšťa súčasná norma používať genitív popri akuzatíve.

Neústrojne sa používa genitív — ako sme už vyššie naznačili — v týchto prípadoch:

1. V predmete je konkrétne meno, napr.: Rýchlobežné stroje vyžadujú teda ľahkého a akostného materiálu... (Tech. obzor II) —, alebo slovesné podstatné meno, prípadne dejové abstraktum, ktoré významovo jasne súvisí so slovesom. Napr.: Búrlivá druhá polovica XVIII. storočia vyžadovala zasa nových opráv. (Šikura, Miest. dej. Turca) — Vojna vyžaduje zapojenia všetkých prostriedkov. (Slovenské krídla VI) — Väčšie spády vyžadujú už brzdového zariadenia. (Lhota). Tu treba používať alebo akuzatív (*vyžadovala nové opravy, vyžadujú brzdové zariadenie*), alebo popri ňom i väzbu s neurčitkom (*vojna vyžaduje zapojiť všetky prostriedky*).

Jednu i druhú väzbu máme veľmi bohato doloženú. Uvedme si niekoľko príkladov:

Poľovanie vyžadovalo pre staršiu dobu zmenu bydlísk a priestor. (Bednárík) — Družstvá vyžadujú opatrné a úsporné vedenie... (Hosp. obzor)

Potreba vyžadovala vybudovať ochranné hrádze. (Hanušin) — Častejšie smieť ju navštíviť si účtyplne vyžiadal. (Sokol VI)

2. Činiteľom (podmetom) je osoba, alebo aspoň možno predpokladať osobného činiteľa. Správnu akuzatívnu väzbu máme napr. vo vetách:

Vyžiadali si posilu z Medveďova, odkázali tam, aby prišiel, kto má ruky, nohy a akúkoľvek zbraň. (Jilemnický) — Dvaja dávni kamaráti vyžiadali si dovolenie zostať s ním... (Tatarka)

Ak je predmetom ukazovacie alebo vzťažné zámeno, vtedy sa používa len akuzatívna väzba.

Pri ukazovacích zámenách inakších dokladov ani niet. Príklady:

Tak to vyžaduje prísna etiketa. (Kukučín) — Záujem mesta o vyžaduje. (SP LX) — To vyžadujú od nás naše povinnosti voči robotníkom a roľníkom Sovietskeho svazu. (Stalin)

Medzi vzťažnými zámenami sa našiel jeden doklad na genitívnu väzbu, ale názorne dokazuje jej neprirodzenosť. Ide o vetu: Na ukojenie naliehavých potrieb, ktorých vyžaduje verejný záujem... (Slov. zákonník) Ostatné prípady sa viažu s akuzatívom. Napr.:

Je veľká otázka, či je pokrok v oslobodzovaní ľudstva tými obeťami, ktoré vyžiadala vojna, ňou zavinenuou biedou nie pridraho zaplatený... (Jégé) — Evka... oblečená tiež sviatočne, lenže s tou nedbalosťou, ktorú taká horúcosť vyžaduje... (Kukučín)

Akuzatívna väzba má proti genitívnej výhodu v tom, že sa ňou možno vyhnúť hromadeniu genitívov. Napr.: *Nešťastie v bani antimonových závodov vo Vajskovej vyžiadalo si 17. t. m.* (t. j. sedemnásteho tohto mesiaca — genitív časový) *život predsedu závodnej rady Jána Kopca.* (Pravda) — Nezhodných genitívnych prívlastkov stále pribúda. Tento fakt patrí medzi hlavné príčiny, pre ktoré ustupujú genitívne väzby akuzatívnym. Hromadeniu genitívov vyhýbajú nielen autori krásnej literatúry, ale aj tvorcovia odborných diel. Napr.:

Vznik každého javu vyžaduje určitý druh poriadku. (Luby) — Rozvoj techniky vyžiadala si aj vznik nových geometrických konštrukcií. (Čenek) — Úradné miesta, ktoré rozhodujú o ustanovení prednostov... nevyžadujú si mienku zamestnancov. (Verej. právo) — Kone rozdielneho veku... vyžadujú rozličné spôsoby ovládania. (Hovorka)

Vo zvratnej forme používa sa len sloveso *vyžadovať sa*, nie *vyžiadať sa*. Ak bol pri nezvratnom slovese predmet v akuzatívne, tak pri zvratnom slovese prechádza do nominatívu a stáva sa podmetom; genitívna väzba zostáva i pri zvratnom slovese nezmenená. Všetky naše doklady na zvratné *vyžadovať sa* dosvedčujú akuzatívnu väzbu pri nezvratnom *vyžadovať*:

Tu nachádzal príležitosť uplatniť sa v mimoškolskej činnosti, ktorá sa od neho *vyžadovala*. (Fr. Král) — *Vyžadovala sa i kaucia* peňažitých prostriedkov. (Škultéty) — Tu sa *vyžadovali* zvieratá so zdravými hnáťmi, rozsrdení býci, ktorí by sa *voslep hnali* do všetkého. (Urban)

V tomto sa odlišuje sloveso *vyžadovať sa* od základného zvratného slovesa *žiadať sa*, ktoré sa používa aj v jednočlenných vetách na vyjadrenie potreby.

Ani pri slovesách *vyžadovať/vyžadovať sa* nechýba väzba s vedľajšou vetou. Napr.:

Od školy sa *vyžaduje*, aby dávala deťom viac poznatkov. (Krupská) — Verejný záujem *vraj vyžaduje*, aby mládež rástla ako nádej Uhorska, nie v prospech Germánie. (Rapant) — K platnosti štatútu sa *vyžaduje*, aby bol potvrdený ministrom vnútra. (Takáč — Záturecký)

Náš materiál i rozbor tohto materiálu dovoľujú urobiť takéto závery:

Slovesá *žiadať (si)*, *zažiadať (si)*, *požiadať*, *požadovať (si)*, *vyžiadať (si)*, *vyžadovať (si)* sa viažu v súčasnej slovenčine s akuzatívom. Pri prvých štyroch nedochovala sa do súčasného jazyka genitívna väzba, tu sa používa dnes len akuzatív. Pri slovesách *vyžiadať (si)*, *vyžadovať (si)* sú aj v súčasnosti niektoré zvyšky genitívnej väzby, ale sú obmedzené štýlove i lexikálne. Vyskytujú sa v odbornom štýle, keď je predmetom abstraktum (nie však jasné dejové abstraktum), keď treba vyjadriť potrebu, nutnosť a súčasne partitívnosť. Ak je predmetom ukazovacie alebo vzťažné zámeno, slovesné podstatné meno alebo dejové abstraktum významove jasne súvisiace so slovesom, viaže sa sloveso aj v takýchto prípadoch len s akuzatívom. Miesto predmetov vyjadrených slovesným podstatným menom alebo dejovým abstraktom používa sa vhodne väzba s neurčitkom.

Vo zvratnej podobe sa obyčajne vyskytujú len slovesá *žiadať sa*, *zažiadať sa*, *požadovať sa*, *vyžadovať sa*; v dvojčlenných vetách pri takýchto slovesách sa stáva podmetom meno, ktoré bolo pri nezvratných slovesách priamym predmetom (*žiadať čistotu* — *žiadala sa*, *požadovala sa*, *vyžadovala sa čistota*). V jednočlenných (neosobných) vetách sa upotrebuje obyčajne len základné sloveso *žiadať sa* a odvodenina *zažiadať sa*; viažu sa alebo s genitívom (*nežiadalo sa mu*, *zažiadalo sa mu zábavy*), alebo s neurčitkom (*nežiadalo sa*, *zažiadalo sa mu zabávať*).

K MORFOLOGICKÝM KATEGÓRIÁM MUŽSKÝCH PODSTATNÝCH MIEN

Na morfológii mužských podstatných mien pozorujeme v spisovnej slovenčine niektoré charakteristické zmeny. Možno ich zjavne postrehnúť tak v samých úpravách *Pravidiel slovenského pravopisu* všetkých vydaní, ako aj s väčšími-menšími odchýlkami v dokladoch zo súčasnej literatúry. Uzakoňovanie nových tvarov pri istých typoch mužských podstatných mien v spisovnom jazyku čiastočne už vo vydaní z r. 1940 a sčasti v návrhu *Pravidiel* z r. 1952 i v poslednom vydaní z r. 1953 nepredstavuje nejaké nové vývojové zmeny jazyka, ale len návrat k jeho súčasnej živej forme.

Nechceme sa tu zaoberať všetkými zmenami, ku ktorým došlo v morfológii mužských podstatných mien, hlavne nie s tými, ktoré sa v súčasnom spisovnom jazyku ako náležité bezpečne ustálili. Všimneme si len tvary niektorých neživotných činiteľských podstatných mien, mien nositeľa vlastnosti a iných pôvodne životných substantív, označujúcich dnes neživé pojmy, hlavne teda tvary neživotných podstatných mien na *-teľ* a *-ec*, pretože k pevnej formulácii tvorenia ich tvarov nedošlo ani v poslednej úprave slovenského pravopisu z r. 1953.

Odborným termínom typu *menovateľ*, *násobiteľ*, *činiteľ*, *násobenec*, *delenec*, *sčítanec* ap. prisudzujú *Pravidlá* z r. 1931 i z r. 1940 (1949) v akuz. sg. a v celom pluráli tvary životných podstatných mien, teda napr. *činitelia*, *násobitelia*, *delitelia*, *násobenci*, *delenci*. Menám časopisov a novín označujúcim pôvodne mená osôb dávajú *Pravidlá* z r. 1940 (1949) neživotné tvary v jedn. čísle okrem akuz. (v *Budovateľi*, *Hlásniku*, *Krajane*), nevyjadrujúc sa, pravda, o tvaroch mn. čísla.

Formulácia gramatickej poučky v návrhu *Pravidiel* z r. 1952, str. XIII, § 75 prisudzuje spomínaným odborným termínom typu *menovateľ*, *deliteľ*, *delenec* ap. neživotné tvary v celej šírke: „Slová činiteľ, deliteľ, násobiteľ sa skloňujú podľa vzoru stroj. Slová delenec, násobenec, sčítanec, mocnenec sa skloňujú tiež podľa neživotných.“

Slovníková časť túto zásadnú gramatickú poučku všade nedodržiava. Uvedeným a im na roveň postaveným slovám (termínom) alebo prisudzuje jedny či druhé (životné či neživotné) tvary v rozličnej šírke, alebo neuvedením niektorých žiadúcich pádov ponecháva nevyriešené niektoré tvary; porov. napr. tvary pri heslách *čitateľ*, *deliteľ*, *delenec*, *menovateľ*, *násobiteľ* ap.

Menám časopisov a novín označujúcim pôvodne mená osôb prisudzuje návrh *Pravidiel* z r. 1952 z hľadiska životnosti a neživotnosti dvojtvary: v *Hlásniku*-ovi, v *Bojovníku*-ovi ap., rovnako bez zmienky o tvaroch množného čísla.

Najnovšie *Pravidlá* z r. 1953 prinášajú voči návrhu *Pravidiel* z r. 1952 ďalšiu zmenu, no nie smerom, aký naznačuje vývoj, ale v niektorých bodoch opačne. Pri termínoch typu *činiteľ*, *deliteľ* ap. v porovnaní s návrhom z r. 1952 pripúšťajú v datíve sg. dvojtvary *deliteľovi*/*deliteľu*, kým v lokáli sg. ponechávajú len neživotný tvar. Pre neskoordinovanosť gramatickej poučky návrhu *Pravidiel* z r. 1952 so slovníkom nemožno ďalšie odchýlky v tomto type presnejšie vymedzovať.

Tvary názvov časopisov a novín riešia posledné *Pravidlá* ako v návrhu a popri náležitom tvare v *Oráči*, v *Roháči* ponechávajú v type *Hlásnik* dvojtvary v *Hlásniku* / v *Hlásnikovi*.

Aký je stav tohto javu v jazyku?

V písanom jazyku prevládajú pri podstatných menách tohto druhu tvary zodpovedajúce norme súčasných Pravidiel, teda tvary životných podstatných mien. V hovorovom štýle spisovného jazyka a čiastočne aj v jeho písanej podobe vyskytujú sa pri týchto menách v menšej miere aj tvary neživotných podstatných mien.

Prečo pokladáme doterajšie uzákonené životné tvary neživotných činiteľských podstatných mien a iných pôvodne životných substantív označujúcich dnes neživé pojmy za nenáležité?

Máme na to tieto tri príčiny:

1. Na podstatných menách mužského rodu možno pozorovať v slovenčine zjav, že medzi ich pádovými príponami a ich významami z hľadiska životnosti a neživotnosti jestvuje istý súladný vzájomný vzťah, istý druh morfológicko-významovej koordinácie. Podľa toho mená označujúce osoby a zvieratá priberajú v zásade pádové prípony životných podstatných mien, naproti tomu mená označujúce veci a abstraktné pojmy priberajú v zásade pádové prípony neživotných podstatných mien.

2. Mužské podstatné mená, ktorých životné alebo neživotné významy sa už historicky pevne ustálili, dostávajú pádové prípony podľa významu, ktorý trvale nadobudli; čiže nastáva tu isté pevné morfológické vyrovnávanie v zmysle spomínanej morfológicko-významovej koordinácie. Podľa nej substantíva, ktoré sa stali neživotnými, priberajú pádové prípony neživotných podstatných mien (porov. odborné termíny vo funkcii neživotných podstatných mien, ako sú *vodiče, nosiče, čističe, činitele, ukazovatele* ap.) a zasa substantíva, ktoré sa stali životnými, nadobúdajú pádové prípony životných podstatných mien (napr. vlastné podstatné mená, ako *Koreň, Koreňovi, Koreňa*, pôvodne neživotné *člen* teraz vo funkcii jednotlivca: *členovi, člena, členovia*, mnohé nadávky ap.).

3. Praktický a hovorový štýl jazyka uplatňuje túto zákonitosť v jazyku aj napriek knižným tvarom uzákonovaným v doterajších *Pravidlách slovenského pravopisu*.

V súvisе s prejavom spomínanej morfológicko-významovej koordinácie vyvinul sa v morfológii mužských podstatných mien stav, v ktorom možno pozorovať, že isté kategórie mužských substantív zodpovedajú svojimi pádovými príponami istému stupňu životnosti a neživotnosti označovaných pojmov.

Z tohto hľadiska črtajú sa v dnešnej slovenčine v oblasti mužských podstatných mien štyri morfológické kategórie. Medzi dvoma krajnými, najproduktívnejšími kategóriami substantív s pádovými príponami čisto životnými a čisto neživotnými vydeľujú sa ešte dve kategórie substantív so zmiešanými pádovými príponami: s tvarmi životnými i neživotnými. Jednotlivé životné a neživotné tvary sa uplatňujú na substantívach so zmiešanými pádovými príponami podľa toho, o aký stupeň životnej či neživotnej funkcie ide v označovanom pojme.

Mená zvierat a pôvodné životné podstatné mená označujúce po prenesení neživé pojmy, veci alebo predmety, v ktorých pociťujeme ešte značnú mieru pôvodnej životnej funkcie (popri zvieratách sú to napr. figúry v kartách, v šachu ap., ako *dolník, horník, kráľ, túz, strelec, jazdec*), teda mená bytostí, vecí alebo predmetov s maximálne pociťovanou prítomnosťou životnosti, dostávajú sa do *kategórie substantív so širokým zastúpením životných pádových prípon*, a to v celom jednotnom čísle (*medveďovi, medveďa, o medveďovi, dolníkovi, dolníka, o dolníkovi, strelcovi, strelca, o strelcovi*) popri neživotných pádových príponách v celom množnom čísle (*medvede, jelene, dolníky, horníky, krále, túzy, strelce, jazdce*).

Mená pojmov a vecí s pôvodnou životnou funkciou, označujúce po prenesení neživé pojmy alebo veci, v ktorých už dnes pociťujeme len minimálnu mieru životnej funkcie (napr. matematické termíny *čitateľ, menovateľ, deliteľ, násobenec, delenec* ap., ďalej časopisy a noviny, ako *Bojovník, Zlepšovateľ* a i.), teda mená pojmov a vecí s minimálne pociťovanou prítomnosťou životnosti, prenesenej z pôvodných činiteľských a iných životných podstatných mien, dostávajú sa do *kategórie substantív s úzkym zastúpením životných pádových prípon*, a to jedine v akuzatíve jednotného čísla (*uviesť na spoločného menovateľa, určiť delenca, sčítanca, čítať Bojovníka, Zlepšovateľa*) popri neživotných pádových príponách v ostatných pádoch jednotného a množného čísla (*pripočítať k menovateľu, k delencu, v násobiteli, v delenci, v Bojovníku, v Zlepšovateľi, tie menovatele, čitatele, násobence, delence, uviesť na spoločné menovatele, kúpiť dva Bojovníky, tri Zlepšovatele* ap.).

Mená pojmov a vecí s pôvodnou životnou funkciou, označujúce po prenesení neživé pojmy, veci alebo predmety, v ktorých už pôvodnú životnú funkciu nijako nepociťujeme (napr. *ukazovateľ ciest, cien, vodič elektriny, čistič* ako prostriedok a i.), teda mená pojmov, vecí alebo predmetov, v ktorých nepociťujeme prítomnosť akejkoľvek životnosti pôvodných životných podstatných mien, dostávajú sa do *kategórie substantív s čisto neživotnými pádovými príponami*, teda s neživotnou pádovou príponou aj v akuz. jedn. čísla (napr. *poškodiť ukazovateľ ciest, vyvesiť ukazovateľ cien, dostať čistič, vodič* ap.).

Dávať teda substantívam označujúcim neživé pojmy, ako *menovateľ, činiteľ, ukazovateľ, delenec* ap., pádové prípony životných podstatných mien: *menovateľa, činiteľa, ukazovateľa, delenci* alebo v akuz. pl. napr. *určiť všetkých delencov, menovateľov, činiteľov* ap., ako to uzákoňovali Pravidlá z r. 1931, 1940 (1949) a sčasti aj Pravidlá z r. 1953, je podľa mojej mienky vlastne narušanie systému súčasného jazyka, narušanie spomínanej koordinácie medzi významom podstatných mien z hľadiska životnosti a neživotnosti a ich zodpovedajúcimi pádovými príponami. Naopak, dnešný stav v jazyku vzhľadom na jeho vývin smeruje práve k spevňovaniu tejto koordinácie, k vyrovnávaniu a ustaľovaniu vlastného gramatického systému.

Pravidlá z roku 1953 postupujú pri riešení tejto otázky vcelku v naznačených vývojových líniách, ale v istých prípadoch veci náležite nedomyšľajú. Napr. zaiste niet dôvodu navrhovať pri menách časopisov a novín označujúcich pôvodne mená osôb neživotno-životné dvojtvary: *v Hlásniku/-ovi, v Bojovníku/-ovi*, keď v type *Roháč* celkom samozrejme vystupuje len jedna, totiž neživotná prípona: *v Roháči, v Oráči*. Tu sa celkom zjavne uplatňujú neživotné tvary, ako to náležite postavili už Pravidlá z roku 1940 (1949).

Ďalšou nedôslednosťou posledných Pravidiel je uzákonenie odlišných pádových prípon v datíve a lokáli jednotného čísla pri type *ukazovateľ*. Vo všetkých spomínaných typoch zmiešaného skloňovania podstatných mien mužského rodu vystupujú datív a lokál jednotného čísla na jednej rovine. Na pláne jednotlivých kategórií zmiešaného skloňovania vstupujú do istej kategórie alebo vystupujú z nej spoločne; alebo sú kategórie so širokým zastúpením životných tvarov, a to v celom jednotnom čísle (porov. vyššie), alebo sú kategórie s úzkym zastúpením životných tvarov, ale datív a lokál zasa vystupujú spoločne.

Odišné riešenie týchto dvoch pádov, ktoré pri spomínaných kategóriách sú tak zjavne skoordované, treba pokladať za chybu, za nevystihnúť zjavnej systémovej, ktorú jazyk jazykovede priam otvorene núka.

Za chybné treba rozhodne pokladať aj nesprávne uvedenie týchto typov (poučka na str. 67 a v niektorých prípadoch aj v slovníku) ako dvojtvarov. V prípadoch, ktoré kladú Pravidlá ako dvojtvary (*ukazovatele/ukazovatelia, ukazovatele/ukazovateľov*) ide v skutočnosti o homonymá, ktoré treba uvádzať ako osobitné heslá, pretože tieto „tvary“ možno vzájomne nahrádzať, ako je to pri dvojtvaroch toho istého slova celkom samozrejme: *husieľ/huslí, vláken/vlákien* ap. Tu treba rozoznávať životné podstatné meno *ukazovateľ*, mn. č. *ukazovatelia* od neživotného podstatného mena *ukazovateľ*, mn. č. *ukazovatele* (napr. *ukazovatele ciest, cien* ap.), tak ako to Pravidlá aj skutočne pri niektorých heslách v slovníkovej časti uvádzajú.

Napokon nemožno obísť ani nedôslednosť v uvádzaní týchto údajných dvojtvarov. Gramatická poučka na str. 67 ich vymenúva v poradií životný/neživotný, kým v slovníku sa nachádzajú v opačnom poradií. Z postavenia prvotvaru a druhotvaru má používateľ Pravidiel zistiť frekvenciu, a teda uprednostňovanie jedného alebo druhého tvaru. No nedôslednosti tohto druhu ho môžu len zmiasť.

Ako sme už naznačili, v písanom jazyku prevládajú pri podstatných menách tohto druhu pádové prípony životných podstatných mien. Je to ostatne samozrejme a pochopiteľné, pretože sú to tvary zodpovedajúce norme súčasných Pravidiel. V tejto súvislosti je však pozoruhodnejšia a závažnejšia skutočnosť, že pri podstatných menách tohto druhu vyskytujú sa v písanom jazyku aj tvary neživotné, teda tvary proti norme súčasných Pravidiel. V novších vydaniach odbornej literatúry vyskytujú sa pri týchto substantívach (ako odborných termínoch) neživotné tvary v hojnom počte, často veľmi pravidelne a systémovo s príznakom istých analogických súvislostí, ktoré bližšie rozvedieme v ďalších odsekoch. Vyskytujú sa tu skoro celkom v zhode so zásadami návrhu Pravidiel z r. 1952. Uvedieme niekoľko náhodne vybraných a mechanicky usporiadaných dokladov z novej odbornej literatúry na niektoré tvary dosiaľ zjavne životné, ktoré sa čím ďalej tým viac nahrádzajú neživotnými, i na niektoré tvary dosiaľ typicky neživotné, ktoré sústavne prenikajú alebo už pevne prenikli aj do jazyka odbornej literatúry:

Datív s g.: *súčet sa rovná druhému sčítancu* (Aritmetika pre I. tr. gymn., 1951, str. 14); *súčín sa rovná druhému činiteľu* (tamže); *súčín deliteľa a podielu rovná sa delencu* (Matematika pre pôdohosp. techn. školy, 1954, 25); *k menšen- cu i k menšiteľu* (tamže, 51).

Akuzatív s g. (spojenia s tvarmi dosiaľ typicky životnými): *uviesť na spoločného menovateľa* (Aritmetika pre I. tr. gymn., 1951, 20); *pridáme sčítanca rovného nule* (tamže, 15); *pridáme činiteľa rovného nule* (tamže, 15).

Pritom sa však vyskytujú aj tvary neživotné: *vzorec ... , ktorý má o jeden činiteľ viac* (Aritmetika pre III. tr. gymn., 1951, 50); *kto úmyselne poškodí ... ukazovateľ cesty* (Takáč—Záturecký, Trestné právo 1948, 134); *drahšie prijímače majú ... ukazovateľ (indikátor) vyladenia* (Meluzin, Populárna rádiomechanika, 1950, 272); *nepridáme však nový člen* (Filozofický zborník IX, 1948, 260); *vypočítajte neznámy člen* (Aritmetika pre II. tr. stred. škôl, 1951, 65); *poznáme, ale málo používame švédsky drôtený jazdec* (Krajčovič, Kosenie a sušenie krmovín, 1951, 20).

Lo k á l s g.: *zlomkové čiary v čitateli a v menovateli* (Aritmetika pre II. tr. stredných škôl, 1951, str. 51); *koľko je v násobiteli a v násobenci spolu* (Aritmetika pre I. tr. str. škôl, 1952, 54).

Nominatív pl.: *v prvej skupine sú tri sčítance* (Aritmetika pre I. tr.

gymn. 1952, 8); *keď sú čitatele rovnaké* (tamže, 26); *ak majú oba sčítance opačné znamienka* (tamže, 34); *všetky sčítance sa rovnajú* (Aritmetika pre III. tr. gymn., 1951, 11); *všetky tri činitele sú kladné* (tamže, 29); *činitele nášho súčinu* (tamže, 50); *čísla sedem a päť sú sčítance* (Matematika pre pôdohosp. techn. školy, 1954, 10); *násobenca i násobiteľa nazývame spoločným menom činitele* (tamže, 20); *po ktorej (late) sa môžu pohybovať dva bežce* (Havránek, Odborná stolárska náuka, 1951, 69); *najlepšie sušiaky sú švédske jazdce* (Machankov, Zabezpečenie krmovínovej základne, 1952, 23).

A k u z a t í v p l.: *rozdelíme sčítance na skupiny* (Aritmetika pre I. tr. gymn., 1951, 8); *budeme uvádzať len sprievodné ukazovatele* (Nesterov—Kavuliak, Ochrana lesa proti požiarom, 54); *číslo 38 sa dá rozdeliť na dva sčítance* (Matematika pre I. tr. str. škôl, 1948, 28); *budem takéto členy vynechávať* (Krňan, Logaritmické lineárové počítadlo 1950, 46).

Uvádzaním týchto príkladov nejde o dokazovanie oprávnenosti neživotných pádových prípon vo všetkých uvádzaných pádoch, v ktorých sa diferencujú životné a neživotné pádové prípony; ostatne v datíve a v lokáli jednotného čísla tu už dnes pevne kotvia neživotné tvary. Uvádzaním týchto príkladov chceme dokázať výskyt neživotných tvarov predovšetkým v tých pádoch, ktorých tvary sú vzhľadom na normu súčasných Pravidiel rozkolísané a ktoré by si žiadali systémové spevnenie v samých Pravidlách slovenského pravopisu. Ide tu o poukázanie na neživotné tvary predovšetkým v nominatíve a v akuzatíve plurálu pôvodných životných podstatných mien a pri niektorých menách (v ktorých prítomnosť životnosti už vôbec nepociťujeme) aj v akuzatíve jednotného čísla. Spevňovanie morfológického systému na pláne pôvodne životných mužských substantív má svoje ťažisko práve v týchto „kľúčových“ pádoch. Podľa toho, do akej miery (v ktorých z týchto pádov) sa vyskytujú určité (životné alebo neživotné) tvary, možno hovoriť o pociťovaní životnosti a neživotnosti pri tom alebo onom substantíve a teda aj o jeho zaradení do istej morfológickej kategórie.

Nie menej závažným a praktickým dôvodom je okrem toho aj hľadisko významovej diferenciacie. Niektoré, hlavne činiteľské podstatné mená majú dva alebo viac rozličných významov, napr. *činiteľ*: 1. osoba, ktorá vykonáva nejakú činnosť; 2. neosobná (neživotná) činnosť, faktor; 3. spoločný pojem násobenca a násobiteľa (v matematike); *čitateľ*: 1. kto číta; 2. číslo nad zlomkovou čiarou; *ukazovateľ*: 1. kto niečo ukazuje napr. *ukazovateľ pravdy*; 2. vec; prístroj, ktorý niečo ukazuje, napr. *ukazovateľ cien*, *ciest* a pod.

Významová odlišnosť vynucuje si aj svoje formálne vyjadrenie, totiž tvaroslovnú diferencovanosť, a to v tých pádoch, v ktorých sa podľa kategórie životnosti a neživotnosti aj všeobecne prejavuje: v datíve, akuzatíve a lokáli jednotného čísla a v nominatíve a akuzatíve množného čísla, napr.: *čitateľovi*, *činiteľovi* oproti *čitateľu*, *činiteľu*, *v čitateľovi*, *v činiteľovi* oproti *čitateli*, *v činiteli*, *čítatelia* oproti *čitatele*, *hospodárski činitelia* (činovníci) oproti *hospodárske činitele* (faktory v hospodárstve).

Hľadisko významového diferencovania si vynucuje svoje formálne vyjadrenie aj pri slovách iných kmeňoslovných skupín, resp. aj pri iných základných slovách, napr. *vodič* (*vodiči* oproti *vodiče*), *čistič* (*čističi* oproti *čističe*), *jazdec* (*jazdci* oproti *jazdce*), *člen* (*členovia* oproti *členy*) a pod.

Zjav formálneho diferencovania je v jazyku veľmi častý a v systéme spisovného jazyka vyhľadávaný a využívaný vtedy, ak si ho vyžaduje mimojazyková skutočnosť, významové diferencovanie dvoch alebo viacerých rovnozvučných

slov s rozličnou významovou náplňou. Prítomnosť formálneho diferencovania v jazyku je ostatne prejavom oných významových rozdielov, a preto treba takéto dvojtvary ako nástroj významového diferencovania podržať a v systéme spisovného jazyka náležite využiť.

Úprava významovej a morfolologickej diferenciácie podľa zákonitostí, ktoré sa v jazyku prejavujú a konkrétne uplatňujú (spomínaná koordinácia a morfológické vyrovnávanie), morfológický systém jazyka nekomplikuje, nezatažujú, nejdú proti nemu, ale koordinujú v ňom vzájomne súvisiace javy a spevňujú neustálenú, labilnú kategóriu substantív so zmiešanými pádovými príponami.

Niekedy sa namieťa, hlavne v súvislosti s príponou *-teľ*, že táto prípona je výlučne činiteľská, že sa ňou tvoria činiteľské, teda životné substantíva, ktorým prináležia životné pádové prípony.

Prípona *-teľ* pôvodne bola naozaj výlučne činiteľská. Z niekoľkých uvedených prípadov na *-teľ* však vidieť, že pomocou tejto prípony sa dnes už tvoria mnohé neživotné substantíva, ako odborné termíny, ktoré si či už z hľadiska morfológicko-významovej koordinácie, alebo z hľadiska významovej diferenciácie vynucujú neživotné tvary.

Možno tu okrem toho uviesť aj príklady na staré, zmeravené prípony, napr. v neživotnom substantíve *zreteľ* (k *zrieť* = *hľadiť*) a vo zvieracom *ďateľ*. V prípade *zreteľ* vidieť, ako sa pôvodná činiteľská funkcia prípony *-teľ* prestala pociťovať, keď v systéme slovenského jazyka sa začali tvaroslovne diferencovať životné a neživotné mužské podstatné mená, pretože význam slova *zreteľ* fungoval ako zjavne neživotný. A práve v tejto súvislosti upevnilo si substantívum *zreteľ* neživotné pádové prípony v celej šírke.

Za týchto okolností potom už ťažko hovoriť dnes o výlučne činiteľskej funkcii prípony *-teľ* pri substantívach označujúcich neživé pojmy a veci. Prípona *-teľ* bola, pravda, pôvodne prenesená z činiteľských (životných) podstatných mien typu *ručiteľ*, *pisateľ*, *vykonávateľ* a pod., ale v neskorších substantívach na *-teľ* označujúcich neživé pojmy, ako *menovateľ*, *čitateľ*, *mocniteľ* ap., teda po významovom prenesení slova, jeho automatizovaní a ustálení jej životná funkcia ustúpila, zanikla a nepociťuje sa. Naopak, z uvádzaných substantív, ktoré dnes fungujú ako neživotné, vystupuje predovšetkým ich neživotná povaha, ich neživotnosť, čím sa priradujú k neživým pojmom, ako sa to historicky stalo s niektorými životnými (osobnými) vlastnými podstatnými menami, ktoré sa tvaroslovne diferencovali od takých istých vlastných podstatných mien označujúcich neživotné pojmy; porovnaj napr. tvary *po Michale*, *po Jáne* (o istých kalendárnych dňoch) popri tvaroch *po Michalovi*, *po Jánovi* (o osobách).

To, že si počas historického vývinu udržali tieto neživotné vlastné podstatné mená svoje pôvodné (z hľadiska dnešného neživotné) pádové prípony, silne poukazuje na snahu jazyka po spomínanej koordinácii a z toho vyplývajúcej morfolologickej diferenciácii.

Pri súčasnom bohatom rozvíjaní všetkých oblastí kultúrneho a spoločenského života ťažko hovoriť o výlučnosti, o jedinečnosti funkcií slovotvorných prostriedkov. Skôr naopak, zjav viacnásobnosti vo funkcii slovotvorných prostriedkov je v dnešnom kmeňosloví veľmi častý a je nutným dôsledkom rýchleho rozvíjania a množenia javov mimojazykovej skutočnosti.

Uvedené príklady o morfológii mužských, pôvodne životných podstatných mien, označujúcich dnes neživé pojmy a veci, hlavne však niektoré dôležité zjavy, ako morfológické vyrovnávanie týchto substantív, sú mocným dôvodom pre ustále-

nie neživotných pádových prípon pri uvádzaných termínoch v naznačenom rozsahu, teda *spoločnému menovateľu, ukazovateľu cien, prírodnému činiteľu, násobencu, delencu, vetnému členu, v spoločnom menovateli, násobiteli, o prírodnom činiteli, na ukazovateli cien, o násobenci, vo vetnom člene* ap.; v množnom čísle *spoločné menovatele, prírodné činitele, ukazovatele cien, násobence, delence, vetné členy, uviesť na spoločné menovatele, zistiť prírodné činitele, vyvesiť ukazovatele cien, určiť násobence, delence, vetné členy* ap. popri životných pádových príponách v akuzatívnej jednotného čísla, *uviesť na spoločného menovateľa, určiť násobenca, delenca* ap.

Neživotné tvary uvádzaných termínov a im na roveň postavených podstatných mien mužského rodu prenikali napriek kodifikácii Pravidiel nielen do hovorovej praxe jazyka, ale aj do jeho písanej podoby. To, že sa dostali do hovorovej praxe napriek zaužívaným knižným životným tvarom a do odbornej literatúry napriek kodifikácii Pravidiel, to zjavne svedčí o životnosti a oprávnenosti týchto tvarov zastávať zákonité miesto v spisovnom jazyku.

MARTA MARSINOVÁ

TVORENIE ČINITELSKÝCH MIEN NA *-teľ*

V časopise Sovětská jazykověda V, 1955, čítame v jednom zo slovenských príspevkov na str. 113 činiteľské podstatné meno „ukazateľ“: nehovorí nič o jednej z hlavných gramatických funkcií nemeckého člena — o jeho schopnosti byť analytickým ukazateľom rodu, pádu a čísla. Podobu „ukazateľ“ počujeme dosť často aj od našich ekonómov v združenom pomenovaní „hospodársky ukazateľ“.

Ak nazrieme do slovníka *Pravidiel slovenského pravopisu* (1953), nájdeme na str. 359 iba heslo *ukazovateľ* s príslušnými podrobnými údajmi o skloňovaní a na tej istej strane sloveso *ukázať* v spoločnom hniezde s nedokonavým *ukazovať*, ale niet hesla „ukazateľ“. Materiál v slovníkovom archíve ÚSJ SAV popri množstve dokladov zo spoľahlivých prameňov na heslo *ukazovateľ* má iba dva doklady na heslo „ukázať“, dokonca s dĺžkou v kmeni, a to z *Právnického terminologického slovníka II*, (1923) od Vl. Fajnora a Ad. Záturského a z časopisu Slovenské ovocinárstvo XIV: Puky veľmi malé podliehajú ľahko zmrznutiu a nie sú ukázaťom možnosti dobrej úrody.

Pretože niet dokladov na prípady, kde by sa podobami „ukazateľ“, resp. „ukázať“ významove niečo rozlišovalo, a môžeme konštatovať iba, že jedna podoba je tvorená od nedokonavého slovesa, druhá od slovesa dokonavého, treba si postaviť otázku, ktorá podoba je z hľadiska normy spisovnej slovenčiny opodstatnená.

Roztriedením materiálu v retrográdnom slovníku ÚSJ SAV zistíme predovšetkým, že činiteľské mená s príponou *-teľ* sa tvoria len od istých typov slovies. Ide o slovesá, ktoré sa časujú podľa vzorov *volať, pracovať, robiť*, teda veľmi produktívne sú typy *skladateľ, cestovateľ a hostiteľ*. Tri činiteľské mená tohto druhu sa tvoria od slovies časovaných podľa vzoru *česať*. Niektoré iné sú utvorené analógiou, alebo sú prevzaté ako hotové.¹

¹ Belo Letz v *Kmeňoslovných úvahách* (Martin, 1943) píše v týchto súvislostiach

Produktívne typy činiteľských mien na *-teľ* sa tvoria od neurčitkového kmeňa: *hlása-ť* — *hlása-teľ*, *cviči-ť* — *cviči-teľ* atď. Výraznejšie sa to ukazuje pri tvorení od slovies podľa vzoru *pracovať*: *cestovať*, *cestujem*, ale *cestovateľ*, a podľa vzoru *česať*: *písať*, *píšem*, ale *pisateľ*; *hýbať*, *hýbem*, ale *hýbateľ*, *kázať*, *kážem*, ale *kazateľ*.

Niekoľké ojedinelé činiteľské mená, ako sú *trpiteľ*, *mysliteľ*, *držiteľ*, *staviteľ*, *spotrebiteľ*, *pokušiteľ* a pod. ukazujú svojím zložením, že nevznikli pridaním činiteľskej prípony k infinitívnomu kmeňu (porov. napr. *drža-ť*, ale *drži-teľ*), ale analógiou podľa produktívneho typu *hostiteľ*, a to pripojením sufiku *-iteľ* ku koreňu slova: *drž-iteľ*, *mysl-iteľ*, *trp-iteľ*, *stav-iteľ*, *spotreb-iteľ*.

Pokiaľ ide o produktívne tvorenie činiteľských mien na *-teľ*, zisťujeme okrem príslušnosti slovesa k istým vzorom aj ďalšiu zákonitosť: činiteľské mená sa tvoria od nedokonavých slovies. Celkový prehľad materiálu nám ukazuje iba niekoľko výnimiek, ktorých existenciu treba správne interpretovať, aby tým výraznejšie vynikla zákonitosť tvorenia od nedokonavých slovies.

Pri type *skladať* — *skladateľ* máme len jeden doklad na tvorenie činiteľského mena od dokonavého slovesa. Je to *usporiadateľ* od slovesa *usporiadať*.

Pre typ *cestovať* uvádza Belo Letz v Kmeňoslovných úvahách na str. 108 tri doklady na činiteľské mená odvodené od dokonavých slovies. Sú to: *zvestovateľ*, *obdarovateľ*, *darovateľ*. Na vysvetlenie treba uviesť toto: prvé z nich, *zvestovateľ*, je bežné, dostatočne doložené a je utvorené od slovesa, ku ktorému niet príslušného nedokonavého protipólu, ba ono samo niekedy vystupuje aj vo funkcii nedokonavého slovesa. Činiteľské meno *obdarovateľ* je zriedkavé, ale nemá synonyma, preto sa v spisovnej slovenčine používa. *Darovateľ* naproti tomu je doložené iba z Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1940, zo Spoločenského lexikonu L. Michalského a z Právnického terminologického slovníka, ale odtiaľto len ako synonymum bežného slova *darca* a zriedkavého *darujúci*.

Pri type *hostiteľ* máme väčšiu skupinu činiteľských mien utvorených od dokonavých slovies, takže by sa na prvý pohľad mohlo zdať, že tu neplatí zákonitosť o tvorení činiteľských mien na *-teľ* od nedokonavých slovies. Ale podrobnejším skúmaním sa ukáže, že počet činiteľských mien utvorených od dokonavých slovies je obmedzený a že teda tvorenie od dokonavých slovies nie je v slovenčine produktívne.² Patria sem niektoré slová z cirkevnej terminológie, ako sú: *stvoriteľ*, *spasiteľ*, *vykupiteľ*, *utešiteľ*, *potešiteľ*. Ďalej je tu skupina termínov právnických, a to: *scudziteľ*, *poistiteľ*, *doručiteľ*. Napokon sú tu ojedinelé iné činiteľské mená: *objaviteľ*, *osloboditeľ*, *predplatiteľ*. Po významovom rozbere slovies, od ktorých sú spomínané činiteľské mená odvodené, možno konštatovať toto: ide alebo o dokonavé slovesá, vyjadrujúce nejakú jedinečnú dokonanú činnosť, ku ktorým nejestvuje nedokonavé opakovacie sloveso, napr. *spasiť*, *vykúpiť* (opakovacie *vykupovať* má nielen iný vid, ale aj iný význam); alebo sa výslovne

o slovesách IV.—VI. triedy podľa starého delenia a uvádza hojnosť dokladov, ale neoddeľuje produktívne, živé typy od neproduktívnych.

² Na tieto okolnosti sa všeobecnejšie upozorňovalo už niekoľko ráz. Porov. napr. u Letza v c. d., kde sa oddeľujú činiteľské mená tvorené od dokonavých slovies do osobitných skupín, kde sa pripomína sa, že tento postup nie je v súčasnej spisovnej slovenčine živým slovotvorným postupom. J. Štolc v príspevku *K syntaxi činiteľských a dejových podstatných mien* (Slovo a tvar II, 1948, 6) konštatuje podobne, že činiteľské mená utvorené od dokonavých slovies sa vymykajú z normálneho odvodzovacieho systému, ako naň bol poukázal i J. Horecký v časopise Slovo a tvar I, 84.

zdôrazňuje činnosť dokončená, zavŕšená, napr. *oslobodiť, objaviť*); alebo je zámerne tendencia rozlíšiť jednorázovosť deja od opakovanosti, napr. *doručiť — doručovať: doručiť — doručovať*.

Ak sa teda vyskytuje niektorý z týchto dôvodov, možno tvoriť činiteľské meno na *-teľ* aj od dokonavého slovesa.

Pretože sa však doteraz tieto otázky nedomýšľali, dostali sa aj do Pravidiel z r. 1953 niektoré činiteľské mená, ktoré nie sú potrebné, lebo sa pomocou nich nič nerozlišuje, napr. *scudzovať* k staršiemu *scudziteľ*, *poisťovať* k staršiemu *poisťiteľ*. Alebo máme v tých istých Pravidlách popri termíne *zásobovať*, správne utvorenom od nedokonavého slovesa, termín *samozásobiteľ*. Bude preto potrebné vykonať v jednotlivých terminológiách i v Pravidlách dôkladnú revíziu činiteľských mien na *-teľ*, aby sa odstránili drobné nedôslednosti plynúce z nedostačujúcich znalostí jazykových zákonitostí.

Nemožno v týchto súvislostiach obísť skutočnosť, že výskyt väčšieho počtu činiteľských mien odvodených od dokonavých slovies sa obmedzuje práve na dvojice dokonavých a nedokonavých slovies podľa vzorov *robiť a pracovať*, ako sú napr. *doručiť — doručovať, poistiť — poisťovať*. Ale prevažné množstvo dokladov na činiteľské mená od nedokonavých slovies, hoci existujú spomínané dvojice, nám svedčí o tom, že z jazykového hľadiska je opodstatnená požiadavka tvoriť činiteľské mená od nedokonavých slovies, napr.: *ošetriť — ošetrovať*, ale len *ošetrovať*, *podporiť — podporovať*, ale len *podporovať*, *zlepšiť — zlepšovať*, ale len *zlepšovať*.

Všetky tieto pozorovania a konštatovania vedú napokon i k tomu, že činiteľské meno „ukazateľ“, resp. „ukázateľ“ v spisovnej slovenčine nijako neobstojí. Jednak je sloveso *ukázať-ukážem* slovesom typu *česať-češem*, od ktorého máme v slovenčine iba tri činiteľské mená (*hýbateľ, kazateľ, pisateľ*), jednak sú ony všetky utvorené od nedokonavých slovies (*hýbať, kázať, písať*), kým sloveso *ukázať* je dokonavé. Ďalej, ak možno hovoriť o analogickom tvorení alebo o preberaní činiteľských mien, vždy ide o činiteľské mená na *-iteľ*, teda ani analógiou nemožno odôvodniť podobu „ukazateľ“. Proti nej svedčí aj nedostatok archívneho materiálu. A nakoniec, niet dôvodu prevziať slovo „ukazateľ“, keď sa ním nič nerozlišuje proti živému domácejmu *ukazovateľ*.

Podľa týchto konštatovaní treba sa pridržať zásady, že v spisovnej slovenčine možno používať iba činiteľské meno *ukazovateľ* a aj pri tvorení iných činiteľských mien na *-teľ* treba odvodzovať od nedokonavých slovies.

VLADO UHLÁR

O KONTAMINÁCIÁCH TYPU „lepšie sa mi páči“

Kontaminácia čiže miešanie väzieb je pomerne známy zjav v reči. Spočíva v tom, že významovo blízke alebo podobné väzby sa vymenia; častejšie jedna väzba vytlačí druhú. Kontamináciou vznikli v každej reči nové väzby, ktoré sa časom prestali pociťovať ako výnimočné, nepravidelné, chybné a stali sa súčasťou normy. No vypestovaná spisovná reč s dlhou tradíciou sa bráni kontamináciám,

hodnotí ich ako chyby proti rečovej správnosti, a to aj vtedy, keď sa vyskytnú u dobrého spisovateľa.

Vlastnou oblasťou kontaminácie je hovorový štýl, ktorý sa vyznačuje na jednej strane menšou starostlivosťou pri zachovávaní spisovnej normy, najmä niektorých väzieb, na druhej strane väčším vplyvom nárečovej oblasti, z ktorej pochodí hovoriaci. Táto druhá okolnosť prispieva práve k rozmnožovaniu prvých prípadov kontaminácie (uvoľňovanie normy v konverzačnom štýle).

Kontaminácie typu „lepšie sa mi páči, horšie sa mi páči“ sú dosť časté i v hovorevej reči vzdelancov. Veľmi často sa s nimi stretáme v písomnostiach žiakov na celom Slovensku. Na základe vlastného pozorovania viem, že sú veľmi časté najmä na našom východe, kde sú už súčasťou nárečovej normy, ale rozšírené sú aj v istých oblastiach stredného Slovenska, kde sa rovnako živo uplatňujú tie isté súvislosti, ktoré vedú k uplatňovaniu novej väzby a k zániku väzby starej.

V prípade typu „lepšie sa mi páči“ by sme síce správne nemali hovoriť o väzbách, ale iba o spojení slov, o dvojici slov, ktorá je spojená v sklad. Môže ísť a) o určovací sklad, v ktorom sa príslovka primkýna k slovesu ako k nadradenému, určenému členu, alebo b) ide o určovací sklad, kde nadradené podstatné meno je určené prídavným menom; ich vzájomná zviazanosť sa vyjadruje zhodou (zhodný prívlastok).

Uvedieme najprv niekoľko typických príkladov, získaných na jar 1955 v Ružomberku. Na nich môžeme dobre pozorovať skúmaný jav:

a) *najlepšie znížime výrobné náklady* (z maturitnej písomnej práce) — *najlepšie sa mi páči v Tatrách* (z úlohy) — *krajšie sa mi páči v horách* (z úlohy) — *splašil som sa horšie ako ony* (srny) (z hovoru mladého učiteľa z Bešeňovej v Liptove) — *bolí ma horšie hlava* (profesorka slovenčiny pôvodom od Námestova); ... *hoci sa mu Žoša najlepšie páčila* (Jégé, Adam Šangala, 112, HK;

b) *ešte lepší vzrast výroby vidíme v štátoch socializmu* (z maturitnej písomnej práce) — *atómová energia má priniesť najlepších ľudí pre celý národ* (z matur. písom. práce) — *v Nemecku bola po prvej svetovej vojne hospodárska kríza najhoršia* (z matur. písom. práce).

Porovnávaním a rozborom týchto príkladov hneď poznáme pôvod kontaminácie tohto typu. Spojenie „krajšie sa mi páči v horách“ súvisí s významovo blízkym spojením *krajšie je v horách*; spojenie „lepšie sa mi páči“ napr. so spojením, známym i z piesne: *Lepšie (je) na doline ako na rovine*. Spojenia „najlepšie (najhoršie) sa mi páči“, „horšie ma bolí“ súvisia so spojeniami: *je mi lepšie, je mi horšie*.

Analógia potom pomáha vytvárať aj podobné spojenia prídavných mien s podstatnými menami. K nim vedú, pravda, aj správne spojenia, ako napr. *zo záp. Nemecka, odkiaľ sú najlepšie vyhliadky na napadnutie ľud.-dem. štátov* ... (z matur. písom. práce), *pripravili sme sa čo najkrajšie osláviť toto výročie* (z úlohy).

Najlepšie si uvedomíme nesprávnosť kontaminácií skúmaného typu, keď ich použijeme nie v druhom alebo treťom stupni, ale v stupni základnom. Takéto spojenie sa zdá cudzie každému, aj tomu, kto nemá jazykové vzdelanie: „zle ma bolí hlava, dobre (zle) sa mi páči v horách, pekne sa mi páči v Tatrách.“

V uvedených spojeniach, ako vidieť z príkladov, nemožno použiť príslovky kvalifikujúce, hodnotiace, ale iba príslovku miery, v podstate neurčitú nesklonnú číslovku:

veľmi (málo) sa mi páči,
veľmi ma bolí hlava.

Preto aj v druhom alebo v treťom stupni je správne iba spojenie:

viac (väčšmi) — najviac sa mi páči,

menej — najmenej sa mi páči,

ešte viac ma bolí hlava,

väčšmi som sa splašil.

Podobne, pretože naše rečové cítenie, nakoľko nám ide o mieru (prípadne mieru vlastnosti), a nie o citové hodnotenie, nikdy nepripustí v základnom stupni spojenie „dobrý ošoh“, „zlý vzrast výroby“, tak pri porovnávaní stupňovaním týchto príd. mien možno správne použiť iba spojenia:

ešte väčší vzrast výroby vidíme v štátoch socializmu;

v Nemecku bola hospodárska kríza najväčšia.

Vznik kontaminácií skúmaného typu podľa uvedených príkladov a ich rozboru je nám síce pochopiteľný, uvedomujeme si, že sa vyskytujú aj v reči vzdelancov vplyvom domácich nárečí, ale to neznamenaá, že by sa spisovná reč s nimi zmierila a včlenila ich do normy. Dobré jazykové cítenie, podporované spisovnou normou, ich neprijíma a správne ich hodnotí ako chyby proti spisovnej norme, či sa už vyskytujú v hovorovom prejave a či v prejave písomnom.

VÁCLAV POLÁK

NIEKOLKO POZNÁMOK O ETYMOLOGICKOM SLOVNÍKU SLOVENSKEHO JAZYKA

V poslednom čase ožilo opäť etymologické bádanie. Pred nedávnom pripravil J. Holub s doc. F. Kopečným *Etymologický slovník jazyka českého*;¹ F. Sławski vydáva *Słownik etymologiczny języka polskiego*, z ktorého dosiaľ vyšli tri zošity (*a-graf*; Kraków 1952—1954) a M. Vasmer prichystal *Russisches etymologisches Wörterbuch*, z ktorého vyšiel prvý diel (*A — kjačkať*, Heidelberg 1950—1953) a osem zošitov dielu druhého (*L — skovoroda*, Heidelberg 1953—1955). A nielen to. V Sovietskom sväze vydali druhý zväzok *Преображёнскéго Етимологи́ческого словаря русскéго языка*, Trudy instituta jazykoznanija I, 1949, 4—144.² Okrem toho sa uvažuje o zostavení nového etymologického porovnávacieho slovníka slovanského, ktorý by nahradil prácu Bernekerovu.³ Je však veľmi pravdepodobné, že zostane už torzom, keď zomrel J. M. Koriňek, ktorý sa zaviazal, že v duchu Bernekerovom vydá druhý diel porovnávacieho etymologického slovníka slovanského. Ďalej V. Machek zostavil nový etymologický slovník český, ktorý podľa doterajších zpráw bude zameraný hlavne na etymologický výklad slov nárečových a tým bude vhodne dopĺňať etymologický slovník J. Holuba a F. Kopečného, ktorí prihliadali v značnej miere k slovám kultúrnym.

¹ Porov. SR XIX, 1954, 111—112.

² Vo fotolitograf. vydaní ako *Etimological Dictionary of the Russian Language*, New York, Columbia Univ. 1951.

³ Porov. V. Machek, *Slavia* XXII, 1953, 314 n.

Za týchto okolností sa zaiste ponúka sama od seba otázka etymologického slovníka jazyka slovenského, a to tým skôr, že okrem srbochorvátčiny máme k dispozícii etymologické slovníky pre jednotlivé hlavné jazyky slovanské, Preobraženského a Vasmerov pre ruštinu, Brücknerov a v dohľadnom čase Ślawského pre poľštinu, Holuba a Kopečného (a čoskoro azda aj Machkov) pre češtinu, Mladenovov pre bulharčinu. V uvedených etymologických slovníkoch sa nájde i materiál slovenský, takže v najnevyhnutnejšom prípade možno tu zistiť výklad niektorých slovenských slov, pokiaľ sú totožné so slovami v uvedených jazykoch slovanských. Pre tento prípad najviac prichádza do úvahy práca J. Holuba a F. Kopečného, a to tým skôr, že ich *Etymologický slovník jazyka českého* je zatiaľ jediný slovanský etymologický slovník, majúci podrobné indexy a uvádzajúci aspoň v indexe slovenské slová, i keď v porovnaní s predchádzajúcim vydaním neprihliada k slovenčine sústavne, a to z hľadiska slovenského na škodu veci. Ozvali sa preto hlasy,⁴ že by azda stačilo vydať slovenské doplnky k *Etymologickému slovníku* J. Holuba a F. Kopečného.

Je síce pravda, že by toto núdzové riešenie bolo nejakým riešením, ale myslím, že by nebolo ani praktické, ani správne. Práca J. Holuba a F. Kopečného nie je bez chýb a bude potrebné vydať čo najskôr nové opravené vydanie. Pritom by slovenské doplnky samy osebe boli torzom, ktoré by bez práce Holubovej a Kopečného nemalo význam. Nedokážem si dosť dobre predstaviť, akoby tieto doplnky prakticky vyzerali. Dopĺňovali by sa len slová, ktorých výklad nie je v diele Holubovom a Kopečného? A ako by to bolo so slovami, ako napr. *bielizeň*, *debna* a pod., ktoré majú ekvivalent v češtine a ktoré nie sú uvedené v slovníku Holubovom a Kopečného? Pritom by bolo potrebné, aby každý, kto by užíval také slovenské doplnky, zaopatril si aj etymologický slovník jazyka českého. To by azda pre špecialistu koniec koncov nebolo na škodu, ale rozhodne by to nebolo praktické pre laika a normálneho používateľa. Ďalej treba zdôrazniť, že slovenčina v práci Holuba a Kopečného sa uvádza nesystematicky, hlavne ak ide o slovo príbuzné s preberaným slovom českým, ale tu zas iba v prípadoch, keď sa príslušný slovenský ekvivalent podstatnejšie odchyľuje od češtiny. To by potom znamenalo, že by nejaké slovenské doplnky nakoniec museli byť takmer ku každému heslu, najmä ak by sa malo dodržať popularizačné zameranie práce českej.

Za týchto okolností je celkom jasné, že treba pomýšľať na koncipovanie osobitného etymologického slovníka slovenského, a to nielen z dôvodov, ktoré som práve naznačil, pokiaľ by sa uvažovalo o nejakých slovenských doplnkoch, nech už ku ktorémukoľvek etymologickému slovníku slovanskému. Je zaiste pravda, že by sa pri zostavovaní etymologického slovníka slovenského muselo opakovať mnoho a mnoho výkladov slov spoločných všetkým jazykom slovanským. Nedá sa však nič robiť, kým nebudeme mať nejaký moderný úplný etymologický slovník slovanský, ako ho koncipoval F. Miklosich a po ňom E. Berneker. Pritom však prakticky nie je možné, aby taký slovník obsiahol všetko, ako by to bolo potrebné z hľadiska jednotlivých jazykov slovanských. Za každých okolností sa musí vypúšťať, lebo ináč by sa práca rozrastala a ťažko si možno predstaviť i jej rozmery, ba nakoniec i praktický a vedecký význam. Napokon o porovnávanom etymologickom slovníku na spôsob diela Miklosichovho alebo Bernekerovho uvažuje sa iba v porovnávačej jazykovede slovanskej. Istá nereálnosť takého plánu predovšetkým zo stránky praktickej plyní i z toho, že pre ostatné

⁴ J. Ružička, SR XIX, 1954, 112.

jazykové skupiny také slovníky zostavené neboli a ani sa o nich neuvažovalo (s výnimkou románskeho etymologického slovníka, ako ho realizoval Diez a neskôr Meyer-Lübke), a to nepochybne pre rozsiahlosť príslušného materiálu. Jazyková zásoba ktoréhokoľvek jazyka je výsledkom zložitého vývoja civilizačného a možno ju pre jej osobitnú kultúrnu povahu len ťažko spájať v jediný celok s lexikálnou zásobou iného, čo i príbuzného jazyka. Skresľuje sa tým konkrétna situácia, vytvorená kultúrno-politickými pomermi. Možno síce uvažovať o spoločnej lexikálnej zásobe slovanskej podobne ako o spoločnej lexikálnej zásobe románskej, germánskej a pod.; možno azda dokonca i podať etymologický výklad týchto slov, ale v takom prípade by sme v repertoári vysvetľovaných slov sotva mohli prekročiť počet slov, ako ho zachytil F. Miklosich vo svojom klasickom etymologickom slovníku. Isté je, že dnešná porovnávacia jazykoveda by pridala tu a tam nejakú slovnú jednotku, ale na druhej strane musela by celý rad slov vylúčiť, najmä slov kultúrnych, vyskytujúcich sa len v niektorých jazykoch slovanských a nepatriacich teda k základnému slovnému fondu slovanskému. To, pravda, pre etymologické výklady ktoréhokoľvek slovanského jazyka bolo by veľmi málo. Do lexikálnej zásoby prenikol a preniká celý rad kultúrnych slov. Tvorí sa mnoho špeciálnych odvodenín typických pre ten alebo onen jazyk so špeciálnym sémantickým vývojom. Ale klasicky koncipovaný porovnávaci etymologický slovník by to nepochybne nesmierne zaťažovalo. Na to jasne ukazuje porovnanie materiálu v Meyer-Lübkeho porovnávacom etymologickom slovníku románskom⁵ s materiálom napr. Dauzatovho *Dictionnaire étymologique* (Paris 1938) alebo Wartburgovho *Französisches etymologisches Wörterbuch* pre francúzštinu alebo *Dizionario etimologico italiano*, ako ho pripravujú od r. 1950 G. Alessio, C. Battisti, E. de Felice a G. Battista Pellegrini pre taliančinu a pod. Ako množstvom spracovaného materiálu prevyšujú dielo Meyer-Lübkeho!

Aj preto treba uvažovať o úplnom, samostatnom etymologickom slovníku slovenskom, ak sa vôbec bude nejaký etymologický slovník slovenský v dohľadnom čase plánovať.

Napokon lexikálna zásoba každého literárneho jazyka je istým uzavretým celkom. Odráža totiž oveľa vernejšie než ktorýkoľvek iný jazykový plán kultúrne a hospodárske pomery, v ktorých sa dotýčný literárny jazyk formoval a vyvíjal.

A z tejto stránky by bolo skreslením skutočného stavu, keby sme chceli etymologické výklady slovenské priliepať k etymologickému slovníku ktoréhokoľvek slovanského jazyka, pretože slovenčina vo svojej podstate je jedným z rovnoprávných jazykov slovanských. Moderný etymologický slovník nepodáva len viac alebo menej problematický výklad slov, ale chce byť alebo skôr má byť do istej miery aj slovníkom historickým a istým spôsobom i slovníkom kultúrno-historickým, ak máme na mysli civilizačné okolnosti, zúčastňujúce sa na vytváraní lexikálnej zásoby ktoréhokoľvek jazyka.⁶

⁵ *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, 3. vyd. Heidelberg, 1935.

⁶ Etymologizovanie prechádza krízou. Stačí porovnať teoretické poznámky Thurneysenove (*Die Etymologie*, Freiburg i. Br. 1904), Brücknerove (*Zasady etymologii słowiańskiej*, Kraków 1917) a pod. s kritickými poznámkami Kořínkovými (Slovo a slovesnost II, 1936, 78 n.), Regulovými (*Mélanges Haškovec*, Brno 1936, 183 n.), Vasmerovými (*Deutsche Literaturzeitung* LXVI/XVIII, 1945/1947, 3 n.), Ačarjanovými (*Voprosy jazykoznanija* I, 1952, č. 4, 91 n.), Abajevovými (ibid. č. 5, 56 n.), Petersonovými (ibid. 70 n.), Machkovými (*Slavia*

Ukázal som — dúfam — celkom jasne v niektorých svojich etymologických príspevkoch,⁷ ako v celom rade slovenských slov treba mať na pamäti pri ich výklade práve odlišné kultúrno-historické fakty, a to nielen v porovnaní s češtinou, ale i v porovnaní s ostatnými slovanskými jazykmi. A tieto dolлады možno dopĺňať a prehľbovať takmer pre ktorýkoľvek prípad.

Ďalej aj funkčné derivačné zaťaženie jednotlivých celoslovanských koreňov je v rozličných slovanských jazykoch rozličné. Nie je azda na prvý pohľad nápadné, ale bližšie štúdium lexikálnej zásoby ktoréhokoľvek slovanského jazyka z tejto stránky ukáže, že rozdiely medzi jednotlivými slovanskými jazykmi bývajú často veľmi značné.

Tak napríklad v slovenčine od celoslovanského ráno tvrdí sa slovo *raňajky*, a to nepochybne ako kalk. maď. *reggeli*, *reggelizés* (porov. maď. *reggel* „ráno“) patriaceho svojím tvorením k typu predstavovanému ns. *zavtrak*, nem. *Frühstück*. Podobne od základu *lub-* slovenčina si netvorí ako čeština slová „celovati, líbať“, ale používa tu na rozdiel od češtiny celkom iný základ: *bozkať*.

Taká situácia nie je iba v pomere k češtine. Dá sa konštatovať v pomere ku ktorémukoľvek jazyku slovanskému.

Súvisí to jasne s inou civilizačnou situáciou, v ktorej sa formoval a vyvíjal slovenský jazyk. To, pravda, nevytvára početné odchýlky v podrobnostiach, robí ťažkosti pri syntetickom slovníku slovanskom a hovorí v prospech samostatného slovníka slovenského.

Lexikálna zásoba ktoréhokoľvek jazyka slovanského nie je tvorená iba zásobou sémantém zo základného slovného fondu slovanského, ale je obohacovaná početnými lexikálnymi výpožičkami, tým početnejšími, čím menej výraznú civilizáciu vytvorili jeho nositelia. Tak sa obyčajne uvádza, že napr. arménčina a albánčina má viac ako tri štvrtiny cudzieho lexikálneho bohatstva jazyka. Naproti tomu pre románske jazyky všeobecne platí, že asi tri štvrtiny všetkých slov sú súčasťou pôvodného spoločného lexikálneho fondu románskeho alebo skôr latinského. Súvisí to zreteľne s okolnosťou, že príslušníci predovšetkým západoeurópskych jazykov románskych nielenže utvárali európsku civilizáciu, ale že značnou mierou prispeli aj k jej svetovej expanzii. Naostatok i väčšina európskych jazykov, nevynímajúc ani jazyky slovanské, prijímala a prijíma práve ich prostredníctvom typickú terminológiu európskej civilizácie pôvodu spravidla grécko-latinského vo vlastných základoch.

Slovenčina na rozdiel od češtiny reaguje svojím výberom trochu inak na túto vrstvu civilizačných europeizmov grécko-latinského pôvodu. V slovenčine je v tejto súvislosti celý rad slov, ktoré alebo do češtiny neprenikli, alebo v nej boli, ale dnes sa už nepoužívajú. Myslím tu na slová ako *atrament*, *ceruza*, *reštavrácia*, *árenda*, *armáles* (*armalista*), *fiškál*, *galantéria*, *kamilky atď.* Súvisí to s okolnosťou, že Slovensko temer po tisíc rokov patrilo do iného kultúrneho a civilizačného okruhu, ako ho predstavovalo uhorské kráľovstvo svätoštefanskej koruny.⁸

XXII, 1953, 314 n.) a W. Doroszewského (Poradnik językowy 1952, č. 5, 13—18) z posledných čias a vidíme, že kríza sa netýka len podstaty etymologického bádania, ale že ide vôbec o hodnotenie jazykového javu vo vzťahoch ku skutočnosti pri etymologickom výklade.

⁷ SR XIII, 1947/1948, 44 n., 152 n., 303 n.; XIV, 1948/1949, 45 n.; XV, 1949/1950, 308 n.; Jazykovedný sborník V, 1951, 187 n.

⁸ Táto situácia nie je bez významu ani pre otázku samostatnosti slovenskej literatúry, ako som ukázal pred časom v časopise Slovesná veda (Praha) III, 1950, 59—63.

Nejde tu teda len o náhodný výber kultúrnych lexikálnych europeizmov, ako by sa azda mohlo zdať, ale o dôsledky celkového zamerania svojráznej civilizačnej oblasti uhorskej (podľa L. Gáldiho podunajskej), ktorá vykorávala priamo i nepriamo tlak aj na rámcový typ slovenský na všeobecne slovanskom podklade.

Z tejto stránky pre slovenčinu popri latinčine uhorského štátu neobyčajne veľa znamenala maďarčina, preto sú pre ňu príznačné pomerne početné lexikálne výpožičky maďarské, a to i priame, i kalkové. Pravda, vzájomný lexikálny vplyv slovensko-maďarský a maďarsko-slovenský je v týchto súvislostiach jav neobyčajne zložitý a veľmi zaujímavý. Z tohto hľadiska študovali sa dosiaľ najmä lexikálne slovakizmy a vôbec slavizmy v maďarčine. Robili to predovšetkým maďarskí bádatelia, ako je Asboth, Melich, Kniezsa a iní. Štúdium lexikálnych maďarizmov, alebo ešte lepšie hungarizmov v slovenčine bolo a je dosiaľ mimo dosahu pozornosti slovenských jazykovedcov. Ktorákoľvek typická črta lexikálnej zásoby slovenskej sa pri podrobnom skúmaní ukáže ako zaujímavý hungarizmus, vyrastajúci z kultúrneho a jazykového vplyvu v rámci historického uhorského kráľovstva. A že pritom ide o pozoruhodné prípady, ukázal som pred časom na slove *korčuľa*.⁹ Upozornil som vyššie na slovenské *raňajky* ako na prípad plynúci priamo i nepriamo z takého slovensko-maďarského vzájomného vplyvu. Tu čaká na bádateľa v slovenskej etymológii mnoho vďačnej i nevďačnej práce, a to veľmi často obťažnej pri nedostatku príslušných historických pomôcok slovenských a maďarských. Na niektoré také ťažkosti som upozornil pri výklade slova *figeľ*.¹⁰ Veľmi často si ani sami Slováci neuvedomujú, že odchýlny slovenský tvar je daný týmito slovensko-maďarskými vzájomnými vplyvmi. Tak J. Brambora pred časom upozornil,¹¹ že slovenské *káva*, ktoré sa Tablicovi zdalo slovenskejšie ako vtedajšie české *kafe*, môže byť maďarského pôvodu.

Slovenčina sa však odchyľila od češtiny aj vo výbere niektorých civilizačných výpožičiek nemeckých, ak má *hamovať*, *lajtra*, *olovrant*, *dach* a pod. proti čes. *brzdit*, *žebřík*, *přesnídávka* (*svačina*), *střecha* a pod. I to súvisí so svojráznym civilizačným okruhom uhorským (podunajským).

Ďalej pre slovenčinu je príznačná vrstva pastierskej terminológie karpatskej (*vatra*, *bača*, *bryndza*, *cap* atď.), prenikajúca čiastočne aj do moravských nárečí českých, nech je už akéhokoľvek pôvodu (albánskeho, rumunského a vôbec balkánskeho). Z toho, pravda, plynie, ako som už predtým naznačil, nutnosť samostatného etymologického slovníka pre slovenský jazyk. Nejaké doplnky, nech by už boli akejkoliťvek povahy a boli by akokoľvek mienené, celkom iste by skresľovali skutočnú situáciu a boli by nešťastným provizóriom, a to tým skôr, že práve v najširších vrstvách možno počítať s veľkým záujmom o etymologické výklady. Tento druh lingvistickej práce nachádza vždy odozvu v širokých vrstvách a možno počítať, že by záujem o slovenský etymologický slovník bol rozhodne väčší než o inú jazykovednú publikáciu. Súdim tak nielen zo značného záujmu o etymologický slovník J. Holuba a F. Kopečného v Čechách, ale aj z istej tradície etymologizovania na Slovensku, i keď zväčša išlo a ide o práce skôr amatérske než o vážne práce jazykovedné.

A aké sú dnes predpoklady pre realizáciu etymologického slovníka slovenského?

Na túto otázku možno odpovedať veľmi ťažko. Záleží predovšetkým na tom,

⁹ Jazykovedný sborník V, 1951, 187 n.

¹⁰ SR XIV, 1948/1949, 45 n.

¹¹ Naše řeč XXIV, 1940, 267 n.

akého druhu by bol etymologický slovník, ktorý by bolo treba prichystať. Etymologické výklady slovenských slov nestali sa totiž doteraz stredom pozornosti jazykovedcov. Slovenské slová až dosiaľ sa vysvetľovali spravidla iba v rámci ostatných slovanských slov. Vyskytli sa tu a tam a vyskytujú sa až dosiaľ etymologické výklady vlastných slovenských slov, ako sa vytvorili zo spoločnej zásoby slovanskej v slovenskom civilizačnom prostredí alebo z pomerov podunajského civilizačného typu historického uhorského kráľovstva, ale tie sú obyčajne alebo zastaralé, alebo pre svoju fantastičnosť neprijateľné. Skôr sa výkladmi slovenských slov zaoberali a zaoberajú neslováci: Fr. Pastrnek, V. Machek, V. Vážný, Fr. Ryšánek a pod., ale zväčša so zreteľom na problematiku všeobecne slovanskú, a nie so zreteľom na zložité otázky lexikálnych vplyvov maďarsko-slovenských, ako som o nich hovoril. Tie zas skôr zaujímali bádateľov maďarských, predovšetkým maďarských slavistov, pravda, tým išlo o iný okruh problémov.

Nevyskytujú sa teda väčšie prípravné práce pre etymologický slovník jazyka slovenského. Vhodne by bolo možno použiť niektoré špeciálne práce, v ktorých sa slovenčine venuje značné miesto. Myslím tu napríklad na Machkovu štúdiu *Česká a slovenská jména rostlin* (Praha 1953) alebo na Cránjalovu knihu *Rumunské vlivy v Karpatech* (Praha 1938) a na podobné práce. Pravda, pri týchto úvahách nemožno púšťať zo zreteľa to, čo sa vykonalo pre výklad všeobecne slovanských slov. Z tej stránky je už hotové mnoho, i keď nie toľko, ako by bolo potrebné pre slovenský etymologický slovník. Najmä chýba rozbor špeciálnych slovenských slov od celoslovanských základov so zreteľom na ich tvorenie a sémantický vývin.

Ak sa na Slovensku vykonalo vcelku málo pre etymologické výklady slov, a tým aj pre eventuálny slovenský etymologický slovník, nemožno pri zostavovaní etymologického slovníka obísť prácu Stanislavovu o miestnych a osobných menách slovenských. Mám tu na mysli nielen jeho monumentálne pojatý *Slovenský juh v stredoveku I—III* (Turč. Sv. Martin 1948), ale i početné drobnejšie príspevky, predovšetkým v SR. Tu sa nájde veľmi mnoho užitočného pre etymologický slovník slovenčiny.

Najväčšie ťažkosti by boli s historickým materiálom slovenským, hoci by neboli neprekonateľné. Pravda, ťažko by bolo splniť podmienku, aká sa dnes kladie na etymologický slovník, aby bol súčasne i slovníkom historickým. Tu sa však možno často provizórne uchýliť k susedným jazykom slovanským, predovšetkým k češtine ako k jazyku najbližšiemu. No ani tu nie sme pre historické štúdium lexikálnej problematiky etymologickej na tom nejako skvele, i keď lepšie ako v slovenčine, lebo spravidla tu máme pomôcky, aby sme mohli vykonať datovanie (najmä výpožičiek) aspoň približne, a tým nepriamo i pre slovenčinu. Je to síce výpomoc z núdze, ale treba sa s ňou zatiaľ uspokojiť. Pri konkrétnej práci sa iste ukáže, že tak možno postupovať a netreba čakať na historický slovník slovenský, ako by sa azda na prvý pohľad zdalo.

Nemožno preto povedať, že by zostavenie samostatného etymologického slovníka slovenského jazyka za dnešného stavu bolo úlohou celkom nemožnou. Je tu iste rad veľkých ťažkostí. Upozornil som na tie najhlavnejšie. Nie sú to však prekážky neprekonateľné. Preto by bolo podľa môjho názoru možné pomýšľať na vydanie etymologického slovníka jazyka slovenského, ktorý by obsiahol a vložil slovenskú literárnu zásobu lexikálnu. A bolo by možné nielen začať, ale i pomýšľať na jeho vydanie v dohľadnom čase, keby sa s prácou začalo a sústavne sa v nej pokračovalo. Pre väčšinu slov možno vyjsť z doterajších výkladov

všeslovanských slov a bolo by potrebné tieto výklady iba doplniť a spresniť o špeciálne podrobnosti dané slovenským lexikálnym materiálom. Zaiste zostalo by mnoho nejasného, ale táto okolnosť by nebola nevýhodou. Mohla by usmerniť budúcu etymologickú prácu v tejto oblasti. Ukázalo by sa totiž jasne, kde treba v budúcnosti ísť do hĺbky. A tým by sa dali priamo i nepriamo nové úlohy tým, ktorí by sa chceli venovať etymologickým výkladom slovenských slov. Veľmi často sa nepoznajú medzery, ak nie je ešte hotová potrebná syntéza.

Viem, že za danej situácie slovenskí lingvisti sú zameraní takmer všetci iným smerom a že požadovať od nich etymologický slovník slovenský by znamenalo odpútať sa — aspoň pre niektorého alebo pre niektorých z nich — od úloh, ktoré sú rovnako naliehavé, ak nie naliehavejšie v slovenskej jazykovede a jazykovednej politike. Ale je nevyhnutné mať na zreteli, že treba pomýšľať na etymologický porovnávací slovník slovanský, ktorého aktuálnosť je bez diskusie, i keď v syntetickom rámci ide o vec veľmi ťažkú, ako som ukázal. Pravda, nebude ho možno zostaviť, ak skôr nebudú vydané aspoň čiastkové etymologické slovníky jednotlivých jazykov slovanských. V tejto súvislosti naliehavosť etymologického slovníka jazyka slovenského stúpa, lebo až doteraz sa slovenčina iba okrajove odbavovala v etymologických prácach a štúdiách. Bádatelia spravidla nemali k dispozícii príslušný slovenský materiál. Zostavením etymologického slovníka jazyka slovenského by sa tak odpomohlo tomuto nedostatku a zároveň by sa pripelo zostavovateľom nového porovnávacieho slovníka slovanského, pokiaľ sa také dielo bude pripravovať. Súčasne by sa aj upozornilo na zložitú problematiku pri vytváraní slovenskej lexikálnej zásoby v civilizačných pomeroch nielen stredo-európskych, ale i európskych vôbec.

Že pritom sústavné preskúmanie lexikálnej zásoby slovenskej z etymologickej stránky nie je bez významu pre také aktuálne potreby, ako je napríklad otázka jazykovej správnosti a vôbec jazykovej kultúry v meradle čo najširšom, je jasné a nemusím to osobitne zdôrazňovať. Synchronický prieskum jazyka v duchu moderných zásad jazykovedných má ísť ruka v ruke so skúmaním historickým. A z tejto stránky by etymologický slovník slovenský predstavoval aspoň časť historického prieskumu slovenčiny.

A že by taký etymologický slovník slovenčiny mal význam i pre najširšie vrstvy ako dielo všeobecne vzdelávacie, je rovnako vec známa a netreba ju osobitne zdôrazňovať.

Nemožno teda túto otázku odkladať. Treba ju riešiť a plánovať aj etymologický slovník slovenského jazyka.

DISKUSIE

LADISLAV DVONČ — JÁN HORECKÝ

EŠTE O TERMÍNOCH slovákum — slovenikum.

Termínmi *slovákum* a *slovenikum* zaoberal sa po Antonovi Baníkovi Ján Horecký (v príspevku *Slovákum* či *slovenikum*, SR XX, 1955, 192). Horecký tu obhajuje používanie termínu *slovenikum*. Oproti Horeckého mienke (v zhode s Baníkom) sa nazdávam, že by sme mali dať prednosť termínu *slovákum*. Rozvediem podrobnejšie svoje dôvody, ktoré hovoria v prospech takéhoto riešenia.

Termín *slovákum* je presnejší ako termín *slovenikum*. Je vlastne úplne jednoznačný, zatiaľ čo termínom *slovenikum* označujú sa, resp. označovali by sa jednak kultúrne objekty slovenské, jednak slovinské. Požiadavka presnosti termínov je jednou zo základných požiadaviek, ktoré zdôrazňuje súčasná terminologická teória pri tvorení nových termínov alebo pri posudzovaní doterajších termínov. Odvolávať sa na príslušnú literatúru, v ktorej sa táto požiadavka vyzdvihuje na prvom mieste, nie je ani potrebné, pretože je dostatočne známa z posledných ročníkov časopisov *Slovenská reč* a *Slovenské odborné názvoslovie*. Horecký spomína, že pri používaní termínu *slovenikum* dochádza k omylom alebo k zámene len veľmi zriedka pravdepodobne preto, že v našich reláciách sa najčastejšie hovorí o kultúrnych objektoch slovenských, a nie slovinských. Napriek tomu, že azda nedochádza k omylom alebo k zámene, bude lepšie, keď sa bude používať úplne presný termín *slovákum*, čím sa vylúči akákoľvek, trebárs len minimálna možnosť omylu alebo zámene. Nebolo by ani správne, keby sme sa vzdávali už vopred možnosti mať úplne presné, jednoznačné termíny. Odporovalo by to samotnému poslaniu terminologickej práce.

Pri teoretických úvahách o termínoch sa tiež zdôrazňuje požiadavka ľahko tvoriť príslušné odvodeniny. Termín, ktorý vyhovuje tejto požiadavke, volá sa nosný. Nosný termín je nesporne lepší ako termín, od ktorého sa odvodeniny nedajú ľahko tvoriť (prípadne sa vôbec nedajú tvoriť odvodeniny). Termín *slovákum* vyhovuje aj z hľadiska tejto teoretickej požiadavky, čím sa jeho hodnota zvyšuje. Od slova *slovákum* máme odvodené prídavné meno *slovákumový*. Tento tvar sa používa napr. v článku Jána Štefánika, *Všeobecný bibliografický súpis a rozpis*, Knihnica VII, 1955, 6. Adjektívum *slovákumový* spomína aj Anton Baník vo svojom článku *Prečo „slovákum“ a nie „slovenikum“*, Knihnica VII, 1955, 38, ktorý bol podnetom pre túto diskusiu. Horecký sa požiadavky nosnosti termínov, teda nosnosti termínu *slovákum* a *slovenikum*, nedotýka. Od slova *slovenikum* je derivát *slovenikálny* (pripomína ho Baník na cit. mieste). Tento tvar vyzerá cudzo a neprirodzene. Možno konštatovať, že aj kritérium nosnosti termínov hovorí v prospech termínu *slovákum*.

V cit. článku Horecký tiež hovorí, že v našej literatúre je hojne doložené prídavné meno *slovenicus* vo význame slovenský, a že od tohto prídavného mena máme aj iné, už udomácnené slová, napr. *slovenistika*, *slovenista*. Ďalej uvádza, že slová *slovakistika*, *slovakista* sa v tejto oblasti vôbec neujaľ (v jazykovede na označenie odborníka, ktorý sa zaoberá štúdiom slovenského jazyka). Slová *slovakistika*, *slovakista* sú odvodené od prídavného mena *Slovacus*. Tu tiež treba spomenúť niektoré novšie skutočnosti. Oproti používaniu latinského prídavného mena *slovenicus* možno uviesť konštatovanie, že dnes sa používa latinské prí-

давнэ meno *Slovacus*. Netreba azda ani pripomínať jeho používanie v prípadoch ako *Academia scientiarum et artium Slovaca, Historica Slovaca, Linguistica Slovaca*, ktoré koniec-koncov spomína už Baník. Latinské prídavné meno *Slovacus* používa sa dnes aj v zloženom prídavnom mene pre pojem československý: *Čechoslovacus*. Porov. názov knihy Marty Procházkovej a Karla Růžičku, *Bibliotheca Medica Czechoslovaca*, vol. IV—1950, Praha 1955. Slová *slovakistika, slovákista* sa zatiaľ sústavnejšie nepoužívali. V najnovšom čase však badať snahu používať práve tieto slová namiesto slov *slovenistika, slovenista*. Na vedeckej konferencii Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, ktorá zhodnocovala výsledky práce tejto inštitúcie za roky 1945—1955, hovorilo sa pri diskusii o slavistických prácach viac ráz o *slovakistoch* a o *slovakistických* prácach. Termín *slovakistika* čítali sme najnovšie v Sovetskej jazykověde V, 1955, 116, kde ho použil prof. A. Isačenko. Pre slová *slovakistika, slovákista* platí tu to isté konštatovanie, ktoré sme vyslovili pri slove *slovákum*: sú úplne presné, jednoznačné, čím sa zvyšuje ich hodnota a schopnosť slúžiť ako termíny. Zvyšujúce sa používanie termínov, resp. slov *slovakistika, slovákista* naznačuje správnosť obhajovania termínu *slovákum*. K týmto slovám sa organicky priraduje aj slovo *slovacita* (slovenskosť).

Za najväčšiu prekážku pre prijatie termínu *slovákum* pokladá Horecký ťažkosti pri jeho prispôbovaní slovenskej skloňovacej sústave. Termín *slovákum* sa musí skloňovať. Pretože však nepatrí k typu *dátum*, ktorý sa skloňuje s ponechaním *-um* v ostatných pádoch (*dátumu, dátume, dátumom, dátumy* atď.), muselo by sa skloňovať tak ako slová gréckeho a latinského pôvodu na *-um*, ktoré pri skloňovaní strácajú koncové *-um*, napr. *fórum* — *fóra, múzeum* — *múzea, lýceum* — *lýcea, gymnázium* — *gymnázia* a pod. Ak by sa slovo *slovákum* skloňovalo podľa týchto slov, dostali by sme takéto tvary: *slováka, slováku, slovák* a pod. Tieto tvary by však neboli jasné; preto podľa Horeckého bude výhodnejšie ostať pri termíne *slovenikum*. Proti tomuto tvrdeniu hovorí však samotná prax pri používaní slova *slovákum*. Slovo *slovákum* — pokiaľ sa používa — skloňuje sa s ponechaním koncového *-um*: *slovákum, slovákumom, slovákumy* atď. Ťažkostiam, ktoré Horecký vidí pri skloňovaní slova *slovákum*, sa teda jazyk vyhol už sám. Dokonca treba pripomenúť skutočnosť, že koncové *-um* sa ponecháva nielen pri skloňovaní, ale aj pri odvodzovaní, o čom svedčí spomínaný už derivát *slovákumový*. Pri skloňovaní s ponechaním koncového *-um* sú tvary jasné a zreteľné.

V prospech Horeckého obhajoby termínu *slovenikum* hovorilo by jeho zaradenie do skupiny podobných termínov ako sú *bohemikum, hungarikum, polonikum*. Treba však poznamenať, že tieto termíny obyčajne nepoužívame spolu, vedľa seba, ale samostatne. Odlišnosť termínu *slovákum* od termínov *bohemikum, hungarikum, polonikum* nie je takto nejako zarážajúca. Je konečne otázne, či máme dať prednosť termínu, ktorý sa vhodne zaraďuje k príbuzným termínom, ale je nepresný, pred termínom, ktorý takúto vlastnosť síce nemá, ale je ináč presný a jednoznačný a je tiež nosný. Dávame prednosť druhej možnosti.

Ladislav Dvoně

*

Za najzávažnejší dôvod pre podobu *slovákum* pokladá L. Dvoně jej presnosť, resp. možnosť odlíšiť takto jasne a jednoznačne pamiatky z kultúrnej oblasti

slovenskej od pamiatok z kultúrnej oblasti slovinskej. Tento argument je východiskom a základným kameňom aj pre A. Baníka.

Požiadavka presnosti a jednoznačnosti je zaiste jednou z najdôležitejších požiadaviek pri termíne, takže v tomto ohľade možno s L. Dvončom súhlasiť. Ale hneď treba dodať, že táto požiadavka nie je požiadavkou jedinou. Rovnako dôležitá je napr. aj požiadavka významovej priezračnosti a systémovosti.

Týmto dvom hľadiskám podoba *slovákum* zrejme nevyhovuje. Príponou *-um* (ak vôbec možno hovoriť o prípone) sa totiž v slove *slovákum* nevyjadruje zaradenie do nejakého súhrnu podobne tvorených slov, takže sa pripája temer mechanicky, tak isto ako napr. v slove *dátum*. Lenže z názvov *polonikum*, *bohemikum*, *hungarikum*, *bohemoslavikum* môžeme si veľmi ľahko vyabstrahovať príponu *-ikum* (resp. v pl. *-iká*), ktorou sú utvorené názvy pre kultúrne pamiatky pochádzajúce z poľskej, českej, maďarskej a československej oblasti. Pritom tak veľmi nezáleží na tom, či sa tieto názvy vyskytujú popri sebe alebo nie. Podľa L. Dvonča nie, ale podľa mojej mienky, hoci nemám poruke doklady, celkom dobre si môžeme predstaviť článok, v ktorom sa hovorí napr. o potrebe urobiť urýchlene súpis všetkých bohemík, poloník, hungarík v našich knižniciach.

Slovom, prípona *-ikum*, i keď len pre potreby knihovednej terminológie, skutočne jestvuje, prípona *-um* je tu síce doložená (poznáme i autora názvu *slovákum*), ale nie je systémová a významovo priezračná.

L. Dvonč správne koriguje môj názor, že slová ako *slovakista*, *slovakistika* nie sú bežné. Uznávam, že sa začínajú rozširovať a že sú presnejšie a jednoznačnejšie. Ale ich rozšírenie je umožnené práve tým, že sa tvoria úplne pravidelne, zaužívanými príponami *-ista* a *-istika*, ktoré si môžeme vyabstrahovať (práve tak ako pri slovách typu *bohemikum*) zo slov ako *bohemista*, *bohemistika*, *polonista*, *polonistika*. Existencia slov ako *slovakista*, *slovakistika* dosvedčuje, že sa využívajú práve také prípony ako pri tvorení od iných základov, a to ukazuje, že príponu spoločnú pre tieto iné základy treba využiť aj pri tvorení názvu pre kultúrne pamiatky. Inými slovami: z paralely *bohem-ista*, *bohem-istika*, *bohem-ikum* mi vyplýva aj paralela *slovak-ista*, *slovak-istika*, *slovak-ikum*. O tejto podobe ešte nikto neuvažoval, hoci je logickejšia ako *slovákum*. Pravda, jej nevýhodou je prílišná novosť, hoci inak novosť a nepravidelnosť tvorenia nezaráža autora a obhájcov podoby *slovákum*.

K otázke nosnosti, ktorú L. Dvonč zdôrazňuje ako ďalšiu dôležitú vlastnosť termínov, treba poznamenať len toľko, že pojmom nosnosti sa nevyčerpáva iba možnosť tvoriť od základného názvu vzťahové prídavné meno, v našom prípade *slovákumový*. Nosnosť sa prejavuje v možnosti tvoriť aj iné odvodené slová. Pritom však ešte nie je isté, či je vôbec potrebné od *slovákum* tvoriť aj prídavné meno *slovákumový*. Používa ho napr. J. Štefánik v článku, ktorý cituje aj L. Dvonč, a to v spojení *súpis slovákumových knižných jednotiek, rozpis slovákumových článkov*, ale v tom istom čísle časopisu Knižnica píše J. Čaplovič o bibliografii starších *sloveník* a nepotrebuje pritom prídavné meno *slovenikový* ani *slovenikálny*. V citovanom spojení u J. Štefánika by azda bolo možné vystačiť s prídavným menom *slovenský*: *súpis slovenských knižných jednotiek, rozpis slovenských článkov*.

Záverom treba povedať, že L. Dvonč neprináša v prospech podoby *slovákum* argumenty jazykové, ale iba opakuje už známy dôvod presnosti a jednoznačnosti. Pri posudzovaní otázky z hľadiska jazykového však podľa mojej mienky nemožno klásť na jednu rovinu slová *slovákum* a *dátum*. Okrem toho, že v slove *dátum*

vôbec nejde o tvorenie príponou *-um*, ale iba o ustrnutú podobu latinského prídavného mena v strednom rode (porov. v slovenčine: dané dňa 1. januára), Dvoně akoby si neuvedomoval zásadný rozdiel v príslušnosti do dvoch štylistických vrstiev: slovo *dátum* je slovo bežné, každodenné, slovo *slovákum* by bolo úzko odborné. Pri takýchto slovách sa jasne uplatňuje skloňovanie s vynechávaním zakončenia *-um*. Keby sme tento štylistický rozdiel neuplatňovali, museli by sme pripustiť aj podoby „cékumu, cékumový“, „kvantum, kvantumový“, ba aj v samej knihovede „deziderátum, deziderátumový“ „periodikum, periodikumový“.

Je teda nesporné, že všetky jazykové dôvody (štylistické zaradenie, významová priezračnosť a systémovosť) hovoria pre podobu *slovenikum*.

Ján Horecký

*

Vo svojej úvahe o termínoch *slovenikum* a *slovákum* dával som najväčší dôraz na presnosť a jednoznačnosť termínu. Tento argument by som po odpovedi J. Horeckého znovu zdôraznil proti termínu *slovenikum* a v prospech nejakého iného vhodnejšieho termínu. Išlo mi predovšetkým o to, aby sa uznala neodvodnenosť používania termínu *slovenikum*. Som ochotný súhlasiť s navrhovaným termínom *slovakikum*, ktorý by vyhovoval jednak z hľadiska uvedenej presnosti a jednoznačnosti termínu, jednak z hľadiska vyslovenej požiadavky systémovosti termínov. Nevýhodou tohto termínu je istá neľubozvučnosť (výskyt dvoch susediacich *k*).

Nutnosť rozlíšenia termínu pre pamiatky z kultúrnej oblasti slovenskej od termínu pre pamiatky z kultúrnej oblasti slovinskej možno podprieť rovnakým argumentom, ktorý uvádza Horecký pre termín s podobou *-ikum* (v pl. *-iká*). Tak ako môže byť článok, v ktorom sa hovorí o potrebe urobiť urýchlene súpis všetkých bohemík, poloník, hungarik, môže byť aj článok, v ktorom sa bude hovoriť o potrebe súpisu pamiatok z kultúrnej oblasti českej, slovenskej, chorvátskej, slovinskej atď. V tomto prípade by sme použili termín *slovenikum* na označenie pamiatok slovinských aj slovenských. Pravda, musím hneď dodať, že články, v ktorých by sa spomínali pamiatky slovinské aj slovenské vedľa seba, sa môžu vyskytnúť veľmi zriedka. Ale aj takáto možnosť tu je a treba na ňu myslieť.

Záverom: z dôvodov presnosti a jednoznačnosti termínu treba upustiť od termínu *slovenikum*. Z dôvodov systémovosti a „ľubozvučnosti“ (termín *slovákum* vzbudzuje u mnohých ľudí dojem nepodarku) treba sa tiež zriecť podoby *slovákum*. Potrebné je utvoriť nový termín. V ďalšom priebehu diskusie malo by sa uvažovať o návrhu J. Horeckého na termín *slovakikum*, ktorý sa systémovo zaraďuje jednak k termínom pre pamiatky z určitej kultúrnej oblasti, jednak k názvom *slovakista*, *slovakistika*, *slovakistický*. Konečne bolo by možné uvažovať o podobe *slovacikum* (porov. meno *slovacita*).

Ladislav Dvoně

*

POLIKLINIKA ALEBO „POLYKLINIKA“?*

Podľa Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1931 i 1940 používal sa vo všetkých zákonných a úradných ustanoveniach až do 1. I. 1954 (začiatok platnosti nových Pravidiel) názov *poliklinika*.

V Pravidlách z r. 1953 je však uvedené toto slovo s *y*, teda „polyklinika“.

Aby sa dalo posúdiť, čo je správne, treba si ozrejmiť význam tohto cudzieho slova v pôvodnej reči — v gréčtine. Slovo *poliklinika* („polyklinika“) sa skladá z dvoch častí. Druhá časť tohto slova, *klinika*, má základ v gréckom *kliné*, čo znamená „postel, lôžko“. Prvá časť slova dáva dvojakú možnosť výkladu. Ak použijeme *poly-* s *y*, znamená to podľa gréckeho *polys* „mnohonásobný, mnohý“. Toto použitie je známe v slovách: *polyhistor*, *polygamia*, *polyteizmus* atď.

Ak použijeme bežný výklad (nie preklad) slova *klinika* ako „odborné lôžkové oddelenie takej nemocnice, na ktorej pracujú lekári ako fakultní činitelia“, znamenalo by potom „polyklinika“ také „zdravotnícke zariadenie, ktoré zlučuje viaceré, mnohé odborné oddelenia fakultnej nemocnice“. S takýmto názvom v zdravotníctve sa stretávame len ojedinele, skôr nedorozumením ako úmyselne.

Niekedy sú snahy nazvať „polyklinikou“ súhrn nie viacerých lôžkových, ale ambulantných zložiek odborných oddelení, na ktorých ako lekári pracujú fakultní profesori a docenti. Takto sa údajne v minulosti nazývali ambulančné pracoviská fakulty vo Viedni, v Budapešti i v Prahe.

Slovo *poliklinika* má (v kultúrnom svete uznávaný) iný význam. V tomto prípade prvá časť slova *poliklinika* vznikla z gréckeho *polis*, čo znamená „mesto“. Teda nie niekoľko kliník, niekoľko, mnoho zdravotníckych zariadení, ale mestská klinika, mestské zdravotnícke zariadenie.

K takémuto výkladu vedie nielen učebnica organizácie zdravotníctva sovietskeho autora Batkisa (čes. vyd. r. 1951), ale takto je toto slovo komentované i v rozličných encyklopédiách. Napr. v Ottovom náučnom slovníku: „Poliklinika, nesprávne polyklinika, je ústav spojený obyčajne s lekársym učilišťom, v ktorom sa chorým žijúcim v meste dostáva lekárskej rady a pomoci; títo teda neležia trvale počas choroby v nemocnici alebo na klinike, ale k lekárskej ordinácii do ústavu iba dochádzajú.“ Podobné vysvetlenie nachádzame v slovníkoch sovietskych, nemeckých i poľských.

Poliklinika sa bežne používa v spisovnej češtine i maďarčine. S náležitým pravopisom i vysvetlením nachádzame slovo *poliklinika* aj v Slovníku cudzích slov, ktorý vyšiel takmer súčasne s novými Pravidlami slovenského pravopisu.

Z dosiaľ uvedeného je zrejmé, že organizátori nášho zdravotníctva, ktorí spolupracovali pri formulácii názvov zdravotníckych zariadení, mali pod pojmom *poliklinika* na mysli také zdravotnícke zariadenie, v ktorom sa poskytuje preventívna a liečebná činnosť obyvateľstvu a ambulantným chorým; tieto pracoviská sú zriaďované spravidla v sídlach ONV a KNV, teda v mestách.

Preto z hľadiska významu treba v Pravidlách uzákoniť názov *poliklinika*.

* Uverejňujeme tento príspevok MUDr. R. Wundera, odborného asistenta Ústavu organizácie zdravotníctva Lekárskej fakulty UK, pre informáciu našich čitateľov, i keď medzitým už v dotlači Pravidiel slovenského pravopisu z r. 1954 v opravách na poslednej strane je *poliklinika*, *poliklinický*. Red.

POSUDKY A ZPRÁVY

E. M. GALKINOVÁ-FEDORUKOVÁ, JAZYK AKO SPOLOČENSKÝ JAV (JAZYK KAK OBŠČESTVENNOJE JAVLENIJE), Moskva, Učpedgiz 1954.

Autorka rozdeľuje svoju popularizačnú 44-stránkovú knižku na 6 menších kapitol. Sleduje v nich vývin jazyka od prvopočiatku a dokazuje, že jazyk je jav spoločenský, keďže sa vyvíjal a obohacoval vždy na základe vývinu tej spoločnosti a kultúry, ktorá je jeho nositeľkou.

V prvej kapitole podáva autorka v hlavných črtách život prvotnopospolnej spoločnosti a súčasne i vývin jazyka, pričom hojne cituje práce F. Engelsa (*Podiel práce na poľudštení opice*, *Vývin rodiny, súkromného vlastníctva a štátu*), J. V. Stalina (*Marxizmus a otázky jazykovedy, Spisy I*). Hneď na začiatku hovorí, že podmienkou správneho chápania spoločenskej povahy jazyka je: 1. správne chápanie závislosti jazyka od života a stavu spoločnosti; 2. správne chápanie jazyka v živote spoločnosti.

Druhá kapitola sleduje ďalej vývin jazyka v spoločnosti, ako sa rody spájali v kmene a tie sa zas diferencovali v rody a ako „na základe splynutia rodových jazykov vznikol spoločný jazyk kmeňa“. Autorka zachádza až do etymológie a na príkladoch ukazuje, ako prechádza slovo od svojho prvotného významu k dnešnému významu a k významom preneseným. Vznik a trvanie slova sú vždy podmienené tým, či sa ujme v spoločnosti, či ho ona začne používať. Ďalej sa uvádzajú štyri základné znaky, ktorými sa líši jazyk od nadstavby. Ako príklad na podopretie tézy, že jazyk sa nevyvíja zvratmi, revolúciami, ale pomalými kvantitatívnymi zmenami, ktoré prechádzajú v zmeny kvalitatívne, autorka uvádza jazykovú pamiatku z XII.—XIII. stor. *Molenije Danila Zatočnika*. Prešli storočia a my ešte stále rozumieme jazyku tejto pamiatky, hoci je to jazyk celkom iného spoločenského zriadenia. To vyvracia aj domnienku o triednosti jazyka a potvrdzuje, že jazyk nie je triedny jav. O netriednosti jazyka svedčí aj fakt, že dosiaľ sa nezistilo, k akej spoločenskej vrstve patril autor spomínanej pamiatky.

V tretej kapitole sa autorka zaoberá opäť otázkou netriednosti jazyka. Zdôrazňuje podľa Stalinových téz, že dnešní sovietski ľudia by nemohli rozumieť dielam veľkých klasikov ruskej literatúry, ako sú diela Tolstého, Puškina, Turgeneva, keby bol jazyk javom triednym.

V štvrtej kapitole sa rozoberá otázka základného slovného fondu. Slová základného slovného fondu sa charakterizujú ako také, ktoré vytvoril ľud v procese svojej pracovnej činnosti; sú to slová označujúce prírodné zjavy, základné pracovné procesy, slová označujúce produkty práce, názvy obydľí, názvy zvierat. Autorka sa ďalej zaoberá i etymológiou niektorých slov a ukazuje, ako sa ich významy prehodnocovali a prenášali. V tejto časti venuje Galkinová-Fedoruková dosť miesta obohacovaniu slovného zásoby preberaním slov z iných jazykov a uvádza príklady na prevzatia z jednotlivých jazykov. Z tejto kapitoly vyplýva ako záver, že jazyk sa môže obohacovať len na základe života spoločnosti.

V piatej kapitole sa autorka dotýka otázky pomenovania. Hovorí, že medzi zvukovým komplexom (sledom hlások) a vecou niet priamej závislosti a podmienenosti. Pomenovanie je najvážnejšia funkcia jazyka, ale podstatu a funkciu slova nevyčerpáva. Slovo v skutočnosti označuje predmet, neoznačuje pojem, ale pojem nemôže existovať bez toho, že by nebol vyjadrený; slovo je formou existencie pojmu.

V poslednej kapitole hovorí autorka o jazyku ako o nástroji vývoja a boja. V spojitosti s tým spomína jazyk krásnej, publicistickej a inej literatúry a hodnotí ho ako nástroj pri formovaní myslenia a citov človeka. Hlavné myšlienky recenzovanej brožúry sú zhrnuté v závere: Jazyk je jav spoločenský. Jeho vývin závisí od priebehu vývinu spoločnosti. Jazyk je zhmotnenie ľudského myslenia, stelesnenie a sfornovanie myšlienky za cieľom dorozumievania. Jazyk je hybnou silou pri napredovaní ľudstva.

Jazyk je prostriedkom poznania skutočnosti, prostriedkom všetkých skúseností ľudstva. Jazyk je najostrejšia zbraň v boji za lepšie, pokrokovejšie formy života spoločnosti.

Olga Malíková

DOC. DR. ALOIS GREGOR, MLUVNICE SPISOVNÉ SLOVENŠTINY. Státní pedagogické nakladatelství, Praha 1954. Str. 92. Cena brož. výtisku Kčs 9,55.

Niekoľko rokov po druhom vydaní praktickej gramatiky *Stručná mluvnice slovenská pro Čechy* od prof. dr. Václava Vážného (Praha 1948) dostáva sa na český i slovenský knižný trh ďalšia gramatika slovenčiny. Docent brnenskej filozofickej fakulty dr. Alois Gregor vydáva pre poslucháčov na filozofických fakultách študijnú pomôcku s názvom *Mluvnice spisovné slovenštiny*.

V knihe niet úvodu ani záveru, kde by autor bližšie osvetľoval určenie svojej publikácie, prípadne metodický postup práce. Môžeme ho sledovať len na gramatike samej.

Gregor rozdeľuje svoju gramatiku na týchto päť častí: Hláskosloví. Tvarosloví. Z nauky o tvorení slov. Ze skladby. Ze slovníku.

Hneď prvá časť, hláskoslovie, ukazuje, že gramatika je postavená na porovnávanom základe češtiny so slovenčinou, aby sa ukázali spoločné a odlišné javy oboch blízkych jazykov na všetkých jazykových plánoch. V hláskosloví ide predovšetkým o hlásky, ktoré sa v češtine nevyskytujú, ako sú *ä, ö, ie, ia, iu, ě, ě a ř* (v knihe sa omylom uvádza *r*). Hovorí sa o výslovnosti, o ich výskyte a často aj o historickom vývine, ktorým v slovenčine vznikli. Ďalej sa pomerne podrobne na konkrétnych slovách uvádzajú hláskoslovné rozdiely medzi češtinou a slovenčinou, napokon sa v krátkosti hovorí o kvantite a prízvuku.

Druhá kapitola, tvaroslovie, je najväčšia rozsahom (str. 27—74). Aj tu sa najprv celkove porovnáva ohýbací systém slovenčiny a češtiny a až potom sa preberajú jednotlivé slovné druhy a ich ohýbanie. Pri skloňovaní mužských substantív sa trochu pozastavujeme nad uvedenými šiestimi vzormi (*pán, hrad, muž, stroj, dedo, predseda*), čím sa pomerne jednoduchý systém zbytočne komplikuje. Nie je typický ani vzor *pán* s dvojakým nominatívom plurálu *páni/pánovia*, lebo druhý tvar je neživý, zastaralý.

Pri triedení slovies Gregor zostáva pri starom triedení na šesť tried, i keď je pre slovenčinu nevyhovujúce, ako sa to výrazne ukazuje v III. triede. Uvádzajú sa ako kmeňotvorné prípony *-e-* a *-a-* a k tomu vzory: *rozumieť, trpieť, držať*. Podobne nevhodné bolo voliť napr. vzor *ťať-tnem*. Ide o sloveso zriedkavé, používané v živom spisovnom jazyku zväčša len s predponami, keď je v slovenčine zaužívaný typický vzor *žať-žnem*.

V kapitole o tvarosloví sú však cenné pripomienky, kde sa poukazuje na konkrétnych prípadoch na rozdielne spôsoby ohýbania blízkych slov alebo typov v slovenčine a češtine, napr. na rozdielne skloňovanie českého *husa* a slovenského *hus* (str. 38) a pod.

Z nauky o tvorení slov (III. kap.) uvádza Gregor pomerne málo javov, kde by sa ukázali typické rozdiely pri odvodzovaní v slovenčine a češtine. Obmedzuje sa na rozdiely hláskoslovné (napr. slov. *hlásateľ* proti čes. *hlasatel*, *slovenčina*, *slovenština* a pod.).

V IV. časti, v skladbe, nachádzame iba štyri javy, v ktorých sa slovenčina výrazne odlišuje od češtiny: spôsob vykania, tvar a písanie základného tvaru min. času v pluráli (nevhodne nadpísané *Shoda slovesného přísudku s podmětem*), genitív záporový a rozdielne väzby slovies. Najmä posledný jav je veľmi skúpo ilustrovaný dokladmi. Inak celú túto kapitolu by sa žiadalo rozšíriť o ďalšie javy (napr. rozdielna väzba predložky *mimo* v slovenčine a češtine, slovenské *treba* proti českému *je třeba*, slovenské *bez toho že by* s kondicionálom oproti českému *aniž* s *l-ovým* prídastím atď.).

Piata časť Gregorovej gramatiky poukazuje na slovníkové javy. Uvádzajú sa slová zhodné s češtinou alebo jej blízke, ale s odlišným významom. Niektoré prípady nie sú vystihnuté dosť presne, lebo sa nepočíta s niekoľkovýznamovosťou slova. Napr. slo-

venský pohár (str. 83) nie je len česká „sklenice“, ale aj český „pokál, čiše“. Slovenské *tlačiť* nie je iba české „tisknouti“ (knihu), ale je aj synonymom sloviess *tisnúť, tiskať*. — Ďalej sú v tejto kapitole rázovité príslovia (omylom sa na str. 84 dostalo „prišit na golier“ namiesto správneho *prišiť za golier*) a slová zdomácnené a cudzie.

V zozname literatúry, ktorý Gregor na konci svojej gramatiky uvádza s názvom *Dôležitejší mluvnice slovenské z novější doby*, bolo by bývalo hodno spomenúť azda aj *Slovenský frazeologický slovník* Petra Tvrdeho a dva diely *Slovenskej gramatiky* Jána Mihála, ak by sme ešte nepripomenuli aj naše jazykovedné časopisy, najmä Slovenskú reč, lebo príspevky v nej prinášajú vždy novšie poznatky zo slovenskej gramatiky.

I keď tieto veci pripomínáme ako nedostatky, nemožno si nevšimnúť, že Gregor naozaj starostlivo sledoval hodnotenie jednotlivých javov v staršej i novej gramatickej literatúre slovenskej, že upozorňuje i na rozdielne ponímanie javov alebo tvarov u jednotlivých autorov (napr. zaznamenáva, že Pravidlá sloven. pravopisu majú tvar *posteli*, kým Letz tvar *postiel* a pod.). Práve preto, že ide o študijnú príručku, treba Gregorovo stanovisko schváliť a oceniť. Ale tento spôsob zvádza nebezpečne k tomu, že sa jasne neukáže, aký je skutočný stav v spisovnej slovenčine alebo aká je teraz platná kodifikácia niektorého javu. Napr. podrobne sa rozoberá výskyt a výslovnosť *ä*. Ale napokon sa presne neformuluje požiadavka spisovnej výslovnosti, že sa alebo vyslovuje, alebo sa môže nahrádzať vo výslovnosti hláskou *e*. Gregor uvádza aj možnosť výslovnosti *a* v type *žriebä*, ale o tom Pravidlá (str. 28) výslovne hovoria, že je častá, ale nekodifikujú ju ako spisovnú. Gregor tento fakt uvádza až dva razy, na str. 3 i 9. Podobne z hľadiska stavu v súčasnej spisovnej slovenčine postavil Gregor otázku písania základného tvaru minulého času v množnom čísle. To, čo mal konštatovať na začiatku, že je všade koncovka *-li*, uvádza až na konci a hovorí neopodstatnene najprv o staršom úze, teda o úze, ktorý v súčasnej spisovnej slovenčine neexistuje.

Uvádzanie mnohých drobností v gramatike malého rozsahu vedie napokon aj k tomu, že sa nerozlišuje dosť presne, čo je živé a produktívne a čo je spisovné, čo štylisticky príznakové alebo nárečové. Napr. z hľadiska súčasnej spisovnej slovenčiny sa pociťujú ako zastaralé slová *preparandia, familia, аренда* (porov. na str. 85), *férie* (str. 21). Alebo súčasná spisovná slovenčina nepripúšťa tvary „*súduzi*“ (str. 23), „*pánovia*“ (str. 30) ako paralelné s tvarmi *súduhovia, páni*. Podobne z hľadiska štylistického zaradenia nie sú na tej istej rovine prechýlené ženské mená *inžinierová* a *Cikkerová* (str. 78), o čom sa v gramatike nič nehovorí. Alebo sa nesprávne interpretuje používanie osobného plurálu pri zvieracích menách: nie je to vec niektorých spisovateľov (porov. str. 29), ale zásada, že pri personifikovaní dostávajú zvieracie mená v pluráli koncovky osobných podstatných mien.

V niektorých veciach sa zas žiada formulácie spresniť alebo v drobných jednotlivostiach doplniť. Tak napr. proti čes. *ů* sa v slovenčine uvádza iba *o* (*stůl* × *stól*, str. 4), hoci býva aj *o* (*sůl* × *sol*, *Bůh* × *Boh* a pod.). Podobne dvojhláska *ia* proti českému *i* sa nevyskytuje iba v koncovkách (*dušiam* × *duším* atď. na str. 13), ale aj v koreni, napr. *priateľ* × *přítel*. Doplniť treba príklady na spojenie *t+i* (str. 20), lebo aj dlhé *i* mákčí *t* na *ť*, napr. *tíšiť, zotínať*. Ak sa má podať skutočný stav písania predpón *s-* a *z-* v súčasnej slovenčine, je nevyhnutné doplniť na str. 16 výnimky, ktoré zostali z hľadiska celoštátneho, napr. *sväz, sbor* atď.

Ako sa to často stáva pri učebniciach cudzích jazykov alebo gramatikách, aj do Gregorovej gramatiky sa nedopatrením dostalo niekoľko vecí, ktoré v slovenčine neexistujú alebo sa nepripúšťajú. Tak sa popri zámenných tvaroch *ich, im* neopodstatnene vkladol i tvar „*imi*“ (porov. na str. 48), ktorý neexistuje. Podobne neexistujú v slovenčine tvary *pätoronásobný, šestoronásobný* (str. 56), ale len *päťnásobný, šesťnásobný*. Nevhodne je poslovenčená česká veta „*sadol som si do kaviarne vo tri hodiny a sedel tu do šiestich hodín*“ (str. 58). Českému *ve tři hodiny* odpovedá slovenské *o tretej, o troch*, teda: *sadol som si... o troch a sedel som tu do šiestej*. Alebo pre sloveso *vzišť* nie je typické spojenie „*slnko vzíde*“, ale *semeno vzíde; slnko vychádza, vyjde*. Ďalej si treba uvedomiť, že predložka *pomimo* má v slovenčine iba význam miestny. Nie je preto

možné spojenie „pomimo brata mal dve sestry“ (str. 73), ale iba: *okrem brata mal dve sestry*. Aj pri vysvetľovaní významu slov sa žiada viac presnosti: *čičmár* (str. 75) nie je obuvník, ale obuvník, ktorý vyrába istý druh obuvi, *bryndza* (86) nie je ovčí syr, ale pomletý ovčí syr, istým spôsobom spracovaný.

Nedôslednosťou apretúry zostali aj niektoré drobné chyby, napr. „byt“ (11) namiesto *byť*, „instrumentálové“ (15) namiesto *inštrumentálové*, „demonstrovat“ (20) namiesto *demonštrovať*, „Povážie“ (41) namiesto *Považie*, „tatko“ (76) namiesto *tatko*, „Europan“ a všetky príbuzné slová (str. 78) namiesto *Európan* atď. Zaiste nedopatrením zostalo i „*slieváreň*“ (37) namiesto *zlieváreň*.

I keď bolo treba upozorniť na mnohé drobné nedostatky alebo na nie celkom vhodné stanovisko k niektorým javom, predsa s radosťou konštatujeme, že do radu gramatik slovenčiny pribudol ďalší člen, čo je svedectvom záujmu o slovenčinu nielen na Slovensku, ale aj v Čechách.

Marta Marsinová

O NÁVRHU PRAVIDIEL RUSKÉHO PRAVOPISU

Od známej reformy ruského pravopisu v r. 1917—18 ruský jazyk sa obohatil o množstvo nových výrazových prostriedkov, ktoré vniesli do pravopisu rozličné kolísania a nejednotnosť. Preto sovietska vláda ustanovila osobitnú komisiu, ktorá mala vypracovať návrh Pravidiel ruského pravopisu a interpunkcie.¹ Nešlo tu o návrh na reformu ruského pravopisu, ale o návrh pravopisnej príručky, v ktorej by sa spresnili a opravili nevyhovujúce poučky, prípadne formulovali niektoré nové poučky pre pravopisné javy dosiaľ nenormované. Komisia pracovala 15 rokov. Výsledkom jej práce je návrh spomenutej príručky, nazvaný *Pravila ruskoj orfografii i punktuacii*, a dve prílohy k tomuto návrhu. Tento návrh predložila vlani komisia odborníkom a sovietskej verejnosti na posúdenie a prediskutovanie. Diskusiu organizovala redakcia časopisu *Russkij jazyk v škole*. Vo 4. čísle vlašajšieho ročníka (1954) bola uverejnená príloha č. 1. k návrhu Pravidiel a úvodné príspevky do diskusie, a to všeobecný príspevok akad. V. V. Vinogradova *K otázke úpravy súčasného ruského pravopisu* a podrobný informatívny príspevok člena komisie, prof. A. B. Šapiru *O návrhu pravidiel ruského pravopisu a interpunkcie*. Akad. Vinogradov v závere svojho príspevku hovorí o týchto hlavných zásadách, ktorých sa pridržala pravopisná komisia pri svojej práci: 1. pri kolísaní v pravopise jednotlivých morféme dbať na zachovanie rovnakej grafickej podoby tej istej morfémy; 2. pri rešpektovaní zdravej tendencie k zblížovaniu pravopisu s výslovnosťou nenarušovať tradíciu pevne ustálený pravopis; 3. pri kolísaní pravopisu veľkého počtu slov toho istého slovotvorného typu podrobne preskúmať vývinové tendencie a dať prednosť tomu typu, ktorý prevláda, alebo presne vymedziť jednotlivé skupiny slov, ktoré sa majú pravopisne rozlišovať; 4. pri určovaní pravidiel o písaní zložených slov (so spojovníkom či bez spojovníka) treba vychádzať zo živých morfológických a sémantických zákonitostí súčasného ruského jazyka; 5. pri kodifikovaní jedného z dvoch alebo viacerých spôsobov písania toho istého slova treba prizerať na vývin pravopisu príslušného slova za posledných 50 rokov a vedecky preskúmať, ktorý spôsob písania je správnejší.

Prof. Šapiro vo svojom príspevku hovorí o celkovej štruktúre novej príručky a podrobne komentuje jednotlivé paragrafy, resp. najdôležitejšie poučky. Pripomína, že pravidlá interpunkcie boli spracované omnoho menej podrobne ako ostatné pravopisné pravidlá. Prvá príloha obsahuje zoznam najdôležitejších návrhov na úpravu ruského pravopisu v tých prípadoch, kde je doteraz kolísanie, druhá príloha je krátky pravopisný slovníček, zahrnujúci všetky slová, ktoré sa vyskytujú v poučkách návrhu ako

¹ V sovietskej jazykovednej teórii a praxi sa interpunkcia (rus. *punktuacija*) tradične nezahrňuje do pojmu pravopisu v užšom zmysle.

príklady, a ďalej slová, pri ktorých sa vyskytuje v pravopise kolísanie. Spolu ide asi o 3600 slov.

Po uverejnení týchto prvých príspevkov na výzvu redakcie zúčastnili sa na diskusii o návrhu a podali k nemu kritické pripomienky desiatky jazykovedcov, pedagógov a iných záujemcov. Spomenutý časopis uverejňoval postupne najzávažnejšie diskusné príspevky v 5. a 6. čísle roč. 1954 a v 1. čísle roč. 1955. V 2. čísle boli ešte uverejnené výťahy z nepublikovaných diskusných príspevkov a zhrnutie výsledkov diskusie.

Diskusia ukázala, že v ruskom pravopise je veľa zložitých a ťažkých problémov. Najťažšie z nich podľa záveru sú tieto: písanie samohlások po ž, š, č, šč a c, písanie slov so zápornou časticou *ne*, písanie zložených prídavných mien, písanie zdvojených spoluhlások a písanie druhotných prísloviek.² V diskusii nechýbali ani hlasy za viac alebo menej radikálnu reformu ruského pravopisu, i keď sa temer všetci diskutujúci vyslovili za zachovanie doterajšieho základného, t. j. morfológického princípu ruského pravopisu. Mnohí však pritom zdôrazňovali potrebu zbližiť pravopis s výslovnosťou, pričom jedni žiadali prispôsobiť pravopis výslovnosti, druhí naopak. Nebolo jedinej otázky, v ktorej by sa mienky diskutujúcich zhodovali. Veľmi často si mienky jednotlivcov navzájom odporovali. To je svedectvom zložitosti pravopisných problémov.

Z diskusie jednoznačne vyplýva, hovorí sa v závere, „že súčasný ruský pravopis vyžaduje vážne úpravy, aby sa uľahčilo vyučovanie ruštiny v školách a aby sa zvýšila všeobecná gramotnosť širokých ľudových mas“. S týmto cieľom bude pravopisná komisia pokračovať vo svojej práci a v najbližšom čase ju dokončí. Definitívnu redakciu novej pravopisnej príručky schváli Akadémia vied SSSR a príslušné ministerstvá ako záväznú normatívnu príručku pre školy a tlač.

Štefan Peciar

ZPRÁVA O ČINNOSTI ÚSTAVU SLOVENSKÉHO JAZYKA SAV ZA R. 1954 A ZA PRVÝ POLROK 1955

Táto stručná zpráva nadväzuje na podrobnejšie zprávy za r. 1952 a 1953, uverejnené v Jazykovednom časopise SAV VII, 1953, str. 233 n. a VIII, str. 269 n.

R. 1954 nastala zmena v štruktúre ústavu vyčlenením oddelenia ruských slovníkov (6 pracovníkov), ktoré sa stalo podstatnou zložkou Československo-sovietskeho inštitútu pri SAV. Nové pracovisko prevzalo aj úlohy tohto oddelenia (zostavenie rusko-slovenského slovníka a dokončenie slovensko-ruského slovníka). V ostatných oddeleniach pokračovali práce takto:

Slovníkové oddelenie

R. 1954 sa dokončil nový koncept temer celého I. dielu *Slovníka slovenského jazyka* (písm. A-M) a začala sa definitívna redakcia konceptu. Koncom r. 1954 sa súčasne začal koncipovať II. diel. R. 1955 sa pokračuje v koncipovaní i v redigovaní. Na konci júna 1955 boli zredigované celé písmená A, C, Č, G, Ch a časti písmen B, D, E, F, H, J, K. Pri poslednej redakcii sa koncept znovu reviduje a dopĺňa z nových excerptov i z materiálu získaného od Matice slovenskej. Takáto revízia vyžaduje veľa času. Z II. dielu sa skoncipovali časti písmen N, O, P, R. Stále sa dopĺňa kartotéka excerptov.

R. 1954 a 1955 pracovalo na slovníku deväť pracovníkov: Albrechtová, Budovičová, Hayeková (od 15. apríla 1954), Jakubičková, Marsinová, Schnek, Smiešková, Šalingová, Urbančok (od 1. apríla 1954) a traja redaktori (Peciar, Horecký, Jóna). Od 1. apríla 1955 začal koncipovať A. Bujalka. Práce na slovníku a slovníkové oddelenie vedie Š. Peciar.

² Posledné dva prípady pôsobia ťažkosťami, ako je známe, aj v slovenskom pravopise.

Oddelenie pre spisovný jazyk

Hlavnou úlohou tohto oddelenia je vypracovať dvojdielnu normatívnu *Gramatiku spisovnej slovenčiny*. R. 1954 začali jednotliví autori spracúvať materiál jednak vo forme monografií alebo štúdií, jednak ako prvý koncept niektorých kapitol gramatiky. Na konci júna 1955 bol hotový prvý koncept kapitoly o morfológii zámen a rozpracované kapitoly o morfológii prídavných mien a o tvorení slov do I. dielu, ako aj niektoré partie zo syntaxe do II. dielu. Autorský kolektív sa skladá zo šiestich pracovníkov ústavu (Ružička, Dvonč, Horák, Oravec, výpomocne Peciar, Horecký) a z piatich externých spolupracovníkov (Pauliny, Blanár, Jóna, Štolc, Ďurovič). Práce na gramatike a oddelenie pre spisovný jazyk vedie doc. J. Ružička.

Z čiastkových úloh súvisiacich s prácami na gramatike doc. Ružička dokončil v júni 1955 koncept knižnej monografie *Skladba neurčitku* a J. Oravec väčšiu štúdiu *Väzba slovíes u Ondrejova*.

Terminologické oddelenie

Terminologické oddelenie pokračovalo v spracúvaní a ušľachťovaní odbornej terminológie najrozmanitejších vedných a technických odborov. Výsledky práce 26 komisií a 14 subkomisií sa uverejňujú jednak v terminologických slovníkoch, jednak v časopise Slovenské odborné názvoslovie. Za r. 1954 vyšli tri terminologické slovníky (*Banický terminologický slovník*, *Terminológia vodného hospodárstva II* a *Slovenská botanická nomenklatúra*) a v prvej polovici r. 1955 boli odovzdané do sadzby opäť tri terminologické slovníky (*Terminológia vodného hospodárstva III*, *Terminológia silikátového priemyslu* a *Terminológia anorganickej a fyzikálnej chémie*). Z časopisu Slovenské odborné názvoslovie vyšiel za r. 1954 druhý ročník (12 čísel) a za I. polrok 1955 šesť čísel III. ročníka.

V terminologickom oddelení pracujú traja interní pracovníci (Horecký, Buffa, Dujčiková). Oddelenie vedie J. Horecký.

Dialektologické oddelenie

Toto oddelenie nie je dosiaľ personálne ani technicky vybudované. Po opätovnom odchode doc. Štolca na VPŠ v Bratislave (vo februári 1954) a po preradení G. Horáka do oddelenia pre spisovný jazyk ostal v dialektologickom oddelení len jeden interný pracovník (A. Habovštiak). Za takýchto okolností nebolo možné r. 1954 a 1955 pokračovať v koncipovaní máp pre *Atlas slovenských nárečí*.

Za r. 1954 a prvý polrok 1955 vykonali dialektológovia niekoľko ciest do terénu, pričom získali 320 strán nárečových textov pre ústavný archív, chotárne názvy z Oravy a vyplnili dotazníky v 6 obciach. R. 1955 vyšla knižná monografia G. Horáka *Nárečie Pohorelej*. A. Habovštiak pokračoval v práci na veľkej monografii o oravských nárečiach.

Oddelenie pre dejiny slovenčiny

Ani toto oddelenie nie je ešte náležite vybudované. R. 1954 a 1955 pracovala v ňom iba jedna interná sila (K. Habovštiaková). K. Habovštiaková vypracovala okrem recenzií a menších príspevkov jazykový rozbor pamiatky *Inventarium rerum arcis arvensis* z r. 1611, obsahujúcej mnoho slovenských výrazov, a jazykový rozbor *listov M. Hradského z trenčianskeho archívu* z r. 1614—19. Okrem toho vykonala 10-dňový výskum v teréne.

Externí spolupracovníci excerptori pokračovali v excerptovaní časopisov a iných vydaní najmä zo štúrovskeho a poštúrovskeho obdobia. Vyexcerptovali sa najmä rozličné ročníky Sokola, Orla, Nitry, Lípy, Slovenských pohľadov, Letopisu Matice slovenskej,

Pešťbudínskych vedomostí, Besiedky V. Paulinyho-Tótha, Sládkovičova Svätomartiniáda, Hattalova Krátka mluvnica a iné menšie spisy rozličných autorov. Za r. 1954 a prvý polrok 1955 sa excerpami získalo dovedna 197.746 listkov pre Slovenský historický slovník a 8.981 listkov z archívnych prameňov.

Iná činnosť ústavu

Okrem plnenia hlavných úloh v jednotlivých oddeleniach zrači sa vedecká činnosť pracovníkov ústavu v publikovaných prácach. Za r. 1954 vyšli príslušné ročníky troch ústavných časopisov: Jazykovedný časopis VIII (4 čísla), Slovenská reč XIX (12 čísel) a Slovenské odborné názvoslovie II (12 čísel). Rozhodnutím predsedníctva SAV bol počínajúc r. 1955 Jazykovedný časopis zlúčený so Slovenskou rečou, pričom bol zväčšený jej rozsah. Od r. 1955 vychádza Slovenská reč šesťkrát do roka v rozsahu 64 strán. Prináša štúdie a články z oblasti slovenského spisovného jazyka a jeho dejín, posudky a referáty o najdôležitejších jazykovedných publikáciách našich i cudzích a drobné príspevky o otázkach jazykovej správnosti. Hlavným redaktorom reorganizovaného časopisu sa stal externý spolupracovník ústavu doc. E. Jóna.

Slovenské odborné názvoslovie uverejňuje výsledky práce terminologických komisií, menšie štúdie o teoretických otázkach slovenskej odbornej terminológie a posudky odborných publikácií z jazykového, najmä terminologického hľadiska. Hlavným redaktorom časopisu je J. Horecký.

Pracovníci ÚSJ prispievajú aj do iných časopisov SAV (Naša veda, Jednotná škola, Slovenská literatúra a i.), ďalej do jazykovedných časopisov ČSAV (Slavia, Slovo a slovesnosť a i.), ako i do kultúrnych týždenníkov a iných časopisov.

R. 1955 pripravili interní pracovníci a externí spolupracovníci ústavu zborník prác z problematiky spisovnej slovenčiny. Na jar 1955 vyšla knižná monografia L. Dvonča *Rytmický zákon v spisovnej slovenčine*. Ten istý autor pripravil *Bibliografiu slovenskej jazykovedy za r. 1948—53*.

R. 1954 konali sa v ÚSJ okrem častých diskusií interných pracovníkov dve väčšie diskusie s účasťou externých spolupracovníkov: v marci diskusia o utváraní slovenského národného jazyka a v októbri diskusia o prejavoch ľudáctva a buržoázneho nacionalizmu v slovenskej jazykovede. V marci 1955 usporiadal ÚSJ v spolupráci s katedrami slovenského jazyka a za účasti českých jazykovedcov dvojdnú konferenciu o otázkach normy spisovného jazyka. Materiál z tejto konferencie vyšiel v 4. čísle XX. ročníka Slovenskej reči.

Niektorí pracovníci ústavu sa aktívne zúčastnili aj na celoštátnych konferenciách a pracovných poradách jazykovedcov, najmä na fonologickej konferencii, o porovnávacíj gramatike ruského jazyka (obe v Libliciaci v júni 1954), na pracovných poradoch o otázkach lexikografie, na pracovných poradoch terminológov (obe v Prahe v júni 1954), na konferencii o štylistike (v Libliciaci v novembri 1954), na dialektologickej konferencii (v Brne v novembri 1954) a i.

Významná bola účasť pracovníkov ústavu na tvorbe učebníc a učebných pomôcok, ktoré vyšli po vyjdení Pravidiel slovenského pravopisu v nových, prepracovaných vydaniach. Jeden z pracovníkov ústavu (doc. J. Ružička) je spoluautorom *Gramatiky slovenského jazyka*, ktorá vyšla r. 1955 v treťom vydaní.

Niektorí pracovníci ústavu sa venujú i pedagogickej činnosti a majú menšie alebo väčšie úväzky (2—4 hod. týždenne) na rozličných fakultách.

Ústav je v stálom styku s verejnosťou prostredníctvom jazykovej poradne, v ktorej pracovníci ústavu bezplatne odpovedajú na telefonické alebo písomné dotazy v otázkach jazykovej správnosti. Širokej verejnosti slúžia i rozhlasové päťminútovky, vedené G. Horákom.

Stále plodnejšie sa rozvíja spolupráca ÚSJ s Ústavom pre jazyk český ČSAV. Zo zahraničných inštitúcií mal ÚSJ najživší styk s Jazykovedným ústavom Maďarskej akadémie vied. Postupne sa nadväzujú styky aj s inými inštitúciami.

Štefan Peciar

AKADEMIK GÉZA BÁRCZI V BRATISLAVE

Dňa 23. júla 1955 zastavil sa univ. prof. akademik Géza Bárczi, hosť ČSAV, na spia-točnej ceste z Prahy do Budapešti v Bratislave, aby nadviazal styk s Ústavom sloven-ského jazyka. Privítal ho riaditeľ ÚSJ dr. Štefan Peciar a obaja si vymenili svoje skú-senosti najmä ako hlavní redaktori slovníkov. 25. júla prišiel akademik G. Bárczi aj na pracovisko ÚSJ. Najprv si so záujmom prezrel archívny materiál jednotlivých oddelení, potom s väčšou skupinou vedeckých pracovníkov diskutoval o rozličných otázkach ma-ďarskej a slovenskej jazykovedy, najmä o prácach na gramatikách a slovníkoch obi-dvoch jazykov. Do ÚSJ SAV prišiel pozdraviť akademika Bárcziho za Univerzitu Ko-menského asistent dr. František Sima, ktorý rozviedol diskusiu o zaujímavom stave nárečí v okolí Nitry, kde žijú vedľa seba nárečia slovenské a maďarské. Akademik Bárczi odcestoval do Budapešti dňa 26. júla 1955 a odnášal si mnohé slovenské jazyko-vedné publikácie, ktorými ho ÚSJ SAV obdaroval.

Matilda Hayeková

ROZLIČNOSTI

Helsinki — gen. pl. Helsínk, či Helsiniek? — Meno *Helsinki* sa vyskytovalo v našej dennej tlači vo väčšej miere v dňoch, keď sa v Helsinkách konalo Svetové mierové zhromaždenie. Zistili sme pritom, že tu bola nejednotnosť pri používaní gen. pl. tohto slova. Používal sa jednak tvar *Helsínk*, jednak tvar „Helsiniek“. Celkový pomer vý-skytu oboch tvarov ukazuje skôr na prevahu tvaru „Helsiniek“. Treba zistiť, ktorý z týchto tvarov je správny.

Podľa Pravidiel slovenského pravopisu je správny tvar *Helsínk* (str. 174). Z tohto hľadiska mali by sme označiť tvar „Helsiniek“ za nesprávny a žiadať iba používanie tvaru *Helsínk*, ktorý je práve Pravidlami uzákonený. No už samotný fakt, že tvar „Helsiniek“ sa vyskytoval vo väčšej miere než tvar *Helsínk*, núti nás zamyslieť sa nad otázkou tvorenia tvaru gen. pl. od slova *Helsinki*.

Pre posúdenie jedného aj druhého tvaru treba vyjsť z tvorenia gen. pl. ženských pod-statných mien vzoru žena. Podstatné meno *Helsinki*, ktoré sa u nás pôvodne používalo ako nesklonné slovo stredného rodu, začalo sa časom skloňovať ako podstatné meno ženského rodu podľa vzoru žena. Teda koncové *-i* sa tu hodnotí ako pádová prípona nom. plur. (Pretože sa toto meno prehodnotilo na meno ženského rodu a riadne sa skloňuje podľa vzoru žena, bolo by správne písať ho s koncovým *-y*, teda „Hel-sinky“, ale ide o zemepisné meno, preto rešpektujeme pôvodný pravopis.)

V slove *Helsinki* je kmeň slova zakončený na skupinu spoluhlások *nk*, ktorá v spi-sovnej slovenčine môže stáť na konci slova, napr. *tank*, *bank* a pod. Ďalej je tu dôle-žitá okolnosť, že skupina spoluhlások *nk* nie je rozdelená slovotvorným švíkom medzi koreň a odvodzovaciu príponu. Podľa práve vymenovaných znakov pre tvorenie gen. pl. od slova *Helsinki* zrejme platí poučka o tvorení gen. pl. bez koncovky s dĺžením poslednej kmeňovej slabiky (porov. na str. 69), ako je napr. *sila* — *síl*, *malta* — *mált*, *špalba* — *špált*, *banka* — *bánk* atď. Podobne je *Helsinki* — *Helsínk*.

Gen. pl. bez pádovej prípony s vkladnou hláskou sa tvorí vtedy, keď je vnútri spo-luhláskovej skupiny hranica medzi koreňom a odvodzovacou príponou, napr. *lepen-ka* — *lepeniek*, *duťin-ka* — *duťiniek*, *zmen-ka* — *zmeniek*, *spon-ka* — *sponiek*, *hodin-ky* — *hodiniek*, *radován-ky* — *radovánok*, *myšlien-ka* — *myšlienok*, *hádán-ka* — *hádaniek* a pod. (Poučku uvádzajú Pravidlá na tejže strane — str. 69.) Gen. pl. s vkladnou hláskou tvorí však aj mnohé substantíva, pri ktorých len zdanlivo dochádza k dekompozícii kmeňa na „koreň“ slova a na „príponu“ (pozri moju štúdiu Forma gen. pl. feminín a

neutier v spisovnej slovenčine, Slovo a tvar IV, 1950, 101). Tak sa tvorí gen. pl. s vkladnou hláskou pri slove *selanka*: *selaniek*. Podobne sa tvorí *pralinka* — *pralíniek* (sotva sa tu dnes uvedomuje odvodzovanie od mena Pralin), *sardínka* — *sardíniek*, *pinka* — *piníek*, *tyčinka* — *tyčíníek*, *hánka* — *hánok*, *šunka* — *šuníek*, *linka* — *liníek* (tu je tiež pochybné vedomie morfológického šviku medzi *n* a *k*). Tieto príklady dostatočne ukazujú, že pri podstatných menách so spoluhláskovou skupinou *nk* na konci je tvorenie bez pádovej prípony a bez vkladnej hlásky so zdĺžením poslednej kmeňovej slabiky skôr ojedinelým než pravidelným zjavom. Naopak, zreteľne sa ukazuje, že pri týchto slovách prevláda tvorenie gen. pl. s vkladnou hláskou bez pádovej prípony. Preto nás neprekvapuje, že sa pri tvare gen. pl. *Helsínk* vyskytuje aj tvar „*Helsíníek*“, ba že tento tvar sa vyskytuje častejšie než tvar *Helsínk*.

I keď by sa podľa týchto pozorovaní mohlo zdať, že treba uprednostniť tvar „*Helsíníek*“, predsa v tomto cudzom slove a zemepisnom mene treba zachovať pôvodnú podobu v nominative a genitive tvoríť iba predĺžením *-i-*, nie vkladáním dvojhlásky.

Treba teda používať miestne meno *Helsínki*, v gen. *Helsínk*, ako je ustálené v slovníku Pravidiel slovenského pravopisu.

Ladislav Dvonč

Deka, str. neskl.? — Pravidlá slovenského pravopisu na str. 147 uvádzajú slovo *deka* ako nesklonné (vo význame jednotky váhy; slovo *deka* z hovorovej reči známe vo význame „*prikrývka*“ je, pravda, sklonné — Pravidlá ho neuvádzajú). Kto však pozoruje živú hovorenú reč, ľahko pობадá, že slovo *deka* označujúce váhu sa skloňuje. V obchodoch denne môžeme počuť takéto vety: Prosím si *tridsať dekov* šunkovej salámy, *dvadsať dekov* ľadoviek a podobne. Slovo *deka* má teda v gen. plur. pádovú príponu *-ov* podľa podstatných mien mužského rodu. Zdá sa však, že v ostatných pádoch sa skloňuje podľa vzoru mesto, že je teda podstatným menom stredného rodu (ako sa to uvádza aj pri nesklonnej forme): *deko*, *deka*, (*o*) *deku*, *dekom*, plur. *dekám*, *dekách*, *dekami*. Trochu nepochopiteľné zdá sa tu používanie gen. plur. na *-ov*. Tvar bez pádovej prípony, teda *dek*, by sa cítil asi nevýrazný. Azda tu pôsobila aj možnosť zámeny s gen. plur. od slova ženského rodu *deka*. Ukazuje sa, že nesklonné slovo *deka* sa začína prispôsobovať deklináčnemu systému slovenčiny, začína sa skloňovať. Potvrdzuje sa tým už dávno známy poznatok, že slovenčina cudzie slová pociťuje ako neorganické prvky, ak sú nesklonné, a kde je to len možné, vyhýba sa im.

V tejto súvislosti možno ešte poukázať na skloňovanie slova *kilo*. Gen. plur. tohto slova je podľa platných Pravidiel *kíl*. V hovorovej reči, v konverzačnom štýle vyskytuje sa však — podobne ako pri substantíve *deko* — gen. plur. s pádovou príponou podst. mien mužského rodu *kilov*: prosím si *päť kilov* hovädzieho. Pravdepodobne ide tu o analógiu s nejakým podst. menom mužského rodu.

I keď si predbežne prameň a príčinu spomenutých tvarov gen. pl. nevieme uspokojivo vysvetliť, odzrkadľuje sa aj tu živá tendencia v našom jazyku: obmedzovať počet nesklonných slov, ktoré vždy robia Slovákov ťažkosť.

Ladislav Dvonč

K významu príslovky naskutku. — Slovo *naskutku* má v ľudovej reči a podľa nej i v našej krásnej literatúre zväčša význam prísloviek *hneď*, *ihneď*, hovorového *razom* a príslovkového spojenia *už aj*. Ale kde-tu (i keď celkom zriedka) nájdeme príslovku *naskutku* aj tam, kde by mali stáť príslovky *naozaj*, *vskutku*, *skutočne*. Tento druhý význam príslovky *naskutku* nepokladáme v spisovnej slovenčine za správny.

Uvedieme si niekoľko príkladov na správne použitie príslovky *naskutku* z našej krásnej literatúry: ... *rozkaz je Ondráša n a s k u t k u p o c h o v a ť* ... (Kukučín) — ... *n a s k u t k u t u o d p r o s í ť z a v ť e t k o , č o s i p o t á r a l !* — *V y z v a l a h o , a b y n a s k u t k u o p u s t i l d o m .* (Jégé) — *A n a s k u t k u p o z b i e r a l s a , a b y d o n i e s o l d á k u k n í ť k u .* — *N a v ý k r i k m a t k i n V i e r o č k a t r h l a s a a n a s k u t k u p o b r a l a p r e č .* (Timrava) — ... *n a s k u t k u s i ľ a h n e š d o p o s t e l e a d á m t i s t u d e n é o b k l a d y n a h l a v u !* (Stodola) —

Practe sa naskutku k diablom! (Švantner) — Tak ho mala rada a tak ho tutovala, že by bola muža naskutku zahlušila, keby mu bol prikázal brať kosu. — Nepál ma, lebo ťa naskutku rozdrapím... — Byť s Mikulom sám, (rozumej: „Keby bol býval s Mikulom sám“...) naskutku ho trepne. (Hečko) — „Prisahám, pán predseda!“ a naskutku zdvihol dva prsty. (Lazarová)

Uvedené príklady veľmi výrazne ukazujú náležitý význam príslovky *naskutku*. Vyjadruje sa ňou skutočnosť, že dej slovesa, ktorý je ňou bližšie určený (časovo), vykonáva sa (má sa vykonať, by sa vykonal) bez otáľania: hneď, ihneď, už aj, „razom“. Tento význam príslovky *naskutku* vyniká najmä v priamej reči, ktorá vyjadruje dôrazný rozkaz alebo hrozbu. V ľudovej reči sa príslovka *naskutku* používa najmä v takých vetách.

Pretože príslovka *naskutku* je svojou vonkajšou podobou veľmi blízka príslovke *vskutku*, kde-tu sa s ňou nesprávne zamieňa. — Ak by sme aj tento druhý význam uznali za správny, mala by príslovka *naskutku* dva pomerne vzdialené významy: 1. *ihneď* (už aj, „razom“) a 2. *naozaj* (vskutku, skutočne), čo nie je v súlade s jej platnosťou v ľudovej reči.

K štylistickému zaradeniu príslovky *naskutku* treba v krátkosti povedať toto: je to citovo priznakové (expresívne) slovo. Podľa toho, ako sa používa v ľudovej reči, hodnotíme ho aj v našej krásnej literatúre. Pokladáme ho za expresívny významový ekvivalent prísloviek *ihneď*, „razom“ a príslovkového spojenia už aj. Na toto treba pri jeho používaní pamätať. Príslovku *naskutku* nemožno teda použiť všade ako rovnocennú s uvedenými príslovkami (ktoré sú citovo neutrálne).

Príslovka *naskutku* sa nemá používať vo význame „vskutku, skutočne, naozaj“. V takomto nenáležitom význame používajú príslovku *naskutku* zväčša Slováci, ktorí ju nemajú v rodnom nárečí a osvojili si ju v nenáležitom význame. Veľa ráz však nachádzame slovo *naskutku* v krásnej literatúre tam, kde má podľa súvislosti stáť slovo citovo neutrálne. Príslovku *naskutku* so správnym významom „ihneď, hneď“ možno použiť v krásnej literatúre tam, kde sa žiada slovo expresívne.

Gejza Horák

Vy dostať (sa)? — Zistili sme, že niektorí naši spisovatelia používajú sloveso *vy dostať (sa)*, ktoré znie v spisovnej slovenčine pomerne nezvyčajne. Nevybadali sme doteraz dost' zreteľný rozdiel slovesa *vy dostať (sa)* oproti slovesu *dostať (sa)*, od ktorého je odvodené.

Niekoľko príkladov: *Rujankám očerveneli nosy a opuchli oči z hojnej vlahy, ktorú napodiv šikovne vy dostali zo seba. (Zguriška) — Potom na závodnej rade chcem z neho vy dostať, prečo sa spustil... — Sprvu ťažko vy dostával zo seba slovo za slovom, ale potom to išlo hladšie, hladko. (Tatarka) — Lámem si hlavu, neviem sa vy dostať z ťažkého problému. (Ponická)*

Sloveso *vy dostať (sa)* obľúbil si vo väčšej miere náš popredný spisovateľ Hečko: *Učiteľ mi odkazuje, že si s ním nevie rady, že nevládze z neho vy dostať slovo. — Nik živý by sa z nich (z rúk) nevy dostal, keby nechcel — Starú mať nemožno z práčne vy dostať von. — A ak chceš odo mňa dobrú radu, potom sa hľad z neho nejako a čím prv vy dostať... Vy dostal si sa nado mňa, Jurko. — Raž o Vsechsvätých vy dostane sa nad hrudy... — Grajciar pochopí, že bratanec sa dostal do závozu, z ktorého sa tak chytró nevy dostane. — Traktory by sa na ne (vysoké a neprístupné zeme) nevy dostali. — ...kto z nás by sa bol z Mrzáčky vy dostal živý. — ...Hanka sa pomaly vy dostáva z trápenia.*

Ako vidieť z dokladov, sloveso *vy dostať (sa)* používajú uvedení spisovatelia vtedy, ak sa má vyjadriť nezvyčajná námaha, spojená s významom slovesa *dostať (sa)*, alebo dlhšie trvanie deja. — Pretože už samotné sloveso *dostať (sa)*, spojené s príslušným predložkovým pádom, zreteľne naznačuje pohyb (činnosť) z niečoho von, predpona *vy-* v slovese *vy dostať (sa)* pokladá sa za zbytočnú. Domnievame sa, že by v da-

ktorých prípadoch bolo príliehavejšie použiť iné sloveso, v ktorom je predpona *vy-* náležitá, alebo vyjadriť príslušný obsah opisom; napokon v daktorých prípadoch by stačilo sloveso *dostať (sa)*. Napríklad: *Učiteľ mi odkazuje, že si s ním nevie rady, že nevládze z neho vy dostať slovo* by bolo možno vyjadriť takto: *... nevládze z neho nijakým činom dostať (vytiahnuť) slovo*. Vo vete *Starú mať nemožno z práce vy dostať von* by bolo možno sloveso *vydostať* opísať a veta by potom znela povedzme takto: *Starú mať nemožno za živý svet z práce dostať*.

Nechceme zatiaľ zaujať jednoznačné stanovisko k slovesu *vydostať (sa)* a boli by sme radi, keby k jeho vhodnosti (potrebnosti) zaujali stanovisko aj naši čitatelia.

Gejza Horák

Olovrant — svačina — nešpor. — Jedlo medzi obedom a večerou voláme obyčajne *olovrant*. Toto slovo nie je známe vo všetkých slovenských nárečiach. Používajú sa najrozličnejšie názvy. Tak napr. na okolí Skalice, Senice a Malaciek je známe slovo *svačina*. V obciach okolo Trnavy a na južnej časti západného Slovenska sa vo význame olovrant používa slovo *nešpor*. V blízkosti Modrého Kameňa a Lučenca sa namiesto olovrantu hovorí o *havránke*. V Gemeri je známy *olovrant*, *ovrant*, *lovrant*, *ontráf* i *ontref*. V blízkosti miest Sóbance, Michalovce a Veľké Kapušany používa sa zdobnený tvar *lovranok* i *olovranok*. Na väčšej časti západného, celého stredného a východného Slovenska je rozšírený tvar *olovrant* alebo *olevrant*.

Zo všetkých týchto názvov do spisovného jazyka preniklo iba slovo *olovrant*. Iba na toto slovo máme doklady u našich spisovateľov. Vo význame *jesť, zajedať si niečo* v čase medzi obedom a večerou používa sa slovo *olovrant* aj v našej literatúre. Tak napr. istá postava v tvorbe Dominika Tatarku konštatuje, že *na olovrant bol namiesto slaniny ovsený posúch*. Aj Timrava používa slovo *olovrant*, napr. v takejto situácii: *Tým chlapom, čo robia včelín, musím spraviť nejaký olovrant, aby si zajedli, lebo večera bude neskoro*. Peter Jilemnický v románe *Kronika* píše, že jeden z robotníkov otvoril si kapsu s *olovrantom* a dal sa do jedenia. U Kukučina nachádzame aj sloveso odvodené od slova *olovrant* v takomto význame: *Už je päť hodín a chlapi sa ešte nevrátili... Hádám olovrantujú*.

Slovenskí spisovatelia slová *nešpor* a *svačina* vo význame *olovrant* nepoužívajú, preto slovo *olovrant* treba pokladať za celonárodný a spisovný výraz, i keď ide o slovo cudzieho pôvodu (z nem. Halber-abend).

Slová ako *olevrant*, *ovrant*, *lovrant*, *ontráf*, *ontref*, *lovranka*, *olovránka*, *havránka* sú varianty, ktoré vznikli zo slova *olovrant*. Sú to však tvary nárečové. Za nárečové slová pokladáme aj výrazy *nešpor*, *nešpory* a *svačina*, lebo sa vyskytujú len na malej vymedzenej oblasti. Do spisovného jazyka tieto výrazy neprenikli a ani nie sú preň potrebné. Správny a spisovný výraz pre jedenie v čase medzi obedom a večerou je výraz *olovrant*.

Anton Habovštiak

Preháňky — prehánky? — V meteorológii je potrebné slovo *prehánky*, ktoré niektorí ľudia vyslovujú s mäkkým *-ň-* ako „prehánky“. Takúto výslovnosť treba pokladať za chybnú.

V slovenčine sa totiž každé *ň* pred spoluhláskou *k* (a niektorými inými spoluhláskami) mení vo výslovnosti na zadné (velárne) *n*, ktoré sa foneticky označuje ako *ŋ*. Na takéto *ŋ*, písané ako *n*, sa zmenilo *ň* napr. pri odvodzovaní slov v prípadoch: *laň* — *lanka*, *saňa* — *sánka*, *pečeň* — *pečenka*, *studňa* — *studienka*, *sukňa* — *sukienka*, *pieseň* — *piesenka*, *huňa* — *hunka*, *dyňa* — *dynka*, *baňa* — *banka*. Táto zmena nastáva aj vtedy, keď príponou *-ka* odvodzujeme podstatné mená zo slovies, napr. *mieniť* (vy-slov mieňiť) — *mienka*, *podmieniť* — *podmienka*. Podobne aj spoluhlásky *d*, *t* pred spoluhláskou *k* tvrdnú na *d*, *t* (okrem dvoch troch výnimiek), napr. *čelaď* — *čeliadka*, *prípoved* — *prípovedka*, *žrd* — *žrádka*, *pečať* — *pečiatka*, *pamäť* — *pamiatka*,

smieť — smietka, niť — nitka, smrť — smrtka, časť — čiastka; čistiť — čistka, prepustiť — priepustka, pohnúť — pohnútka.

Uvedené doklady jasne ukazujú, že slovo *prehánky* je zákonite utvorené zo slovesa *preháňať*. Treba ho vyslovovať ako *prehánki* (so zadným *ŋ*), nie „*prehánki*“ (s predným *n*) ani „*preháňki*“.

Ján Oravec

Metonymia — metonýmia? — V druhom prepracovanom a rozšírenom vydaní Slovenskej gramatiky od E. Paulinyho, J. Ružičku a J. Štolca nájdeme na str. 114 pod názvom „Metonýmia a synekdocha“ dva razy substantívum „metonýmia“. Podobne sa s dĺžkou na *-ý-* uvádza aj v obsahovej časti na konci knihy. Ako vidieť, nejde tu o tlačovú chybu. Pravidlá slovenského pravopisu majú však na str. 228 tvar *metonymia* (s krátkym *-y-*).

Metonymia je slovo gréckeho pôvodu. Znamená „poetický slovný zvrat, tróp, založený na zámene príbuzných predstáv a pojmov (napr. „les spieva“ namiesto „v lese spievajú vtáci“, alebo „čítať Hviezdoslava“ miesto „čítať Hviezdoslavove diela“), ako to uvádza *Slovník cudzích slov*, Bratislava 1953, str. 661.

Keď sa pozrieme na koncovku substantíva *metonymia*, vidíme, že je podobná, ako v slovách *agónia*, *biológia*, *ortopédia* a i. Cudzie podst. mená žen. rodu na *-ia*, podst. mená rodu stredného na *-ium* a podst. mená mužského rodu na *-ius* majú poslednú korennú slabiku dlhú, ak je pred koncovým *-ia*, *-ium*, *-ius* jedna znelá (párová alebo nepárová) spoluhláska. Pravidlá však na str. 42 uvádzajú ako výnimku grécke slová, zakončené na *-gamia* a *-nymia* (*bigamia*, *polygamia*, *metonymia* a *homonymia* a i.).

Správny je teda tvar *metonymia*, adj. *metonymický*, adv. *metonymicky*.

Ferdinand Vokál

Rok, gen. sing. roka/roku. — O slove *rok* sa v našich gramatikách bežne pripomína, že má v gen. sing. tvary *roka* a *roku* bez rozdielu významu (napr. Eugen Pauliny — Jozef Štolc — Jozef Ružička, Slovenská gramatika, tretie, prepracované a rozšírené vydanie, Martin 1955, str. 159, § 215). Toto určenie je správne, treba ho však doplniť zistením, že oba tvary sa nepoužívajú úplne ľubovoľne.

Tvar *roka* sa používa vo výrazoch *z roka na rok*, *vyše roka*, *od roka do roka*, *od roka k roku*, *do roka*. Vo výraze *do roka* musí ísť o význam „v jednom roku“, resp. „ešte pred uplynutím jedného roku“. Napr.: *Z roka na rok stúpa počet listov, ktoré prichádzajú do redakcie Pravdy.* (Pravda XXXV, 1954, 136, 5 d) — *Z roka na rok, ba zo dňa na deň je Sovietsky sväz mocnejší.* (Kultúrny život VIII, 1953, 45, 1) — *A tá by mala ísť moja dcéra a žiť tam celý život a čakať z roka na rok, kým sa jej raz vráti domov jej milý drotár.* (Karol Tomaščík, Džarkovia, 1953, 202) — *Len z neho tryská všetka sila, čo obraz vlasti z roka na rok mení.* (Pavel Bunčák, Pierkom holubice, 1954, 45) — *Nedostala už vyše roka kartu.* (M. Gerlach, Krv z jeho krvi, 1947, 8) — *Už je vyše roka doma.* (Peter Karvaš, Ľudia z našej ulice, 1951, 15) — *On má tieto veci v živej pamäti od roka do roka.* (Margita Figuliová, Desať dní, Slov. pohľady LIV, 1938, 94) — *V týchto časoch, pravda, od roka k roku — pustne.* (Pravda 1947, 153, 1) — *Dedina je 86 novorodeniat, z ktorých 50% zomiera do roka prirodzenou i neprirodzenou smrťou.* (Peter Jilemnický, Víťazný pád, 1929, 7) — *Veď toľko lásky bolo treba do roka dvakrát merať púť.* (Štefan Žáry, Cesta, 1952, 25) — *Robí otroka — zo dňa na deň a od roka do roka* (František Hečko, Vystaňovalci, 1954, 15). — *K tomu novoročné, dva razy do roka jarmočné.* (J. G. Tajovský, I. zväzok diela, 1953, 62) — *Lebo len raz do roka možno vidieť, ako sa voda dvihne a ako mohutné tabule ľadu plávajú dolu rozpenenou riekou.* (Mária Jančová, Rozprávky starej matere, 1953, 16)

Tvar *roka* sa používa aj po zlomkových číslach *pol*, *štvrt*, *pol druhá*, *pol druhého*. Napr.: ... *ktorého pani zámku už po l roka oplakáva.* (Ivan Javor, O vtáčkoch le-

táčkoch, 1933, 23) — *Nie je tomu ani štvrt' roka.* (Jégé, Adam Šangala, 27) — *Kto ju reže už vyše štvrt' roka.* (Gejza Vámoš, Odlomená haluz, Praha 1936, 26) — *Splnila sa jeho predtucha — na dšok pol druhého roka musel vydržať v Bosne.* (J. G. Tajovský, I. zväzok diela, Bratislava 1953, 87)

Tvar roka býva ďalej po podstatných menách časového trvania, ako sú *doba, obdobie*. Napr.: *Život sa nedá spútať ani len na dobu roka.* (Verejné právo III, 1) — *Chcem vám povedať o tom, akým spôsobom si uľahčujeme poznávanie rastlín v ktoromkoľvek, hoci v zimnom období roka* (Rady mladým mičurincom, zborník, 1953, 9).

V iných prípadoch sa používa tvar roku. Napr.: ... *aby sa obec aj dodatočne počas roku uznášala o nových výdavkoch.* (Verejné právo III, 2) — *Zásobovacia správa neprišla sa preto priemeru cien pred roku 1942.* (Budovateľ V, 42, 2) — *Tento pomer sa do roku 1890 upevnil.* (Svetoň, Slováci v Maďarsku, 115) — *Weiss-Kubinčan, akad. maliar, zomrel pravdepodobne v Mauthausene začiatkom roku 1945.* (Slov. pohľady LXII, 1946, 233) — *Začiatkom roku 1918, po krachu Kaledinovho dobrodružstva, zmizla táto záhadná vláda.* (Stalin, Spisy 4, 1952, 102) — *Gazda má na konci roku veľký ošoh.* (Ivan Stodola, Náš pán minister, 1927, 5) — *Potom otvárajú dvere pred nami, lebo sa už približuje koniec roku, tvrdo nás čakajú.* (Timrava, Spisy VII, 1949, 175) — *V pôvodných návrhoch figuroval priemer cien z roku 1940—42.* (Budovateľ V, čís. 42, str. 1) — *Členstvo nadobúda sa od 1. januára bežného roku.* (Lovec XVII, 11, 24) — *Premáčacia lehota počína bežať od uplynutia správneho roku.* (Chudera—Pullman—Schréter, Kolkové a poplatkové predpisy, 1935, 309) — *Medzitým vinohrady poľahli, sedliakovi zostáva nádej do budúceho roku.* (Kukučín XV, 7) — *„Toho roku sme ani nemali leta.“* (Kukučín IX, 1923, 103) — *Nuž Matica slovenská nemusí sa hanbiť za prácu, ktorú na vydavateľskom poli vykonala tohto roku.* (Slovensko IX, 12, 301) — *Také dačo sa mi tohto roku ešte nestalo.* (Ludo Bešeňovský, Biele dni, Turčiansky Svätý Martin 1942, 105) — *Tohto roku je však naša radosť omnoho väčšia.* (Slovensko IX, 10, 249) — *Roku 1560 získali Révayovci novú domácu na Blatnicu.* (Šikura, Miestopisné dejiny Turca, 1944, 13) — *Roku 590 zajali Gréci v Trácii troch mužov, nesúcich miesto zbroje hudobné nástroje.* (Dejiny slov. hudby, 1943, 23) — *Prvá fáza tohto výskumu trvala do konca akademického roku 1930/31.* (Jazykovedný zborník I—II, 1946—1948, 262)

Ladislav Dvonč

Skloňovanie cudzích krstných mien na -o. — V dennej tlači, v rozhlase, ako aj vo verejných ústnych prejavoch sa stretáme s chybným používaním tvarov cudzích osobných (krstných) mien zakončených na -o.

Veľmi často zisťujeme, že sa takéto osobné (krstné) mená čiastočne, alebo vôbec nesklonujú, napr. *prejav Valko Červenkov, list Valko Červenkovovi, pri Valko Červenkovovi, s Valko Červenkovom*. Ba ako nesklonné používajú sa dokonca aj krstné mená, ktoré sú u nás celkom bežné, napr. *Oto*. V našej tlači sme neraz čítali takéto spojenia: *Pozdravný telegram Otto Grotewohlovi, s Otto Grotewohlom*. V slovenčine sa osobné (krstné) mená na -o musia skloňovať, lebo je to bežný typ mien. V úradnom znení sa síce nie veľa mien končí na -o, ale v hovorenej reči, najmä dôvernej, sa od každého mužského osobného (krstného) mena vytvorila domácka podoba na -o, napríklad: *Fero, Jožo, Paľo, Ďuro, Rudo* atď. Všetky tieto osobné (krstné) mená sa skloňujú podľa typu *strýko, dedo*. Tomuto veľmi živému a produktívnemu typu sa prispôbujú aj prevzaté alebo cudzie osobné (krstné) mená zakončené na -o, napr. *Quido, Quida, Quidovi, s Quidom*. Tak aj osobné mená *Valko, Otto* (naše úradné znenie s jedným t) sa skloňujú: *od Valka Červenkov, Ottovi Grotewohlovi, s Valkom Červenkovom, s Ottom Grotewohlom*.

Ján Oravec

Nina Otkalenko — Nina Otkalenková? — Priezvisko tejto sovietskej športovkyne vyskytovalo sa v našich novinách v takýchto a podobných súvislostiach: *K slovu sa prihlásila sovietska rekordérka Nina Otkalenko. Prejav Niny Otkalenko prinášame celý.* V prvom prípade zisťujeme, že sa tu nepoužíva náležitá ženská podoba priezviska *Otkalenko*, v druhom prípade, že sa toto priezvisko neskloňuje. Takýto spôsob je v slovenčine neústrojný.

Typ priezvisk na *-o* je v slovenčine celkom bežný, napr. *Botto, Krasko, Krno, Stacho, Domko*. Všetky sa skloňujú. Ženské podoby týchto priezvisk znejú: *Bottová, Krasková, Krnová, Stachová, Domková*. Podľa týchto domácich vzorov skloňujú sa aj ruské a ukrajinské priezviská zakončené na *-enko, -o*, napr. *Ševčenko — Ševčenka, Gromyko — Gromyka*. (Pozri Pravidlá slov. pravopisu str. 63). Tak isto sa tvorí od uvedených ruských a ukrajinských priezvisk aj ich ženská podoba: *Ševčenková, Gromyková*. Teda aj priezvisko sovietskej športovkyne u nás znie správne *Nina Otkalenková* a skloňuje sa, napr. *od Niny Otkalenkovej, Nine Otkalenkovej*.

Ján Oravec

Zostavila M. Hayeková

a spojka: spracovanie v slovníku 38—39; spojka, častica, citoslovce 341, 342
aby častica: v hlavnej vete oznamovacej 300, rozkazovacej, želacej 301 — spojka vo vete: cieľovej 290—292, podmietovej 300, podmienkovej 294, predmetovej 294—298, prívlastkovej 298—300
abyže častica 301
 adjektívum: adj. zloženiny 202; poradie adj. prívlastkov 185; zánik adjektív na *-tý* 222; *pozri aj* prídavné mená
ako homonymum 339
 akút: striednice v stred. slov. 134
 akuzatív: pri slovese *zidať* (si) 344
aký: zámeno s ukazovacím významom 49—50, 51, 53
 alternácia: nedostatok alternácie predkoncovkovej spoľuhlásky pri adj. 140
 anakolút 333
 analógia: v syntaktických konštrukciách 360
anjelik 46
 antonymá: pomôcka diferencovania významov slov 27; u Jilemnického 89
 aorist: v slov. neživý 143
 archaizmy: 47; ich štylistická hodnota 62; odlišné od zastaralých slov 62
 asibilácia *t*, *đ* v Žilinskej knihe 56
 asimilácia: *e k i* v záp. a vých. slov. 138; predložky *s* a predpony *s-* na *z* 139
 atrakcia 333
ä staroslovenské 138

Bajza, J. I.: jazyk a pravepis 130—133, 176—179
bakaný 44
bambuch 329
betár 329
 biblicizmy 44
 bolkanie 203—204, 221
breživý 213
byľka, *byľku* 125
cajg/cajch 48
ceruza — *ceruzka* 28, 46
cisterna 58
 citoslovce: gramatické zariadenie 30, 39, 40; c. výzovové 52; zvukomalebné vo funkcii prísudku 52; *a* 341, 342; v slovníku 343
crkať, *crknúť* 302—303
cucu 44
 cudzie slová: skloňovanie krstných mien na *-o* 385; nadmerné používanie 72
cúg 48
cukrárstvo 28
cvrkať — *cvrknúť* 302—303
 „čabajský“ — *čabiansky* 128
čačaný 44
 časové kategórie: štylistické využitie u Jilemnického 94
 častica 39; *a* 341, 342; *aby* 300, 301; *abyže* 301; citová 146, 156; odkazovacia 98; nesamostatná *-že* 93; využitie u Jilemnického 92
čechravý 49
čelo (hudobný nástroj) 42; homonymum 337
čembalo 42
čeperiť — *rozčeperiť* 331
 čeština: spisovná vo vzťahu k nárečiam 232—235; zisťovanie a kodifikácia jej normy 251, 252; demokra-

tizačné tendencie v nej 234; vplyv na slov. a naopak 239—240
či zámeno s ukazovacím významom 53
 čiarka: pri vyučovaní slovenčiny 277; v príslovkových určeníach 191
čim — *tým* 39
 činiteľské mená: tvorenie na *-teľ* 357—359; skloňovanie 351—358
činovník 47
čipčať 46
čiris 48
 číslovky: vývoj v slov. 142
čistiť homonymum 338
čistka 12
čitkať 331
čo: častica 39; zámeno 53; homonymum 338
čokoládovka 41
čurčať 46
čuriť — *čurkom* 331
čvirikať 46
čvrkať — *čvrknúť* 302—303
darovateľ — *darca* — *darujúci* 358
 datív pri zámenách: etický 147, 148; prívlastňovací 148; prospechu 147, 148; zreteľový 147
 defektíva: vo frazeológii 35
deka: skloňovanie 381
 diminutiva: u Jilemnického 90, 91; u Kl. Gottwalda 84; spracovanie v slovníku 22
deň 33
desiatáci 53—54
defurence 47
deviataci 53—54
 dialektizmy: prenikanie do spis. jazyka 62; vzťah

Kurzívou sú vysádzané slová alebo časti slov, ktoré sa rozoberajú z hľadiska gramatického, pravopisného, významového alebo štylistického. Vo väčších heslách je kurzívou naznačené vnútorné členenie hesla. Nesprávne tvary sú v úvodzovkách. Zoznam použitých skratiek je na konci indexu.

k spis. jazyku 224—236;
pozri aj heslo nárečie
 dialektológia: v Čechách 120
 dialekty: kmeňové, teritoriálne 226; vplyv na vývin spis. jaz. 208; *pozri aj heslo nárečie*
 dialóg: v Jančovej Rozprávkach starej matere 102, 104, 106; u Jilemnického 89
 diferenciácia: významová ako prejav progresívneho vývoja 202; štýlová v tvarosloví 202
 diftongizácia: v slov. nárečiach *ô>uo* 157; vo vývoji češtiny 138
 diskusia: výslovnosť 188—189
do videnia, do počutia 249
 dobre homonymum 339
dobré — dobro: historický vývoj 141
dopravný zamestnanec — dopravák 10, 40
 dopyt 12
dospievať homonymum 337
„drôťová kefa“ — drôtená kefa 59
 duál: zánik v slov. 139, 257, 263; výskyt v Žilinskej knihe 57
duchna 48
dušička 46
 dvojtvary: hláskoslovné, gramatické, lexikálne ako súčasť spis. normy 212; vo vývine jazyka 257; ich kodifikácia 261; morfológické v spis. slov. 214; 263
dvoma 263
dvomi 257, 263
 epentéza v slov. 139
 europeizmy grécko-latinské v slov. 364
 excerpčia: pravopisných javov 252; jej význam pri zisťovaní normy 252, 262
 exemplifikácia: jej spracovanie vo Veľkom rusko-českom slovníku 60
 expresíva 45, 46
facnúť 46
fazuľa 114
fešák 41
fidlikať — fidlikovať 303
fizola — fazuľa 114
Flemingov roztok — fleming 11
 fonéma: *l, ä* v spis. slov. 260;

funkčná zataženost *l* 214
 fonológia: fonologická sústava a výslovnostné zákonitosti 256; využitie jej metódy v nár. monografii 288;
„fotiť“ — fotografovať 26
francúzsky kľúč — francúz 11
 frazeológia: nerozložiteľnosť fráz z hľadiska významu 16; frazeologická jednotka a jej spracovanie v slovníku 41, 60; pojem frazeologického celku a zrasteniny podľa Vinogradova 184; frazeológia pri vyučovaní cudzích jazykov 181—182; vo Veľkom rusko-českom slovníku 61
frizúra 41
front 41
fučka 48
fuknúť 46
fuky 41, 48
fušer 41
 futúrum: vyjadrené prez. dok. slovies 143
g>h v slovenčine 136
gajdy 22
gamba 26
garantovať 26
gaštan — gaštanový 28
gazdiná 256
gegyňa 26
 genitív: záporový ako archaický 244; pri slovese *vyžiadať (si), vyžadovať (si)* 347—348
gigant 18
gmina 330
 gramatika: jej predmet 206; jej význam pre novinára 67; gramatická stavba spis. slov. 82, 216; gramatické kategórie: ich štylistické využitie 215; u Jilemnického 91; gramatické funkcie neohybných slov a homonymia 338
guľa 21
gumáky 41
guráž 32
handlovať 41
 heslo v slovníku: ideologické 7; výstavba hesla vo Veľkom rusko-českom slovníku 60
Helsinki, gen. pl. Helsink, „Helsinki“ 380

hladidlo — „hladitko“ 216
 hláskoslovie: hláskoslovné rozdiely medzi češtinou a slov. 374 — *historické hláskoslovie slov.*: akút 134; nedostatok alternácie pri adj. 140; asibilácia *t, d* v Žilinskej knihe 143; epentéza 139; *g>h* 136; vokalizácia *jerov* 201; *o>e* v Žilinskej knihe 57; *c, dz* z psl. *tj, dj* 134
hľušiť 46
hľa 52
 hniezdovanie: v slovníku 27
hodnota 12
 homoformy — homonymá čiastočne 337
 homonymá: definícia 339; úplné a čiastočné 337; gramatické 340; gramaticky rozlíšené 18; vzniknuté prenášaním významu 19; vzniknuté odvodzovaním 337; v preklade 170; vo Veľkom rusko-českom slovníku 61
 homonymita: najmä neohybných slov 337—343; morfológická 338, 339, 340
 hungarizmy v slov. 365
hustota 12
chabina 26
chalan 41
chalupa 41
chameleón 18
chcieť 297
chiméra 18
chladný — chladno — chladnosť 27, 28
chlapčenský, chlapčensťvo, chlapčenskosť 55
chlieb 19, 23
chlipkať 331
choroba 15
chrám 17
chrbát 20
chrt 24
chudobný — chudobne — chudobnosť 28
chumáč 17
chvála 15
chvilka — chvílkový — chvílkove — chvílkovosť 28
chvost 19
chyba 21
chyták 41
 idiomy: v prekladoch 169
 imperatív: tvary pl. v slov. 142

imperfektum: v slov. neživé 143

inštrumentál starých *o-kme-*ňov v sred. slov. 134

intenzifikácia výrazu u Jilemnického 93—94, 96

interpunkcia: pri vyučovaní slov. 191

intonácia: cirkumflexová v sred. slov. 134; v nadávkach pri rozhorčení 145; vo zvolaciach vetách 52

isť 37

iteratíva v spis. slov. 198

jaj citoslovce 40

Jančová M.: jazyk Rozprávok starej matere 96—107

jarný kabát — jarník 10

jazyk (pozri aj reč): všeobecné zákonitosti: systém vyjadrovacích prostriedkov 6, 201, 211, 218, 219; vývojové zákony 201, (Zvegnicev) 326, 327; formulácia zákonov 206; vývoj a zasahovanie doň 303; jazyk ako spoločenský jav 373; ľudovosť a demokratičnosť 70; pružná ustálenosť 211; jazyk celonárodný a miestne nárečia 63; jazyk hospodársky a úradný 75; autonómnosť „funkčných jazykov“ podľa štrukturalistov 11; — *jazyk a norma*: 194; jazykový cit a norma 196; — *spisovný jazyk*: jeho dejiny ako dejiny štýlov 116; dorozumievací prostriedok 272; nositeľ národnej kultúry 211; jeho hovorový štýl 273; kultúra 203; norma 193; objektívny vývoj 208; a odborný jazykový štýl 11; pestovanie 209; používanie 195; rozvoj a úloha 210, 211; spoločenské úlohy 211; tvorivé zasahovanie umelcov do jeho vývinu 241; základné vlastnosti: normovanosť, ustálenosť, vybrúsenosť, záväznosť 240; zdokonaľovanie 201; výlučnosť — znak moderných spisovných jazykov 261; čistota a správnosť 259; — *jazyková kultúra* 69,

112, 195, 200, 211, 272; zvyšovanie a upevnenie pomocou slovníka 3, 9; boj proti chybám 65, 67; — *národný jazyk*: zveľadenie za socializmu 3; vznik národných jazykov integráciou nárečí 63; — *jazykové prostriedky*: gramatické a lexikálne 194; štrukturálne i mimoštrukturálne 194; kritérium správnosti 272; výber a štylistika 301—305; — *jazyk slovenský*: kultúra 65; súčasný v novinách 65—88; ľudový ako základ štúrovej normy 210; vývoj a príbuznosť so slovanskými jazykmi 133—144; u J. I. Bajzu 129—133, 175—180; jazyk Žilinskej knihy 55—58; pozri aj heslo *hláskoslovie historické*; *slovenčina* — *jazyková výchova* 109, 258; mimoškolská 271; nedostatky učebníc jazyka 109

jazykoveda: marxistická 281; predmarxistická 326; slovenská v r. 1945—1955 281—290; bibliografia slov. jazykovedy — teritoriálne vymedzenie 306, 307; naturalisti 326; sociologický smer 326; slov. jazykoveda a lexikografia 4; popularizácia ako úloha novej slov. jazykovedy 308;

jery: vokalizácia 201

Jilemnický Peter: jazyk prózy Kompas v nás 88—96

kakao — kakaový 28

kakofónia: boj proti nej 67

kanón 26

kapusta 15

kariet/karát 33

„karovať“ — *kerovať* 26

kaša: obrazné použitie 41

kategoriálny sufix 63

kaucia 26

kázať 27

kázeň 26

keby 294

kiks 41, 48

kisňa 26

klišé: v novinárskom štýle 85

klúč 20

knieža 32

knihy 24

knížka 28

koalícia 26

koberec 17

kocka 21

kočík, kočiar 336

kodifikácia 26, 222; Czamblova 228; Dobrovského 235; Štúrova 215, 223; dvojtvorov 261; v gramatike 260; normy 223; a norma 256, 257; pravopisných noriem 262; podľa Pražského lingvistickeho krúžku 261

kohút 18, 24, 46

koľký 49—51

kondicionál: v slov. 143

kontaminácia 333; v hovorení štýle a nové väzby 359—361

koťiľ sa 331

kovák 10

kóže, kuože, kúže v Žilinskej knihe 57

krstné mená: cudzie na -o-skloňovanie 385

kšeť 46

kto opytovací význam 53; v rečnickej otázke 51; výslovnosť 188

ktorý: ukazovací význam 53

kuliľaj 48

kvantita: ťažkosti s rekonštrukciou v Žilinskej knihe 56

kvartiel 41

kým: vznik a funkcia 35

kyseľ 330

kysnúť 41

l mákké 68; epentetické 134; neestetické vo výslovnosti (Štúr) 238

laľňa 47

lášer 41

laľogať 46

laľa 52

latinčinár 41

l+e: výslovnosť v slov. 262

lekvár 41

len častica 93; *len tak* 93

leňochod 47

lepý 43

lexéma s rozličnými gramatickými významami 310

lexikalizmy: české v slov. 216; slovenské v Žilinskej knihe 57; slovenské v ma-

ďarčina a maďarské v slov. 365
 lexikografia: vývin na Slovensku a v Čechách 4; — *lexikografická práca* 288; podmienky a pomôcky 5; vývin názorov na ňu 4; význam pre vývin jazykovednej teórie 6; z hľadiska normy spis. jaz. 7; — *lexikografická teória a prax* 16; v SSSR 4
l+í: výslovnosť v slov. 262
limonáda 46
lišiak 41
 „lizátko“ — *lizanka* 126—127
lizat' sa 46
 lokál: prostý v stredobulharských pamiatkach 332
lumpák 40
luna 43
lup 47

mačka 33
machle 46
mašinka — *strojček* 11
mať homonymum 337
mazať 199
mazuľa 330
mäso, mäsa, mias 334
medveď 41
medzi 36—38
merušmy 47
 metafora: v odb. terminológii 11; štylistický prostriedok u Jilemnického 90
 metatéza: vo vývine slov. 139
metonymia — „metonymia“ 384
mimo: väzba v slov. a češ. 374
montgomerák 10
 morfológia: slovenčiny od XIV. stor. 139; morfológia mužských, pôvodne životných podst. mien označujúcich dnes neživé pojmy 351—358; dvojtvary 212, 214, 257, 261, 263
motanica/motanina 41

nadplán 333—334
 „nahlásiť“ — *zahlásiť* 68
náramný — *náramne* 123—124
 nárečie: gramatická stavba nárečia 63; integrácia nárečí a vznik národných jazykov 63; jazykovozeme-

pisná metóda skúmania nárečí 229; norma spisovného jazyka a nárečie 222, 224—231; nárečie a spisovný jazyk 231—236, 255; nárečie a spisovná výslovnosť 196, 254; neutrálne slová v nárečí 10; štylisticky zafarbené slová v nárečí 10; pojem jazyka a nárečia v staršej jazykovede 225; stavba nárečí 63; nárečová výslovnosť 114; nárečové odlišnosti a jazyková diferenciácia 63; morfologické dublety v nárečiach 222; — *slovenské nárečia*: genitívne tvary pl. mask. na -*uov* v slov. nárečiach 156—162; nárečie Dlhej Lúky v Buffovej knihe 114; vývoj slov. nárečí za feudalizmu 69; stredoslov. nárečia v štúrovskej kodifikácii 227; vo vzťahu k moravsko-slovenským nárečiam 332—333; — *štylistické využitie nárečia*: prenikanie do spis. jazyka 62, 224—236, 240; v slovenskej beletrii a umeleckom jazyku 10, 228, 230, 276; u Kukučína 259; v prekladoch 230, 231; v hovorovom štýle 229; turčianske nárečie a spis. slov. 227; *nárečové texty*: zapisovanie 114; *pozri aj heslá*: dialektizmy, dialekty
naskutku 380
násmešok 330
násobok lietadla 12
naviac, navyše 333—334
nazdibať 330
 názvy mestských štvrtí: veľké písmená 124
 negácia v slov. a slovančine 118
 „nešpor“ 383
nežiadať (si): väzby 344
nohy — *hnáty* 10
 nominatív menovací 186
 norma: názov 205—6; definícia 224; vymedzenie pojmu normy, systému, kodifikácie 218—220, 223, 272, 279; vývoj normy 201, 202; norma a spoločnosť 199; zisťovanie a kodifikácia normy 240—251; norma a jazyk 218, 224; v gramatickej stavbe jazyka 214;

zmeny v norme vplyvom iného jazyka 197; čiastkové normy 242, 243; odchýlky, chyby proti norme 246; ortoepická norma rozkolísaná vplyvom nárečí 196; pravopisná v slovníku 9; kodifikovanie štylistickej normy 253; — *norma spisovného jazyka*: definícia 200; demokratizácia 257; dialektická jednota radu dielčích noriem 273; historické hodnotenie 237; kodifikácia 200, 248; vo vzťahu k ľudovým nárečiam 224—231; merítko jazykovej správnosti 200; objektívny charakter 200; obohacovanie vplyvom cudzieho jazyka 203; pramene poznávania 242; sankcionovanie, povinnosť ovládania 218; teória 199—200, 276, PLK 233; slovník ako upevňovateľ normy 9; uvádzanie do praxe 264; v rozhlasových prejavoch 268; vo verejných prejavoch a v prejavoch pracovného rázu 269; z hľadiska potrieb spoločnosti 194—205; zdokonaľovanie 201; norma a spisovný jazyk 219; — *norma spisovnej slovenčiny*: gramatická 221; lexikálna 221; a systém nárečí 210; rozdiel medzi normou nárečia a spisovného jazyka 223; výchovný význam zachovávanía normy 267; — *dejiny spis. normy*: norma u Bernoláka 226; štúrovska 210; — *normatívne príručky* 272
 normovanosť: znak spisovného jazyka 232
nos — *nosisko* — *nosáľ* — *nocháľ* 45
 novotvary: v spis. slov. 211—212

o>e v Žilinskej knihe 56
obdarovateľ 358
oberačka homonymum 337
obrazovka 12
očistom — *očistomok* 127, 128
 „odozva“ — *ozvena, ohlas* 54, 55

odželezovanie vody 59
 olovrant — „svažina“ — „nešpor“ 383
 olympiáda 123
 ono: citové zámeno 146, 147
 operačka 41
 orientalizmy: u Jilemnického 96
 otava 48
 ôsmaci 53, 54

pačrev 41
 pakeľ 26
 palatalizácia v slov. 139
 palátálne *ď, ě, ň, ĺ* v niektorých oblastiach Slovenska 137

participium: *pozri* pričastie
 partitívnosť v slovančine 118
 peniaz 33

pero 19; homonymum 337
 personifikácia: štylistický prostriedok u Jilemnického 90

pidlikať — *pidlikovať* 303
 pigľajz — *pigľajžna* 216
 plaziť sa — „*plížiť sa*“ 335
 pod 37

podstatné mená: činiteľské a ich tvorenie 6, 357—359; ich skloňovanie 351—358; modálne a iné vyžadujúce si v prívlastkovej vete *aby* 298—299; prechýlené 28, 29; syntaktické úlohy podst. mena 30; rodové delenie podst. mien v Buřfovej knihe 114; vývin skloňovania v slov. 141; abstraktné u Jilemnického 91

poetizmy 43
 pohľcať — *pohľcovať* 198—199

pohniezdíť sa 305
 pohraničiar 41
 poliklinika — „polyklinika“ 372

pomenovanie: tvorenie odvodzovaním 19; lichotivé, zdobené 47; metaforické 19; obrazné 46; rastlín 27; — združené pomenovanie (*pozri tam*)

postoj 337
 potrubie 58
 poždávaf sa — *zdať sa* 125, 126

požadaf, požadovať s ak. i gen. 347
 pranie filtra 58

Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1931: české lexikalizmy v nich 197, 198; z r. 1940 purizmus v nich 113; z r. 1953: slovník 3; väzba slovíe 34; veľké písmená 122; písanie skratiek 191; zjednodušenie pravopisu 212; uvádzanie dvojtvarov 258; hodnotenie 287

pravopis: a jazykový systém 253; *slovenský pravopis*: demokratizácia 248, 249; dnešný stav 248—249; kodifikácia 113; problémy reformy 283; a výslovnosť 249; Bajzov pravopis 130—133, 176—180; Štúrova definícia 237; pravopisná konvencia 253; pravopisné sústavy a ich striedanie vo vývoji spis. jazyka 253; pravopisné úpravy: v duchu „československého“ jazyka v r. 1931 113; pravopis prísloviek z predložkových pádov 259, 260; — *pravopis ruský*: návrh nových pravidiel 376—377

praženica 216—217

prečítovanie — *prečistenie* 58

predikativ — *vetná príslovka* 339, 342

predložky: spracovanie v slovníku *medzi, pod, nad, do* 36—39; používanie druhotných v spis. slov. 215; predložkové výrazy 339

prehánky — „*prehánky*“ 383—384

prechodníky: na *-vši-* na ústupe v slov. 244; syntaktické využitie 215; v Žilinskej knihe 57

prespať 68

prestať 199

prézent historický u Jilemnického 94

prezrek, prezrok, *prezročky*, *pre zrečisko* 127—128

prícastie: na *-l-* v slov. 142; syntaktické využitie *l*-ového pričastia 222; syntaktické využitie pričastí a prechodníkov 215; v Žilinskej knihe 57

prídavné mená: prívlastňovanie na *-ov* 122; vzťahové na *-ový, -ský, -cký, -ový*:

výklad a hniezdovanie v slovníku 27; *pozri aj* adjektívum

priezviská: žen. k typu Kubiček 190, Otkalenko 386

prípomy: *-stvo, -tvo, -osť* v abstraktách 55; *-č, -teľ* v činiteľských podst. menách 6, 357—359; expresívne 46; *-čiť* v hovorových slovesách 40; *-ina, -čina, -ica, -ka, -ačka* v hovorových podst. menách 41; *-ina* v hromadných názvoch 12; *-ák, -iak* 53, 54; *-ár, -iar* 186—187, 189; *-i, -aci* v príd. menách 6; skracovanie prípon *-ičko, -ík* 189—190; *-ský, -ovský* (z ruštiny) 203; *-iar* v zoologickej nomenklatúre 12; *-ová* ženských priezvisk typu Kubičková 190; *-iho, -imu, -ého, -ému* u Bajzu 131; ruské: *-teľ, -ščik* 61

prirovnanie: u Jilemnického 90

príslovkové určenie a písanie čiarky 191

príslovky: pojem 339; hniezdovanie v slovníku 27; príslovky miery v účinkovej vete 293; pravopis prísloviek z predložkových pádov 259, 260; *vetná príslovka* 342; pravopis druhotných prísloviek 377

prisudzovanie — *predikácia* 316

prívlastok: infinitívny 298, 299

prízvuk: na slov. jazykovom území 143

prsia — *prsiar* 186—187

pršiplášť 41

„psanec“ — *vydedenec* 54

purizmus v slovenčine: dedičstvo Czamblových teórií 228; názor na objektívny vývoj spis. jaz. 206—207; purizmus po r. 1918 112; v boji proti ideológii „československého národa“ 113; purizmus a jazyková výchova slov. verejnosti 229; vplyv pri tvorení odbornej terminológie 229; dnešný — vulgarizovaný marxizmus 204; PLK v boji proti českému purizmu 200

ráno homonymum 312

ratať 48

reč: nepriama reč 295; polopriama reč 52; priama reč 295; detská reč 44; vplyv hovorenej reči na spis. jazyk 211; — *ľudová reč*: rozdielna od ústneho spis. jazyka 255; frázy, prirovnania, príslovia v nej 48; — *novinárska reč*: kultúra 70; zdroje obohacovania 82; *ľudová frazeológia* v nej 85; — *umelecká reč* 213

rečniť — *rečňovať* 10

reduplikácia — zdvojenie: pri tvorení slov v detskej reči 44

rektor 26

revanšista 43

rigól 58

rinok 26

rok gen sg 384—385

rovesník, vrstovník 303

roz- 340

rozčeperiť 331

rozhlas 12

ručník 48

rusizmy: u Jilemnického 96

satelit 21

sémantizácia — vysvetlenie významov v prekladovom slovníku 60

silniť 335

skratka Ph Mr 191—192

slang: banický, lekársky, študentský, železničiarsky 48; pracovný 45—48; v novinárskej reči 80; slangové slová v slovníku 48

slavistika: v Maďarsku 182—185; na sjazde v Berlíne 117—119

Slovač 43

slovakizmy v maďarčine 365
slovákum — *slovenikum* 192, 368—371

slovenčina (*pozri aj* slovenský jazyk): spisovná: dnešná-slovná zásoba a jej zachytenie v slovníku 3; dnešný rozvoj 210; hláskoslovný systém 244; ako literárny jazyk pred prvou svetovou vojnou 197; preniknutie do všetkých odborov ľudskej činnosti 193; skladba 244, 250; ustálenie pravopisnej sústavy 207;

vnútorné zákonitosti, štruktúra 198; vývinové tendencie 198; vývoj podľa objektívnych vnútorných zákonov 207; pomer k češtine 197, 210, 236, 239, 240; české slová v slov. 197; germanizmy a hungarizmy v slov. 365; štúrovská slov. 180; — *stredná slov.* 134—137, 139, 140; kvantita v nej 140; — *východná slov.* 135, 139; — *západná slov.* 139

sloveso: bezpredmetové, podmetové, predmetové 18; činnostné, stavové 23; opakovanie — hniezdovanie v slovníku 29; vyžadujúce väzbu s *aby* 294—298; triedenie významov 18; triedenie podľa osobných koncoviek v Buffovej knihe 114; väzby 18, 343—350; slovesá videnia, čítania, myslenia, predstavovania 52; plnovýznamové u Jilemnického 91; *viď*: štylistické využitie: u Jilemnického 94—95; v prekladoch 170; sloveso *chcieť* v predmetovej vete 297; využitie predponových slovies 238—239

slovná zásoba: aktívna, pasívna 8; hranica medzi spisovnou a nespisovnou 218; nárečia 10; odraz spoločenského zriadenia 7; tematická klasifikácia 62; vzťahy s gramatickou stavbou, morfológiou a syntaxou 6; zanedbávaná štrukturalistami 6; *slovná zásoba spisovnej slovenčiny*: obohatenie 3, 244; rozkollisanie 196; ustaľovanie 216; vzrast 82; zachytenie v normatívnom slovníku 3, 7; české prvky v nej 216

slovník: *normatívny*: pomer k súčasnej spis. norme 9; problémy a podmienky práce 3—9; pramene a pomôcky pri koncipovaní 7, 8; spoločenský dosah 5, 7, 9; výchovná funkcia 7; — *metóda slovníkárskej práce*: argotické slová 48; archaizmy 47; citát 8; definícia náučného rázu 22;

dvojtvary 31; exemplifikácia, ilustrácia 8; familiárne slová 26; frazeológia 8; gramatické kategórie 29—40; gramatické poznámky — tvaroslovné, syntaktické 9; gramatické údaje 30; heslový tvar ohybného slova 31; hniezdovanie adjektív 27; hovorové slová 21, 41; krajové výrazy 48; ľudové slová 47, 48; mnohovýznamové slová 20, 21; nadávky 45; nárečové slová 48; nespisovné slová — výber 47; odvodené slová 27—29; označenie expresívnosti zveličených výrazov 45; pejoratívne slová 46; plnovýznamové slová 31—36; pojmové zatriedenie slov 23; prevzaté slová 48; rovnocenné dublety 46; slangové slová 26, 48; slovesá 18; synonymá — využitie 25, 26; štylistická charakteristika slov 40—49; štylisticky neutrálne slová 42; typické spojenia 8; vulgárne slová 26, 47; výber slov 8; — *spracovanie významu slova*: výklad 8, 22, 24; lexikálne významy 15; triedenie významov 15—20; viacvýznamové slová 20; spracovanie významovej štruktúry slov 14—29; významové skupiny slov 27; zachytenie významových odtienkov 14, 17, 24; zastaralé slová 47, 48; zdrobneniny, deminutíva 46; zriedkavé slová 49; žartovné slová 47; — *iné druhy slovníkov*: historický slovník 57; nárečový slovník v Buffovej knihe 114, A. Jánošík — E. Jóna: Slovník spisovného jazyka slovenského, 1946 — práca na ňom, prerušenie 284; Veľký rusko-český slovník — recenzia 60—62; Ryšánek: Slovník Žilinský knihy — recenzia 55—58; slovník hornej lužičtiny 60; slovník poľský 118; etymologický slovník slov. jazyka 361—367; etymologické slovníky 361—363

slovo: začlenenie do slovnej

zásoby 216; tvorenie slov: príponami 6, v odb. terminológii 217; slovné spojenia 41—181; skladanie slov v anatomickej terminológii 13; emocionálna slov — rôzne stupne 45; klasifikácia slov v literárnom texte podľa sémanticko-štylistického princípu 302; štylistická charakteristika slov 63; *slová*: bezpríponové 63; odvodené v ľudovej reči — produktívne typy 85; ohybné 30, 31, 35; plnovýznamové 18, 30; pomocné 35, 39; spisovné a nespisovné z hľadiska normatívnosti 44; — *druhy slov z hľadiska štylistiky*: archaické 62; básnické, poetizmy 43; emocionálne 44; familiárne 26; hovorové 10, 11, 41, 42; hrubé 47; mnohovýznamové 18, 19; modálne u Jilemnického 92; s preneseným významom 63; slangové 10, 11; slávnostné 43; slávnostné zastaralé 44; štylisticky neutrálne 21, 41; štylisticky zafarbené 10, 44, 45; vulgárne 14; zastaralé 62; zriedkavé 49; — *preberanie slov*: z príbuzných jazykov podľa nemarxistických jazykovedcov 250; do umeleckej reči a do odbornej terminológie 11; preberanie slov do slovenčiny: Štúrov náhľad 238; české slová 198; ruské 71; nárečové 198; *význam slov*: jeho chápanie v marxistickej jazykovede 14; diferencovanie a triedenie 15—20; význam slov aktualizovaný 11; frazeologicky viazaný 15, 17; funkčne podmienený 15, 17; gramatický 29, 30, 35; odvodený 8, 16; prenesený 11, 19, 63; základný vecný 15, 35, (prísloviak) 30; neutrálny 21; metaforické prenášanie 20; metonymické prenášanie 20; viacvýznamovosť slova 63; voľné významy 15; vplyv zmeny gramatických kategórií na zmenu významu

slova 6, 18; významová štruktúra slova 15; významové odtienky slov 8, 14, 17; vznik nových významov 19

slovotvorný švík 188

smotana — *smotánka* 46

sopliak — *sopľoš* 41

sotva 340

spartakiáda 122—123

spojky: *aby* 290—301; *keby* vo význame *aby* 294; spracovanie v slovníku 38—39; výklad v učebnici 319, 320; spojkové výrazy 339; väzby so spojkami v slovníku 34; *a* 341, spracovanie v slovníku 38—39

sporý — *sporo* 305

sprcha 41

stolárstvo 28

stokovanie 59

strojček — *mašinka* 11

substantívum — *pozri heslo* podst. meno

suchár 82

súvetie: podradňovacie so spojkou *aby* 290; výklad v učebnici 318

svačina 383

svarabhaktický vokál vo vých. slov. 139

synonymá: ideografické 10; ich využitie: pri výklade v slovníku 24, 25, 26; v preklade 170; z rozličných štylových vrstiev 10, 11; u Jilemnického 89

šafرائík 47

šč>št/šě v slov. 139

škripta 331

škvarénina — *praženica* 216—217

šlichta 331

špicel 48

šticovať 41

štréber 41

štrícák 41

štrukturalizmus: chápanie jazyka a myslenia 205; chápanie vývoja jazyka 206; názory na jazyk a slovnú zásobu 6; názory na normu 195; vo vývine slov. jazykovedy 281—283

Štúr L.: a kodifikácia spis. slov. 210, 227, 237—238

štúrovci a spisovný úzus 66

štyl: básnický 21; hovorový 40, 41, 42, 202; knižný 43;

novinársky, publicistický 43, 75, 213; odborný 42, 75, 115, 116, 210; rečnícky 44, 116; slávnostný 21, 43; umelecký 75, 76, 115, 116; štyl Jančovej Rozprávok starej matere 96—103; Jilemnického 88—96; dejiny štylov 116; jazykové štyly 40, 76; vývin štylov 210; štylová diferenciácia 202; štylové zafarbenie slova 44 štylistika: výber jazykových prostriedkov z jej hľadiska 301; význam pre novínarský štyl 67; štylistické prostriedky u Jilemnického 89; štylistické zafarbenie slov 10; porada o otázkach štylistiky v Libliciach 115

šuchnúť 46

šústať 46

švábka 48

tata 44

ten 51

tento 51

teplo homonymum 343

termíny: teória termínu 11; tvorenie 12; vzťah k ostatným slovám bežnej slovnnej zásoby 11, 13; hovorové a slangové paralely termínov 11; medzinárodné znenie niektorých termínov 13; spracovanie vo výkladovom slovníku 20

terminológia odborná: definícia 9—10, 11; jej tvorenie 217; prívlastok zhodný a nezhodný v terminológii 13; spájanie slov v terminológii 13; strata štylistického prifarbenia slov v terminológii 13; terminológia zdravotného inžinierstva 58, stavebárska 58; terminologické systémy vedných odborov 82

tigrice 41

tlačif homonymum 337

to zámeno: formálny podmet nadradenej vety 300

tobôž 187, 188

topánka 33

transkripcia: starých textov 180; transkripčné zásady v novom vydaní Bajzovej knihy 178

tromi 257

trúp 41, 331
tvárnica 58
tvarovka 58
týka 331
tým — čím 39
ťažoba — ťarcha — ťažkosť 304

uhľobarón 43
úchylkár 43
ujedisko 331
„ukazateľ, ukázateľ“ — ukazovateľ 357—359
u bilabiálne v stred. slov. 137
-uov, -uof tvary gen. pl. mužských podst. mien v slov. nárečiach 162
ustať 199
úzus: kritérium jazykovej správnosti a poznania normy 200; východisko pri zostavovaní Pravidiel 214; úzus martinský 66, 236, matičný 236, spisovný 243; ústny 245; štúrovcí a spis. úzus 66; spis. úzus v češtine 217
už, už len častica 93

valal 48
väzba slov: v Pravidlách a v slovníku 34; väzba slovesa žiadať (si) a jeho odvođenín 343—350
večer homonymum 338, 342
vedľa 340
vedomec 47
veľké písmená: v Pravidlách 122; v názvoch mestských štvrtí 124
veta: cieľová (účelová) 290—292; nepravá cieľová 292; dôsledková 292—293; hlavná priradená 78; kusá 79; podmetová s aby 300; pod-

mienková s aby 294; predmetová s aby 294—298; príslovková s aby; prívlastková s aby 298—300; spôsobová 293; — vzťažná veta: nepriama 53, nepravá 215, prívlastková 300; štýlistické využitie administratívnej vety 80; vedľajšia veta v novinárskom štýle 81; výklad vety v učebnici 317, 318
voňačka — voňavka 304
vozík 336
vperiť 331
vrstovník — rovesník 303
vrzgať — vrzdať — vrznúť 303, 304
vulgarity: v libretách slov. oper 65
vydostať (sa) 382—383
výkon 12
vypadnúť 41
výpoveď: jadro výpovede 108; východisko výpovede 107, 108, 109
výslovnosť: foném ä, ĺ 213, 214; ĺ pred e, i 214; nejednosť v niektorých otázkach slov. ortoépie 249
vysunutý — vytýčený vetný člen 107—109
vyžiadať (si) — vyžadovať (si) s ak. a gen. 347—350
y: pri vyučovaní slov. 277, 278

zahniesť sa — pohniesť sa 305
základný slovný fond 10, 14, 63
zakmenenie 12
zámeno: kto vo význame nikto 51; miery 294; ten, taký vo vete 299; to formálny podmet nadradenej

vety 300; vzťažné v prívlastkovej vete 300; opytovacie so vzťažným a ukazovacím významom 49 53; citový význam zámen osobných 141—148, vzratných 148—149, prívlastňovacích 149—150, ukazovacích 150—156; spracovanie zámen v slovníku 32; rodové delenie zámen v Buffovej knihe 114; neurčité zámená u Jilemnického 92; sprievodné u Jančovej 98; nadmerné používanie prívlastňovacích zámen 336

zarážanie 58
zažiadať s ak., s neurčitkom 346—347
zdať sa 126
zdrobeniny: pozri deminutíva
združené pomenovanie: v prekladoch 172
zdvojenie — reduplikácia: pri tvorení slov detskej reči 44
zemepisár 41
zeugma v syntaxi 333
zlezný profil — „slezný profil“ 59
zmrazovať — zmrázať 198—199
zo 341—342
zosilňovať — „zosilňovať“ 335
zostať stáť 187
zvestovateľ 358

žargón: administratívny 218
-že: nesamostatná častica 93
žehlička 216
žiadať sa 345—346
žiadať si 344—345
žiaľ 343
žiarovka — hruška 11

Zoznam použitých skratiek

adj. — adjektívum, adjektívny
ak. — akuzatív
češ. — čeština
dok. — dokonavý
gen. — genitív
jaz. — jazyk

nár. — nárečový
odb. — odborný
pl. — plurál
podst. — podstatné meno
préz. — prezent
slov. — 1. slovenský; 2. slovenčina

spis. — spisovný
stred. — stredný
vých. — východný
záp. — západný
žen. — ženský